

КИЇВСЬКИЙ СТОЛИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

УЛИБІН ВІТАЛІЙ АНАТОЛІЙОВИЧ

УДК 070:174:355.4:343.4

ДИСЕРТАЦІЯ

**ФОРМУВАННЯ ТА ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ
ЖУРНАЛІСТА У РОБОТІ З ЖЕРТВАМИ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ**

Спеціальність 061 Журналістика
Галузь знань 06 Журналістика

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень.

Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело

_____ /В.А. Улибін/

Науковий керівник:

Колісник Юрій Вікторович, доктор наук із соціальних комунікацій, доцент

КИЇВ 2026

АНОТАЦІЯ

Улибін В.А. Формування та застосування норм професійної етики журналіста у роботі з жертвами воєнних злочинів. — Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 061 Журналістика (галузь знань 06 Журналістика). — Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, Київ, 2026.

Дисертація є комплексним дослідженням із формування та застосування норм професійної етики журналіста в роботі із жертвами воєнних злочинів. Метою дослідження є теоретично обґрунтувати та систематизувати комплекс морально-етичних норм і практичних форм, прийомів, способів роботи журналіста з особами, які постраждали внаслідок війни та/або стали свідками чи жертвами воєнних злочинів в умовах дії воєнного стану. Об'єктом дослідження є журналістська етика в умовах дії воєнного стану. Предметом дослідження є механізми дотримання/порушення вимог професійної журналістської етики в Україні під час роботи з людьми, які постраждали внаслідок війни та/або стали свідками чи жертвами воєнних злочинів в умовах дії воєнного стану.

Актуальність теми дослідження зумовлена відсутністю систематизованих адекватних до нинішньої ситуації моральних приписів і етичних узагальнень для роботи з людьми, які постраждали внаслідок війни та/або стали свідками чи жертвами воєнних злочинів в умовах дії воєнного стану. Водночас актуальності тема набуває й через посилений інтерес і високу довіру до медіа, спричинені війною. Висвітлення воєнних злочинів мусить бути максимально вірогідним, без прикрас і гіперболізації «задля посилення ефекту», тож робота з цією інформацією потребує нормативності, принципи якої дадуть змогу вивести дослідження медіа з погляду етики отримання та поширення інформації.

Попри наявність деяких досліджень у царині етичних норм роботи журналістів, впевнено констатуємо брак сучасних наукових робіт із

пропонованої тематики. Досліджуючи напрацювання українських і закордонних науковців, можемо зробити висновок, що переважна кількість праць публікувалася в період від середини 1990-х до середини 2000-х років, що важко назвати актуальним у нинішніх умовах стрімкого розвитку та конвергенції преси й медіа.

У роботі вирішуємо такі завдання: вивчити та обґрунтувати поняття: стандартів журналістики, етики та моралі в історичному та сучасному розрізах; вивчити діяльність українських медіа на предмет порушень етичних і моральних принципів, виявити міри соціальної та юридичної відповідальності журналіста внаслідок порушення норм етики та моралі під час виконання обов'язків; проаналізувати діяльність закордонних медіа та журналістських спільнот на предмет сформованих етико-моральних принципів роботи з постраждалими внаслідок війни та/або особами, які стали свідками чи жертвами воєнних злочинів в умовах дії воєнного стану; схарактеризувати психологічні особливості роботи журналістів під час фіксації свідчень людей, які постраждали внаслідок війни та/або особами, які стали свідками чи жертвами воєнних злочинів в умовах дії воєнного стану; визначити рекомендації до морально-етичних норм роботи журналістів, які виконують професійний обов'язок у зоні бойових дій, на деокупованих чи окупованих територіях щодо дотримання етичних стандартів під час спілкування з людьми, що постраждали внаслідок воєнних дій.

Для вирішення завдань застосовано емпіричні та теоретичні методи дослідження. Теоретичні: ретроспективний аналіз для дослідження генези журналістської етики в науковому дискурсі; аналіз та синтез наявних дефініцій феноменів етично-моральних норм роботи журналіста, стандартів журналістики; порівняння — для зіставлення українських та міжнародних етичних стандартів журналістики, зокрема у контексті роботи з жертвами війни; узагальнення — для формування авторських висновків і рекомендацій щодо вдосконалення етичних норм роботи журналіста. Емпіричні методи: контент-аналіз медіаматеріалів у процесі виявлення порушень або дотримання етичних стандартів у публікаціях

про людей, які постраждали внаслідок війни та/або особами, які стали свідками чи жертвами воєнних злочинів в умовах дії воєнного стану; експертне опитування (анкетування) для виявлення журналістських професійних практик, етичних дилем та рівня дотримання Кодексу етики; метод «case study» для дослідження особливостей роботи журналістів із людьми, які постраждали внаслідок війни та/або стали свідками чи жертвами воєнних злочинів в умовах дії воєнного стану; якісний та кількісний аналіз результатів експертного опитування — з-поміж якісних було застосовано Interpretative Phenomenological Analysis, IPA, який був використовувався для розроблення питань анкети та подальшої інтерпретації отриманих даних, з-поміж кількісних було застосовано середнє значення відповідей, відсоткове ранжування та коефіцієнт кореляції r -Пірсона на рівні достовірності $p \leq 0.01$ для встановлення кореляційних зв'язків між відповідями на питання анкети. Для обробки результатів експертного опитування було застосовано семантичну диференціальну шкалу та п'ятиступенева шкала Лайкерта та для інтерпретації отриманих результатів опитування частково було використано інструменти штучного інтелекту — зокрема, мовну модель ChatGPT (OpenAI, 2023). Інструменти штучного інтелекту використовувалися виключно як допоміжний засіб для технічного структурування та редакційного уточнення окремих текстових формулювань. Усі інтерпретації результатів, аналітичні узагальнення та наукові висновки виконані автором самостійно.

Також було застосовано міждисциплінарний підхід, оскільки етичні норми та робота з людьми, які постраждали внаслідок війни та/або стали свідками чи жертвами воєнних злочинів в умовах дії воєнного стану є явищем на межі етико-нормативного аналізу, психологічного підходу, дискурс аналізу та ґрунтується на гуманістичній парадигмі та нормативно-ціннісному підході. суспільного та психологічного знання.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що: удосконалено підходи до розуміння професійної етики журналіста в умовах дії воєнного стану та досліджено етичні норми журналістської діяльності у роботі з людьми, які

постраждали внаслідок війни та/або особами, які стали свідками чи жертвами воєнних злочинів в умовах дії воєнного стану (період 2022 — до нині) як окремий напрям професійної етики; уточнено та обґрунтовано трансформацію ролі журналіста від інформатора до чутливого комунікатора, який взаємодіє людьми, що зазнали психічної травми та/або стали свідками чи жертвами воєнних злочинів; на основі теоретичного та емпіричного дослідження доопрацьовано перелік етичних пасток та основні етичні дилеми сучасної журналістики в умовах дії воєнного стану та у процесі роботи з людьми, які постраждали внаслідок війни та/або особами, які стали свідками чи жертвами воєнних злочинів — конфлікт між правом на приватність і суспільним інтересом, між оперативністю та достовірністю, між правдою і принципом «не нашкодити»; на основі емпіричного дослідження практик українських журналістів та аналізу публікацій українських медіа виявлено розрив між декларованими нормами Кодексу етики та реальною професійною практикою; обґрунтовано необхідність розширення чинного Кодексу етики журналіста з урахуванням специфіки роботи з людьми, які постраждали внаслідок війни та/або особами, які стали свідками чи жертвами воєнних злочинів в умовах дії воєнного стану, зокрема в частині психологічної чутливості, травмо чутливої комунікації та безпекових аспектів; розроблено модель прийняття журналістами етичних рішень про публікацію / не публікацію матеріалів, які потенційно можуть надати шкоду для учасників публікації та користь цієї новини для суспільства, коли мова йде про людей, які постраждали внаслідок війни та/або є свідками чи жертвами воєнних злочинів; розроблено алгоритм проведення інтерв'ю з жертвами воєнних злочинів, постраждалими внаслідок війни, свідками та очевидцями кризових подій; подальшого розвитку набули підходи до застосування базових журналістських стандартів (достовірності, точності, відокремлення фактів від коментарів) у контексті роботи з людьми, які постраждали внаслідок війни та/або особами, які стали свідками чи жертвами воєнних злочинів в умовах дії воєнного стану; розуміння етичної відповідальності журналіста як поєднання професійних, психологічних та безпекових вимірів; теоретичні уявлення про журналістську

етику як міждисциплінарне явище на перетині журналістики, етики, психології та права; концептуалізація етичних стандартів журналістики в умовах дії воєнного стану.

Результати теоретичних та емпіричних матеріалів дисертації полягають у доповненні підходів до застосування базових журналістських стандартів (достовірності, точності, відокремлення фактів від коментарів) у контексті роботи з людьми, які постраждали внаслідок війни та/або особами, які стали свідками чи жертвами воєнних злочинів в умовах дії воєнного стану; розумінні етичної відповідальності журналіста як поєднання професійних, психологічних та безпекових вимірів; теоретичних уявлень про журналістську етику як міждисциплінарне явище на перетині журналістики, етики, психології та права; концептуалізації етичних стандартів журналістики в умовах дії воєнного стану.

Теоретичні та практичні результати дослідження, рекомендації щодо переосмислення положень Кодексу етики українського журналіста можуть бути використані для подальших наукових досліджень, фіксації воєнних злочинів, психологічних особливостей роботи журналістів із жертвами воєнних злочинів, етичних стандартів роботи журналістів. Результати дослідження також можна застосовувати у викладанні професійних дисциплін для здобувачів першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти зі спеціальності 061 Журналістика, під час підвищення кваліфікації фахівців, для саморозвитку та самонавчання.

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, коротких висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатка.

У першому розділі дисертації *«Теоретико-методологічні засади професійної етики журналіста в умовах війни»* здійснено теоретико-методологічний аналіз феномену професійної етики журналіста в контексті сучасних трансформацій медіасфери, зумовлених дією воєнного стану та повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України. Розкрито сутність понять «журналістська етика», «мораль», «норма»,

«стандарт», «професійні стандарти журналістики», окреслено їхню еволюцію в історичному та сучасному науковому дискурсі.

Проаналізовано національні та міжнародні нормативно-правові документи, що регулюють діяльність журналістів, зокрема Кодекс етики українського журналіста, а також визначено його роль як інструменту професійної саморегуляції. Окрему увагу приділено системі базових журналістських стандартів та специфіці їхнього застосування в умовах дії воєнного стану. Обґрунтовано необхідність посилення вимог до верифікації інформації та відповідальності журналіста в умовах дії воєнного стану та інформаційної війни.

Визначено, що сучасна журналістська етика набуває міждисциплінарного характеру, поєднуючи гуманітарні, соціальні та психологічні підходи, що є особливо важливим у роботі з вразливими групами, зокрема у роботі з людьми, які постраждали внаслідок війни та/або особами, які стали свідками чи жертвами воєнних злочинів в умовах дії воєнного стану.

У другому розділі дисертації «*Професійна етика журналіста сучасного media*» представлено особливості професійної етики журналіста в умовах сучасного медіапростору та умов дії воєнного стану. Розкрито зміст понять свободи слова та свободи вираження поглядів у контексті журналістської діяльності, а також їхній взаємозв'язок із професійними стандартами та етичними обмеженнями.

Проаналізовано проблему морального вибору журналіста під час роботи з людьми, які постраждали внаслідок війни та/або особами, які стали свідками чи жертвами воєнних злочинів в умовах дії воєнного стану, зокрема в ситуаціях етичних дилем між суспільним інтересом і правом людини на приватність, між необхідністю інформування та принципом «не нашкодити». Окрему увагу приділено психологічним аспектам роботи журналіста. Обґрунтовано значення емоційної чутливості, етичної відповідальності та дотримання принципів гуманізму у професійній практиці журналіста.

Доведено, що в умовах дії воєнного стану професійна діяльність журналіста потребує розширеного розуміння етичних норм, які охоплюють не лише

інформаційні, а й психологічні та моральні виміри взаємодії з людьми, які постраждали внаслідок війни та/або особами, які стали свідками чи жертвами воєнних злочинів.

У третьому розділі дисертації *«Діяльність сучасних медіа у контексті кодексу етики українського журналіста»* здійснено аналіз діяльності сучасних українських медіа у контексті дотримання норм професійної етики у створенні та поширенні журналістських матеріалів, що пов'язані з людьми, які постраждали внаслідок війни та/або особами, які стали свідками чи жертвами воєнних злочинів. Зроблено аналіз відповідності журналістських матеріалів положенням Кодексу етики українського журналіста та визначено типові порушення етичних стандартів у практиці медіа.

Проаналізовано особливості роботи журналістів із людьми, які постраждали внаслідок війни та/або особами, які стали свідками чи жертвами воєнних злочинів в умовах дії воєнного стану, зокрема проблеми фактчекінгу, дотримання приватності, етичної комунікації та забезпечення безпеки. Виявлено розбіжності між нормативними вимогами та реальною журналістською практикою.

На основі емпіричних даних і теоретичного аналізу обґрунтовано необхідність удосконалення чинних етичних стандартів, зокрема їхньої адаптації до умов дії воєнного стану. Запропоновано рекомендації щодо формування та застосування морально-етичних норм журналістської діяльності у роботі з людьми, які постраждали внаслідок війни та/або особами, які стали свідками чи жертвами воєнних злочинів, а також окреслено перспективи розвитку професійної етики журналіста в умовах повоєнного відновлення.

Ключові слова: комунікація, медіа, тенденції журналістики, воєнна журналістика, етичні засади журналістики, дезінформація, пропаганда, цензура, війна, воєнний стан, стандарти журналістики, свідки/жертви воєнних злочинів, безпека, психологічні ресурси, колективна травма.

ABSTRACT

Vitalii A. Ulybin Formation and application of professional ethics norms for journalists in working with victims of war crimes. — Qualification research paper. Manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy, specialty 061 Journalism (field of knowledge 06 Journalism). — Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Kyiv, 2026.

The dissertation is a comprehensive study on the formation and application of the norms of professional ethics of a journalist in working with victims of war crimes. The purpose of the study is to theoretically substantiate and systematize a complex of moral and ethical norms and practical forms, techniques, and methods of journalistic work with persons who suffered as a result of war and/or became witnesses or victims of war crimes under martial law. The object of the study is journalistic ethics under martial law. The subject of the study is the mechanisms of compliance/violation of the requirements of professional journalistic ethics in Ukraine when working with people who suffered as a result of the war and/or became witnesses or victims of war crimes under martial law.

The relevance of the research topic is due to the lack of systematized moral prescriptions and ethical generalizations adequate to the current situation for working with people who suffered as a result of war and/or became witnesses or victims of war crimes under martial law. At the same time, the topic is also becoming relevant due to the increased interest and high trust in the media caused by the war. Coverage of war crimes must be as credible as possible, without embellishment and hyperbolization "to enhance the effect", so working with this information requires regulation, the principles of which will allow media research to be conducted from the point of view of the ethics of receiving and disseminating information.

Despite the existence of some research in the field of ethical standards for journalists, we can confidently state the lack of modern scientific works on the

proposed topic. Studying the work of Ukrainian and foreign scientists, we can conclude that the vast majority of works were published between the mid-1990s and the mid-2000s, which can hardly be called relevant in the current conditions of rapid development and convergence of the press and media.

In the work, we solve the following tasks: to study and substantiate the concepts of: standards of journalism, ethics and morality in historical and modern perspectives; to study the activities of Ukrainian media for violations of ethical and moral principles, to identify the measures of social and legal responsibility of a journalist as a result of violating the norms of ethics and morality while performing his duties; to analyze the activities of foreign media and journalistic communities in terms of established ethical and moral principles of working with war victims and/or persons who became witnesses or victims of war crimes under martial law; to characterize the psychological features of the work of journalists when recording the testimonies of people who suffered as a result of war and/or persons who became witnesses or victims of war crimes under martial law; to determine recommendations for the moral and ethical norms of work of journalists performing their professional duties in a combat zone, in deoccupied or occupied territories, regarding compliance with ethical standards when communicating with people affected by military actions.

Empirical and theoretical research methods were used to solve the problems. Theoretical: retrospective analysis to study the genesis of journalistic ethics in scientific discourse; analysis and synthesis of existing definitions of the phenomena of ethical and moral norms of journalistic work, standards of journalism; comparison — to compare Ukrainian and international ethical standards of journalism, particularly in the context of working with war victims; generalization — to form author's conclusions and recommendations for improving the ethical norms of journalistic work. Empirical methods: content analysis of media materials in the process of identifying violations or compliance with ethical standards in publications about people who suffered as a result of war and/or persons who became witnesses or victims of war crimes under martial law; expert survey (questionnaire) to identify journalistic professional practices, ethical dilemmas and the level of compliance with the Code of Ethics; the "case study" method

to investigate the specifics of journalists' work with people who suffered as a result of war and/or became witnesses or victims of war crimes under martial law; qualitative and quantitative analysis of the results of the expert survey — among the qualitative ones, Interpretative Phenomenological Analysis, IPA, was applied, which was used to develop the questionnaire questions and further interpret the obtained data, among the quantitative ones, the average value of the responses, percentage ranking and the Pearson r-correlation coefficient were used at the level of confidence $p \leq 0.01$ to establish correlations between responses to questionnaire questions. To process the results of the expert survey, a semantic differential scale and a five-point Likert scale were used, and artificial intelligence tools were partially used to interpret the survey results, in particular, the ChatGPT language model (OpenAI, 2023). Artificial intelligence tools were used solely as an aid for technical structuring and editorial refinement of individual text formulations. All interpretations of results, analytical generalizations, and scientific conclusions were made by the author independently.

An interdisciplinary approach was also applied, since ethical norms and work with people who suffered as a result of war and/or became witnesses or victims of war crimes under martial law is a phenomenon on the border of ethical and normative analysis, psychological approach, discourse analysis and is based on the humanistic paradigm and normative and value approach, social and psychological knowledge.

The scientific novelty of the work lies in the fact that: improved approaches to understanding the professional ethics of a journalist under martial law and investigated the ethical norms of journalistic activity in working with people who suffered as a result of war and/or persons who became witnesses or victims of war crimes under martial law (period 2022 - present) as a separate area of professional ethics; the transformation of the journalist's role from an informant to a sensitive communicator who interacts with people who have suffered psychological trauma and/or become witnesses or victims of war crimes is clarified and substantiated; based on theoretical and empirical research, a list of ethical traps and the main ethical dilemmas of modern journalism under martial law and in the process of working with people who have suffered as a result of war and/or persons who have become witnesses or victims of war crimes has

been finalized – the conflict between the right to privacy and the public interest, between efficiency and reliability, between truth and the principle of «do no harm»; based on an empirical study of the practices of Ukrainian journalists and an analysis of publications by Ukrainian media, a gap was identified between the declared norms of the Code of Ethics and real professional practice; the need to expand the current Code of Ethics for Journalists is justified, taking into account the specifics of working with people who have suffered as a result of war and/or persons who have become witnesses or victims of war crimes under martial law, in particular in terms of psychological sensitivity, trauma-oriented communication and security aspects; a model has been developed for journalists to make ethical decisions about publishing/not publishing materials that could potentially harm the participants in the publication and benefit the news for society when it comes to people who have suffered as a result of war and/or are witnesses or victims of war crimes; an algorithm for conducting interviews with victims of war crimes, war victims, witnesses and eyewitnesses of crisis events has been developed; further development has been made in approaches to the application of basic journalistic standards (reliability, accuracy, separation of facts from comments) in the context of working with people who have suffered as a result of war and/or persons who have become witnesses or victims of war crimes under martial law; understanding of the ethical responsibility of a journalist as a combination of professional, psychological and security dimensions; theoretical ideas about journalistic ethics as an interdisciplinary phenomenon at the intersection of journalism, ethics, psychology and law; conceptualization of ethical standards of journalism under martial law.

The results of the theoretical and empirical materials of the dissertation consist in supplementing approaches to the application of basic journalistic standards (reliability, accuracy, separation of facts from comments) in the context of working with people who suffered as a result of war and/or persons who became witnesses or victims of war crimes under martial law; understanding of the ethical responsibility of a journalist as a combination of professional, psychological and security dimensions; theoretical ideas about journalistic ethics as an interdisciplinary phenomenon at the intersection of

journalism, ethics, psychology and law; conceptualization of ethical standards of journalism in the conditions of martial law.

The theoretical and practical results of the study, recommendations for rethinking the provisions of the Code of Ethics of Ukrainian Journalists can be used for further scientific research, recording war crimes, psychological features of journalists' work with victims of war crimes, and ethical standards for journalists' work. The results of the study can also be used in teaching professional disciplines for applicants of the first (bachelor's) and second (master's) levels of higher education in the specialty 061 Journalism, during advanced training of specialists, for self-development and self-study.

The dissertation consists of an introduction, three chapters, brief conclusions to the chapters, general conclusions, a list of sources used, and an appendix.

In the first chapter of the dissertation «*Theoretical and methodological principles of professional ethics of a journalist in wartime*» A theoretical and methodological analysis of the phenomenon of professional ethics of a journalist in the context of modern transformations of the media sphere, caused by the effects of martial law and the full-scale invasion of the Russian Federation into the territory of Ukraine, is carried out. The essence of the concepts of «journalistic ethics», «morality», «norm», «standard», «professional standards of journalism» is revealed, and their evolution in historical and modern scientific discourse is outlined.

National and international regulatory documents regulating the activities of journalists, in particular the Code of Ethics of Ukrainian Journalists, were analyzed, and its role as a tool of professional self-regulation was also determined. Special attention is paid to the system of basic journalistic standards and the specifics of their application in conditions of martial law. The need to strengthen requirements for information verification and journalistic responsibility in conditions of martial law and information warfare is substantiated.

It has been determined that modern journalistic ethics is becoming interdisciplinary, combining humanitarian, social, and psychological approaches, which is especially important in working with vulnerable groups, in particular in

working with people who have suffered as a result of war and/or persons who have become witnesses or victims of war crimes under martial law.

In the second chapter of the dissertation «*Professional ethics of a journalist in modern media*» presents the features of the professional ethics of a journalist in the conditions of the modern media space and the conditions of martial law. The content of the concepts of freedom of speech and freedom of expression in the context of journalistic activity, as well as their relationship with professional standards and ethical restrictions, are revealed.

The problem of a journalist's moral choice when working with people who suffered as a result of war and/or persons who became witnesses or victims of war crimes under martial law is analyzed, in particular in situations of ethical dilemmas between the public interest and the human right to privacy, between the need to inform and the principle of «do no harm». Special attention is paid to the psychological aspects of a journalist's work. The importance of emotional sensitivity, ethical responsibility, and adherence to the principles of humanism in a journalist's professional practice is substantiated.

It has been proven that under martial law, the professional activities of a journalist require an expanded understanding of ethical norms that encompass not only informational, but also psychological and moral dimensions of interaction with people who have suffered as a result of war and/or persons who have become witnesses or victims of war crimes.

In the third chapter of the dissertation «*The activities of modern media in the context of the code of ethics of a Ukrainian journalist*» an analysis of the activities of modern Ukrainian media in the context of compliance with professional ethics when covering topics related to people who suffered as a result of war and/or persons who became witnesses or victims of war crimes was carried out. An analysis of the compliance of journalistic materials with the provisions of the Code of Ethics of Ukrainian Journalists was carried out and typical violations of ethical standards in media practice were identified.

The peculiarities of journalists' work with people who suffered as a result of war and/or persons who became witnesses or victims of war crimes under martial law are analyzed, in particular the problems of fact-checking, privacy, ethical communication, and security. Discrepancies between regulatory requirements and real journalistic practice are identified.

Based on empirical data and theoretical analysis, the need to improve current ethical standards, in particular their adaptation to the conditions of martial law, is substantiated. Recommendations are offered for the formation and application of moral and ethical norms of journalistic activity in working with people who have suffered as a result of war and/or persons who have become witnesses or victims of war crimes, and the prospects for the development of professional ethics of a journalist in the conditions of post-war reconstruction are outlined.

Keywords: communication, media, journalism trends, war journalism, ethical principles of journalism, disinformation, propaganda, censorship, war, martial law, journalism standards, witnesses/victims of war crimes, security, psychological resources, collective trauma.

СПИСОК НАУКОВИХ ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Статті в наукових фахових виданнях України

1. Улибін В. (2024). Етичні принципи журналістики в оприлюдненні матеріалів про жертв війни. *Інтегровані комунікації*, № 1 (17), 161-170. DOI: <https://doi.org/10.28925/2524-2644.2024.1721>
2. Улибін В.А., Колісник Ю.В. (2025). Свобода вираження та свобода слова у контексті стандартів роботи журналіста зі свідками та жертвами воєнних злочинів. *Вчені записки ТНУ. Серія: Філологія. Журналістика*, Том 36 (75), № 4. Частина 2, 243-250. DOI: <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.4.2/38>
3. Улибін, В. (2025). Модель «скринька Поттера» як інструмент етичного обґрунтування журналістських рішень в умовах війни. *Інтегровані комунікації*, (2 (20)), 73-79. DOI: <https://doi.org/10.28925/2524-2652.2025.29>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Ulybin, V. (2024). *The role of the media in the coverage of military conflicts: impact on society*. Working peculiarities of journalists and PR and media professionals during martial law in Ukraine (October 3–4, 2024. Riga, the Republic of Latvia) : International scientific conference. Riga, Latvia : Baltija Publishing, P. 31-34.
2. Улибін, В. (2024). *Психологічні аспекти діяльності журналіста у контексті роботи з жертвами воєнних злочинів*. Збірник тез наукових доповідей Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції «Соціально-психологічна підтримка особистості в умовах суспільних трансформацій» 08 жовтня 2024 року. Київ: Факультет психології,

соціальної роботи та спеціальної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, С. 159-160.

3. Улибін, В.А. (2025). *Морально-етичні межі журналістики у висвітленні матеріалів про жертв воєнних дій*. Актуальні проблеми медіапростору: зб. доп. наук.-практ. конф. Київ–Вітербо, С. 234-237.
4. Улибін, В.А. (2025). *Робота воєнного журналіста у контексті дотримання етичних норм при публікації матеріалів про жертв воєнних злочинів*. Соціокомунікаційні тенденції в медійному та науково-освітньому дискурсах: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 22 травня 2025 р.) / упоряд. Н. М. Вернигора. Київ: Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, С. 119-123.
5. Улибін, В.А. (2025). *Етичні норми та принципи журналістської діяльності: дилеми у міжнародному та національному контекстах*. Європейські стандарти етики у журналістиці, рекламі та PR : матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції. Дніпро : Університет митної справи та фінансів, С.136-139.
6. Улибін, В.А. (2026). *Свобода слова та етичні виклики журналістики під час війни*. Українська журналістська освіта: історія, сучасність, перспективи розвитку: зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнародною участю / упоряд. Ю. Бондар, А. Волобуєва, І. Євдокименко, Н. Желіховська, Н. Сидоренко. Київ, С. 261-264.

Публікації, що додатково висвітлюють наукові результати дисертації:

1. Улибін, В. (2023) Етичні аспекти роботи журналіста в умовах воєнного стану. *Інтегровані комунікації*. № 1 (15). С. 95-103. DOI: <https://doi.org/10.28925/2524-2644.2023.1512>

ЗМІСТ

ВСТУП	19
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ ЖУРНАЛІСТА В УМОВАХ ВІЙНИ	28
1.1. Теоретико-методологічні засади дослідження феномену етики журналіста.....	28
1.2. Принципи, методи та категоріальний апарат дослідження етичних норм роботи журналістів.....	50
Висновки до першого розділу	70
РОЗДІЛ 2. ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА ЖУРНАЛІСТА СУЧАСНОГО МЕДІА	73
2.1. Свобода вираження та свобода слова в контексті журналістської діяльності	73
2.2. Моральний вибір журналіста у роботі з постраждалими від війни.....	88
2.3. Психологічні аспекти взаємодії журналіста з жертвами воєнних злочинів.....	104
Висновки до другого розділу	120
РОЗДІЛ 3. ДІЯЛЬНІСТЬ СУЧАСНИХ МЕДІА У КОНТЕКСТІ КОДЕКСУ ЕТИКИ УКРАЇНСЬКОГО ЖУРНАЛІСТА	123
3.1. Аналіз публікацій українських медіа про постраждалих від війни, свідків чи жертв воєнних злочинів у контексті відповідності етичним стандартам.....	123
3.2. Особливості роботи медіа з постраждалими від війни в умовах дії воєнного стану.....	154
3.3. Етичні стандарти роботи журналіста з постраждалими в умовах війни та повоєнного відновлення	183
Висновки до третього розділу	205
ВИСНОВКИ	209
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	213
ДОДАТКИ	236

ВСТУП

Актуальність дослідження. Нинішнє становище розвитку журналістики в Україні обумовлене необхідністю жити та працювати в умовах перехідного періоду на зламі історичного контексту українського суспільства. Повномасштабне вторгнення російських військ в Україну не лише кардинально змінило підходи до роботи та саму професію журналіста, а й дало поштовх переосмислити засадничі принципи власне всієї роботи журналіста й медіа.

Дедалі більша потреба в оперативному інформуванні й отриманні інформації підштовхує медіа до створення нових форматів співпраці з читачами, глядачами — зокрема і спільного створення контенту з місць активних бойових дій, окупованих територій та фіксації воєнних злочинів.

У той же час, жهنучись за ексклюзивними матеріалами та сенсаціями, журналісти та редактори часто нехтують професійними нормами етики та моралі та загальноприйнятими суспільством нормами такту у спілкуванні з людьми, постраждалими від війни. Відтак у суспільства та професійної спільноти з'являється запит на створення нових методичних матеріалів і посібників зумовлений абсолютно новою для багатьох медіа специфікою комунікативних процесів і юридичних наслідків непрофесійного підходу до збору, підготовки та публікації матеріалів, з огляду на те, що медіа водночас із висвітленням подій залишаються основною комунікативною ланкою між суспільством і владою.

Під час проведення інтерв'ю з людьми, які постраждали внаслідок воєнних злочинів та/або воєнних дій, журналіст стикається з моральною та етичною дилемою між правом аудиторії на отримання достовірної інформації та принципом «не нашкодити».

Впевнено констатуємо брак сучасних наукових робіт із пропонованої тематики. Досліджуючи напрацювання українських і закордонних науковців, можемо зробити висновок, що переважна кількість праць публікувалася в період від середини 1990-х до середини 2000-х років, що важко назвати актуальним у нинішніх умовах стрімкого розвитку та конвергенції преси й медіа.

Питання етики у своїх працях неодноразово підіймав Володимир Владимиров, зокрема у монографії «Журналістика, особа, суспільство: проблема розуміння» (Владимиров 2003) та підручнику «Вступ до спеціальності «Журналістика»» (Владимиров 2011). У дисертаційній роботі «Професійна етика журналіста на сучасному етапі розвитку демократії в Україні» (Криворучко 2003) проблему формування етичних стандартів професійного журналіста досліджувала Світлана Криворучко. Про основи журналістської етики йдеться й у роботі Даніеля Корню «Етика засобів масової інформації» (Корню 2004).

Актуальність обраної теми дослідження зумовлена відсутністю систематизованих відповідних до нинішньої ситуації моральних приписів і етичних узагальнень для роботи з потерпілими.

Водночас актуальності тема набуває й через посилений інтерес і високу довіру до засобів масової інформації, спричинених війною. Висвітлення воєнних злочинів мусить бути максимально вірогідним, без прикрас і гіперболізації «задля посилення ефекту», тож робота з цією інформацією потребує нормативності, принципи якої нададуть змогу реалізувати дослідження медіа на засадах етики отримання та поширення інформації.

Тож актуальність і недостатня розробленість зазначеної проблеми зумовили вибір теми дисертації: ***«Формування та застосування норм професійної етики журналіста у роботі з жертвами воєнних злочинів».***

Теоретична база дослідження. Для аналізу теоретико-методологічних засад наукової розробки етичних норм журналістики під час роботи з жертвами воєнних злочинів необхідно з'ясувати особливості роботи провідних українських медіа в умовах війни, а також проаналізувати досвід становлення етичних принципів роботи журналіста з постраждалими внаслідок воєнних дій чи воєнних злочинів у країнах, які мають досвід війни та роботи в зонах бойових дій. Отже, вважаємо за необхідне проаналізувати підґрунтя понять «етика» та «мораль»; С. Горевалова, С. Штурхецького, З. Казанджи, М. Бетц, Р. Говарда, Н. Петерсон, І. Куляса, у роботах яких висвітлено особливості роботи журналістів в умовах конфлікту; А. Альохіна, С. Кириченко, А. Кориневич,

В. Щербаченка, Г. Янової, які досліджують питання висвітлення насильства в умовах війни; О. Вовчик-Блакитної, Т. Гурлевої — особливості психологічної допомоги у просторі медіа; В. Іванова, В. Сердюка, В. Мостового, О. Кузнєцової, Т. Приступенко, чії роботи присвячені вивченню етичних норм журналістики.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до теми науково-дослідної роботи та індивідуального плану аспіранта Київського столичного університету імені Бориса Грінченка.

Наукову роботу виконано відповідно до наукової теми кафедри журналістики та нових медіа Факультету журналістики Київського столичного університету імені Бориса Грінченка «Медіазнавчі студії в науковому та освітньому дискурсах» (2019-2024 рр., реєстраційний номер 012U000064) та «Новітні технології в журналістських практиках: європейські стандарти впровадження» (2025-2030 рр., реєстраційний номер 0125U002415).

Тему дисертації затверджено Вченою радою Київського університету імені Бориса Грінченка (протокол № 11 від 21 грудня 2022 р.).

Мета дослідження — теоретично обґрунтувати та систематизувати комплекс морально-етичних норм і практичних форм, прийомів, способів роботи журналіста з особами, які постраждали внаслідок війни та/або стали свідками чи жертвами воєнних злочинів в умовах дії воєнного стану.

Відповідно до поставленої мети визначено основні **завдання дослідження:**

1. Вивчити та обґрунтувати поняття: стандартів журналістики, етики та моралі в історичному та сучасному розрізах.
2. Вивчити діяльність українських медіа на предмет порушень етичних і моральних принципів, виявити міри соціальної та юридичної відповідальності журналіста внаслідок порушення норм етики та моралі під час виконання обов'язків.
3. Проаналізувати діяльність закордонних медіа та журналістських спільнот на предмет сформованих етико-моральних принципів роботи з

постраждалими внаслідок війни та/або особами, які стали свідками чи жертвами воєнних злочинів в умовах дії воєнного стану.

4. Охарактеризувати психологічні особливості роботи журналістів під час фіксації свідчень людей, які постраждали внаслідок війни та/або особами, які стали свідками чи жертвами воєнних злочинів в умовах дії воєнного стану.
5. Сформулювати рекомендації до морально-етичних норм роботи журналістів, які виконують професійний обов'язок у зоні бойових дій, на деокупованих чи окупованих територіях щодо дотримання етичних стандартів під час спілкування з людьми, що постраждали внаслідок воєнних дій.

Об'єктом дослідження є журналістська етика в умовах дії воєнного стану.

Предметом дослідження є механізми дотримання/порушення вимог професійної журналістської етики в Україні під час роботи з людьми, які постраждали внаслідок війни та/або стали свідками чи жертвами воєнних злочинів в умовах дії воєнного стану.

У дисертації використані такі загальнонаукові та конкретно наукові **методи**. *Теоретичні*: ретроспективний аналіз для дослідження генези журналістської етики в науковому дискурсі; аналіз та синтез наявних дефініцій феноменів етично-моральних норм роботи журналіста, стандартів журналістики; порівняння — для зіставлення українських та міжнародних етичних стандартів журналістики, зокрема у контексті роботи з жертвами війни; узагальнення — для формування авторських висновків і рекомендацій щодо вдосконалення етичних норм роботи журналіста. *Емпіричні* методи: контент-аналіз медіаматеріалів у процесі виявлення порушень або дотримання етичних стандартів у публікаціях про людей, які постраждали внаслідок війни та/або особами, які стали свідками чи жертвами воєнних злочинів в умовах дії воєнного стану; експертне опитування (анкетування) для виявлення журналістських професійних практик, етичних дилем та рівня дотримання Кодексу етики; метод «case study» для дослідження особливостей роботи журналістів із людьми, які постраждали

внаслідок війни та/або стали свідками чи жертвами воєнних злочинів в умовах дії воєнного стану; якісний та кількісний аналіз результатів експертного опитування — з-поміж якісних застосовано Interpretative Phenomenological Analysis, IPA, який використовувався для розроблення питань анкети та подальшої інтерпретації отриманих даних, з-поміж кількісних застосовано середнє значення відповідей, відсоткове ранжування та коефіцієнт кореляції r -Пірсона на рівні достовірності $p \leq 0.01$ для встановлення кореляційних зав'язків між відповідями на питання анкети.

Для обробки результатів експертного опитування застосовано семантичну диференціальну шкалу та п'ятиступеневу шкалу Лайкерта та для інтерпретації отриманих результатів опитування частково було використано інструменти штучного інтелекту — зокрема, мовну модель ChatGPT (OpenAI, 2023). Інструменти штучного інтелекту використовувалися виключно як допоміжний засіб для технічного структурування та редакційного уточнення окремих текстових формулювань. Усі інтерпретації результатів, аналітичні узагальнення та наукові висновки виконані автором самостійно.

Також було застосовано міждисциплінарний підхід, оскільки етичні норми та робота з людьми, які постраждали внаслідок війни та/або стали свідками чи жертвами воєнних злочинів в умовах дії воєнного стану є явищем на межі етико-нормативного аналізу, психологічного підходу, дискурс аналізу та ґрунтується на гуманістичній парадигмі та нормативно-ціннісному підході, суспільного та психологічного знання.

Емпіричну базу дослідження становлять результати контент-аналізу журналістських матеріалів щодо висвітлення воєнних злочинів, дані експертного опитування журналістів. У межах контент-аналізу було проаналізовано оригінальних 17 матеріалів (кейсів) українських медіа та похідних від них – репости, поширення, коментарі, копіпаст та ін. (зокрема «ТСН», «Полтавська хвиля», «Аргумент», «Головні новини. Кривий Ріг», «Сіль.Медіа», «ЦЕНЗОР.НЕТ», «АНТИКОР», «ПРЕСТУПНОСТИ.НЕТ», «БУКВИ», «МикВісті», «КІЇВВЛАДА», «Кореспондент»), відібраних за тематикою

висвітлення воєнних злочинів та взаємодії з жертвами воєнних злочинів. Критеріями аналізу були: наявність / відсутність інформаційної згоди, дрезонансність, достовірність, точність, відокремлення фактів від коментарів, розуміння етичної відповідальності журналіста як поєднання професійних, психологічних та безпекових вимірів. Крім того, проведено експертне опитування, що охопило 119 респондентів-журналістів, які мають досвід роботи в українських медіа в умовах дії воєнного стану.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження є важливим, оскільки у ньому *вперше в Україні*:

- удосконалено підходи до розуміння професійної етики журналіста в умовах дії воєнного стану та досліджено етичні норми журналістської діяльності у роботі з людьми, які постраждали внаслідок війни та/або особами, які стали свідками чи жертвами воєнних злочинів в умовах дії воєнного стану (період 2022 — до нині) як окремий напрям професійної етики;
- уточнено й обґрунтовано трансформацію ролі журналіста від інформатора до чутливого комунікатора, який взаємодіє з людьми, що зазнали психічної травматизації та/або стали свідками чи жертвами воєнних злочинів;
- на основі теоретичного та емпіричного дослідження доопрацьовано перелік етичних пасток та основні етичні дилеми сучасної журналістики в умовах дії воєнного стану та у процесі роботи з людьми, які постраждали внаслідок війни та/або особами, які стали свідками чи жертвами воєнних злочинів — конфлікт між правом на приватність і суспільним інтересом, між оперативністю та достовірністю, між правдою і принципом «не нашкодити»;
- на основі емпіричного дослідження практик українських журналістів та аналізу публікацій українських медіа виявлено розрив між декларованими нормами Кодексу етики та реальною професійною практикою;
- обґрунтовано необхідність розширення чинного Кодексу етики журналіста з урахуванням специфіки роботи з людьми, які постраждали внаслідок

війни та/або особами, які стали свідками чи жертвами воєнних злочинів в умовах дії воєнного стану, зокрема в частині психологічної чутливості, травмоорієнтованої комунікації та безпекових аспектів;

- розроблено схему прийняття журналістами етичних рішень про публікацію / не публікацію матеріалів, які потенційно можуть надати шкоду для учасників публікації та користь цієї новини для суспільства, коли мова йде про людей, які постраждали внаслідок війни та/або є свідками чи жертвами воєнних злочинів; розроблено алгоритм проведення інтерв'ю з жертвами воєнних злочинів, постраждалими внаслідок війни, свідками та очевидцями кризових подій;
- подальшого розвитку набули підходи до застосування базових журналістських стандартів (достовірності, точності, відокремлення фактів від коментарів) у контексті роботи з людьми, які постраждали внаслідок війни та/або особами, які стали свідками чи жертвами воєнних злочинів в умовах дії воєнного стану; розуміння етичної відповідальності журналіста як поєднання професійних, психологічних та безпекових вимірів; теоретичні уявлення про журналістську етику як міждисциплінарне явище на перетині журналістики, етики, психології та права; концептуалізація етичних стандартів журналістики в умовах дії воєнного стану.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів дослідження. Отримані результати доречно застосовувати для документування та фіксації воєнних злочинів, психологічних особливостей роботи журналістів із жертвами воєнних злочинів, етичних стандартів роботи журналістів. Результати дослідження також можна буде застосовувати у викладанні професійних дисциплін для здобувачів першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти зі спеціальності 061 Журналістика, під час підвищення кваліфікації фахівців, для саморозвитку та самонавчання.

Особистий внесок здобувача. Дисертація виконана самостійно. Автор визначив об'єкт, предмет, мету, завдання дослідження, обґрунтував теоретичні засади роботи, провів добір та аналіз матеріалу, узагальнив результати

дослідження. Усі наукові положення, висновки відображено в дисертації та трьох публікаціях. У публікації в співавторстві з Колісником Ю.В. «Свобода вираження та свобода слова у контексті стандартів роботи журналіста зі свідками та жертвами воєнних злочинів» автору належить аналіз понять «свобода вираження» та «свобода слова» у сучасному науковому дискурсі, їхні юридичні та законодавчі аспекти функціонування, характеристика стандарту журналістики в авторській редакції та відповідно до нинішньої ситуації роботи журналіста в умовах воєнного стану та бойових дій в країні, власні визначення понять журналістського стандарту та журналістської етики.

Апробація результатів дослідження. Основні положення, висновки, окремі частини та практичні результати дисертації представлено в тезах та доповідях на 8 науково-практичних конференціях різного рівня: *міжнародних*: «Медіакомунікації в діалозі культур: виклики європейської інтеграції для української освіти і науки» (02 червня 2023 р., м. Київ, Україна), «Working peculiarities of journalists and PR and media professionals during martial law in Ukraine» (October 3–4, 2024. Riga, the Republic of Latvia), «Соціально-психологічна підтримка особистості в умовах суспільних трансформацій» (08 жовтня 2024 року, м. Київ, Україна), «Актуальні проблеми медіапростору» (17 квітня 2025 року, м. Київ, Україна), «Європейські стандарти етики у журналістиці, рекламі та PR» (12 червня 2025 року, м. Київ, Україна); *всеукраїнських із міжнародною участю*: «Українська журналістська освіта: історія, сучасність, перспективи розвитку» (16–17 грудня 2025 року, м. Київ, Україна); *всеукраїнських*: «Соціокомунікаційні тенденції в медійному та науково-освітньому дискурсах» (22 травня 2024 р., м. Київ, Україна), «Соціокомунікаційні тенденції в медійному та науково-освітньому дискурсах» (22 травня 2025 року, м. Київ, Україна).

Основні результати дисертаційної роботи обговорено й отримано позитивну оцінку на засіданнях кафедри журналістики та нових медіа, семінарах та щорічних звітних науково-практичних конференціях аспірантів Київського столичного університету імені Бориса Грінченка (м. Київ, 2022-2026 рр.).

Публікації. Основні положення та результати дослідження висвітлено у 10 наукових публікаціях, із них: три статті у фахових виданнях, включених до категорії Б, шість тез доповідей на міжнародних, всеукраїнських конференціях, одна стаття у збірнику наукових праць, яка додатково висвітлює матеріали дисертації.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації українською та англійською мовами, списку публікацій, вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (201 позиція, з-поміж яких 40 — іноземними мовами), одного додатку (на 9 сторінках). Праця містить 16 таблиць та 12 рисунків. Загальний обсяг дисертації становить 244 сторінки, із них основного тексту 194 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ ЖУРНАЛІСТА В УМОВАХ ВІЙНИ

Для здійснення ґрунтовного дослідження професійної етики журналіста у роботі з жертвами воєнних злочинів викладено результати аналізу наявних теоретико-методологічних підходів до визначення журналістської етики, що сприяло формулюванню власного розуміння цього поняття; окреслено нормативно-правову базу та професійні стандарти журналістської діяльності; з'ясовано особливості трансформації етичних норм у період воєнного стану та інформаційної війни; визначено роль фактчекінгу та верифікації інформації як компонентів професійної діяльності журналіста; розкрито специфіку етичної відповідальності журналіста у процесі роботи з вразливими групами, зокрема жертвами воєнних злочинів.

1.1. Теоретико-методологічні засади дослідження феномену етики журналіста

Журналістика належить до професій та тих сфер діяльності, у яких засадниче й фундаментальне значення мають етичні принципи. Однією з ключових особливостей цієї професії є висока соціальна відповідальність журналіста, яка виводить на перший план саме питання етики та нормативного врегулювання її засад.

Українська журналістика в умовах сучасності функціонує та розвивається в під час перехідного періоду на зламі історичного контексту українського суспільства. Безпрецедентна за своїми масштабами та активністю дій війна в Україні кардинально змінила саму професію журналіста кардинальні, а й спонукає до перегляду основних засад діяльності журналіста та медіа.

Питання етичних норм у роботі журналіста стояло гостро завжди, однак з початком бойових дій на території України війни у 2014 році та повномасштабне

вторгнення російської федерації в Україну в 2022 році ще більше актуалізували його та надали йому нового змісту.

Ігнорування загальностановлених у світовій медійній практиці вимог до збору, обробки, продукування та поширення інформації призводить до дискредитації журналістської професії в очах громадськості. Унаслідок цього чимало професійних дилем набувають нових форм і значень. Передусім виокремлюємо журналістську етику як галузь наукового знання про стосунки виробника й поширювача інформації. У контексті професійної діяльності саме етика є регулятором забезпечення загального паритету для всіх учасників масово-інформаційного та комунікаційного процесів (Синчак 2023, с.19-20).

З огляду на ці аспекти та тенденції сучасної журналістики до замовних статей, темників, джинси та інших порушень етичних норм, зазначимо, що етичні складові мають юридичну силу: основні положення етичних кодексів журналістів зафіксовані в нормативно-правових документах України (Акопян 2022).

Журналістські стандарти під час війни нічим не відрізняються від стандартів у мирні часи. Водночас саме через війну журналісти та редакції мають посилювати свою пильність до стандарту достовірності й точності, подаючи матеріали в ефірі телеканалів, радіо чи онлайн (Саморегуляція українських медіа під час дії воєнного стану в Україні).

Нині в Україні немає цілісного дослідження, яке б стосувалося етичних норм та принципів журналістики в оприлюдненні матеріалів про жертв війни. Це, з одного боку, є логічним, оскільки український медіа сегмент не мав досвіду щодо роботи із жертвами війни, а з іншого, наша країна вже 12 років перебуває у стані війни, а з початку 2022 року це питання набуло надзвичайної актуальності.

Сучасні наукові розвідки в царині медіа та журналістики присвячені важливим питанням, які тим чи тим чином стосуються етичних принципів журналістики в оприлюдненні матеріалів про жертв війни. Важливим у цьому контексті є дослідження О. Гоцур, присвячене специфіці функціонування

медіаринку України в умовах війни. Авторка наголошує на новій конфігурації масмедійного ринку України, на якому змогли втриматися не всі друковані видання та, навіть, потужні медіагрупи; визначає специфіку загального стану медіаринку, зміни його розвитку в умовах російсько-української війни; звернено увагу на роль соціальних мереж та інтернет-медіа в загальній конфігурації інформаційного ринку (Гоцур 2022). Останнє є важливим для нас, оскільки соціальні мережі та інтернет-медіа є основними майданчиками для оприлюднення матеріалів про жертв війни.

А. Шульженко та Н. Рула, досліджуючи структуру повідомлень українських інформаційних агентств під час висвітлення подій повномасштабної російсько-української війни, встановили, що міжнародних стандартів публікації новин дотримуються не всі журналісти, намагаючись якнайшвидше донести інформацію до аудиторії та витрачаючи для цього мінімум часу, висвітлюють події російсько-української війни переважно за допомогою заголовку, ліду та дейтлайну, де вміщують найголовніше, тобто те, що відбулося найближчим часом в Україні (Шульженко, Рула 2022). У плані композиції подання новин про війну це дослідження важливе, але автори не приділяють увагу одному із важливих компонентів — етиці подання інформації для реципієнта.

Зазначимо, що питання дотримання етичних принципів у роботі журналіста у своїх працях неодноразово порушував Володимир Владимиров, зокрема у монографії «Журналістика, особа, суспільство: проблема розуміння» (Владимиров 2003). У дисертації «Професійна етика журналіста на сучасному етапі розвитку демократії в Україні» проблему формування етичних стандартів професійного журналіста» досліджувала Світлана Криворучко (Криворучко 2003); вартує уваги дослідження Богдана Синчака «Деонтологія журналістської діяльності: виклики, дилеми, тенденції» (Синчак 2023).

Поряд із дослідженнями в царині журналістської етики в Україні є Кодекс професійної етики журналіста, який має на сьогодні кілька редакцій. Вважаємо доцільним у контексті нашого дослідження детальніше розглянути цей документ.

У 2002 році Національна спілка журналістів України ухвалила сучасний кодекс професійної етики журналіста (Протидія перешкоджанню законній професійній діяльності журналістів в Україні, с. 121). Відтоді текст кілька разів змінювали й доповнювали. Чинну редакцію затвердили у 2013 р. (Кодекс етики).

Кодекс не є обов'язковим до виконання документом, але недотримання журналістами професійних етичних норм — один із чинників недовіри до українських медіа. Відновленню репутації сприяє діяльність Комісії з журналістської етики (Старкова, Яресько, Афанасьєва 2021). Цей орган саморегуляції роботи журналістів і редакцій «обговорює та пропонує вирішення конфліктних ситуацій у медіа шляхом розгляду скарг від споживачів інформації» (Про Комісію з журналістської етики). Усі рішення приймаються суголосно з Кодексом етики українських журналістів.

У нашому дослідженні ми беремо за основу відповідний Кодекс Комісії з журналістської етики і вважаємо за доцільне процитувати його.

Кодекс на з'їзді журналістів-підписантів ухвалили 24 квітня 2004 року. Останню редакцію зі змінами прийняли 4 жовтня 2013 року (Кодекс етики).

Затвердили документ 12 грудня 2013 року на пленумі Національної спілки журналістів України (НСЖУ), а ще раніше — рішенням Комітету Незалежної медіапрофспілки України (НМПУ). Кодекс складається з 19 статей, написаних з основою на права і свободи людини, які викладені в Загальній декларації прав людини, Всесвітній Хартії свободи преси ООН, Декларації принципів поведінки журналіста Міжнародної Федерації журналістів, Конституції України та чинного законодавства (Кодекс етики):

1. Свобода слова та висловлювань є невід'ємною складовою діяльності журналіста.
2. Служіння інтересам влади чи засновників, а не суспільства, є порушенням етики журналіста.
3. Журналіст має з повагою ставитися до приватного життя людини (При цьому не виключається його право на журналістське розслідування,

пов'язане з тими або іншими подіями і фактами, якщо суспільна значущість інформації, яка збирається і поширюється журналістом, є вищою, ніж приватні інтереси особи).

4. Висвітлення судових процесів має бути неупередженим щодо звинувачених (Журналіст не може називати людину злочинцем до відповідного рішення суду).
5. Журналіст не розкриває своїх джерел інформації, окрім випадків, передбачених законодавством України.
6. Повага до права громадськості на повну та об'єктивну інформацію про факти та події є найпершим обов'язком журналіста (Журналісти і редактори мають здійснювати кроки для перевірки автентичності усіх повідомлень, відео- та аудіо матеріалів, отриманих від представників загалу, фрілансерів, пресслужб та інших джерел).
7. Інформаційні та аналітичні матеріали мають бути чітко відокремлені від реклами відповідною рубрикацією.
8. Редакційна обробка матеріалів, включаючи знімки, текстівки, заголовки, відповідність відеоряду та текстового супроводу тощо, не повинна фальсифікувати зміст (Необхідно повідомляти аудиторію про подання відрепетируваних та реконструйованих новин).
9. Факти, судження та припущення мають бути чітко відокремлені одне від одного (Неприпустимим є поширення інформації, що містить упередженість чи необґрунтовані звинувачення).
10. Точки зору опонентів, зокрема тих, хто став об'єктом журналістської критики, мають бути представлені збалансовано (Так само мають бути подані оцінки незалежних експертів).
11. Не допускається таке вибіркове цитування соціологічних досліджень, яке призводить до викривлення змісту (Журналістські опитування громадян не повинні фабрикуватися задля отримання наперед визначеного результату).

12. Журналіст зобов'язаний зробити все можливе для виправлення будь-якої поширеної інформації, якщо виявилось, що вона не відповідає дійсності.
13. Журналіст не повинен використовувати незаконні методи отримання інформації (Журналіст при зборі інформації діє в правовому полі України і може вдатися до будь-яких законних, у тому числі судових, процедур проти осіб, які перешкоджають йому в збиранні інформації. Використання негласних прийомів збирання новин допускається лише тоді, коли це необхідно для забезпечення достовірності або точності матеріалу. Такі прийоми можуть бути виправдані лише у разі, коли іншими способами зібрати інформацію неможливо).
14. Плагіат несумісний зі званням журналіста.
15. Ніхто не може бути дискримінований через свою стать, мову, расу, релігію, національне, регіональне чи соціальне походження або політичні уподобання (Вказувати на відповідні ознаки особи (групи людей) слід лише у випадках, коли ця інформація є неодмінною складовою матеріалу. Необхідно утримуватися від натяків або коментарів, що стосуються фізичних недоліків чи хвороб людини, уникати вживання образливих висловів, ненормативної лексики).
16. Журналіста не можна в службовому порядку зобов'язати писати чи виконувати будь-що, якщо це суперечить його власним переконанням чи принципам (Необхідно протистояти проявам зовнішнього втручання в контент — як безпосередньому тиску, так і діям, що мають непрямі ознаки такого втручання).
17. Незаконне отримання журналістом матеріальної винагороди чи будь-яких пільг за виконаний, чи невиконаний журналістський матеріал є несумісним зі званням журналіста (Журналіст не повинен використовувати службове становище в особистих цілях, з метою наживи, самореклами, у кар'єристських цілях та керуючись прагненням догодити певним силам чи особам. Журналіст не має права

використовувати фінансову інформацію до її оприлюднення з метою власного збагачення).

18. Журналіст має бути особливо обережним, висвітлюючи питання, пов'язані із дітьми (Журналіст та редактор повинні мати обґрунтовані підстави для висвітлення приватного життя неповнолітньої особи (осіб) та дозвіл на це від її батьків чи опікунів. Неприпустимим є розкриття імен неповнолітніх (або вказування ознак, за якими їх можна розпізнати), які мали стосунок до протизаконних дій, стали учасниками подій, пов'язаних із насильством).
19. Свідоме порушення норм журналістської етики є абсолютно несумісним з професійною журналістикою (Свідоме порушення норм журналістської етики є абсолютно несумісним з професійною журналістикою, піддається громадському осуду, може бути підставою для позбавлення прескарти чи членства в професійних спілках та НСЖУ. Розгляд конфліктних ситуацій етичного та професійного характеру здійснює Комісія з журналістської етики).

Загалом, є класичні принципи, які покладено в основу будь-якого професійного кодексу, зокрема існування саморегуляції у професійній спільноті, повагу до людей і балансування ризику для окремих людей і користі для суспільства (Старкова, Яресько, Афанасьєва 2021). Розроблення та сповідування кодексів дають змогу дотримуватися спільних норм та принципів, як от:

- надають додаткові механізми регулювання діяльності;
- створюють узагальнені правила для окремих осіб та організацій;
- посилюють серед учасників професійного об'єднання або організації почуття єднання довкола спільної мети;
- конкретизують обов'язки;
- встановлюють стандарти поведінки з колегами, підлеглими, клієнтами тощо;
- визначають покарання за неетичну поведінку;
- передбачають захист тих, кому потенційно можуть завдати шкоди

професіонали;

- захищають і поліпшують репутацію та довіру до професії;
- утверджують професію як форму діяльності, гідну автономії від зовнішнього контролю та регулювання;
- забезпечують основу для суспільних очікувань та оцінки професії;
- слугують основою для вирішення спорів між представниками професії та іншими;
- створюють інституції, стійкі проти зовнішнього тиску;
- реагують на збитки, завдані професією (Старкова, Яресько, Афанасьєва 2021).

Усі положення мають стосунок і до Етичного кодексу журналіста.

Журналістська діяльність має відповідати стандартам професійної діяльності. Поняття стандарту в українському медіапросторі має дуже багато своїх визначень та обговорень.

У Словнику української мови, слово «стандарт» має кілька значень, одне з яких тлумачиться як «єдина типова форма організації, проведення, здійснення чого-небудь» (Стандарт). Стандарт — це своєрідний шаблон, сукупність вимог чи правил, дотримання яких є запорукою якості (про яку б галузь не йшлося), а тому спонукає споживача до дій, «еталон, який береться за вихідні відомості для зіставлення з ним інших подібних предметів, товарів чи витворів» (Тимошик 2022, с. 37).

Основними міжнародними нормативно-правовими документами, що регулюють етичні журналістські стандарти, є Декларація принципів поведінки журналістів (Міжнародна федерація журналістів, 1954 р.), Резолюція Ради Європи № 1003 (1993 р.), Хартія Мюнхенської декларації журналістів (1971 р.), Хартія свободи преси (1987 р.). Декларація принципів поведінки журналістів встановлює ключові принципи журналістської етики, серед яких: повага до правди та права громадськості на правдиву інформацію; уникнення дискримінації за будь-якою ознакою; захист джерел інформації. Резолюція Ради Європи стала базовим документом для уніфікації етичних стандартів у країнах

— членах Ради Європи. Вона закликає журналістів дотримуватися об'єктивності, перевіряти інформацію та уникати маніпуляцій. Хартія Мюнхенської декларації журналістів встановлює десять принципів, які стосуються свободи слова, правдивості, поваги до прав людини, недопустимості підробки інформації та комерційного тиску (Кодацька, Обласова, Цветаєва 2022).

У нашому дослідженні ми поділяємо думку українського вченого М. Тимошика та беремо за основу його визначення поняття стандартів роботи журналіста.

Стандарти журналістики — каскадний набір адресованих професійним журналістам та причетних до діяльності медіа критеріїв, принципів, правил, які містяться у загальноприйнятих міжнародних, національних, крайових та редакційних кодексах (посібниках, вказівках, рекомендаціях), інших правових чи етичних документах (Тимошик 2022, с.38).

Учений згрупував низку документів, що стосуються стандартів діяльності журналіста за двома критеріями: типологією (декларації, кодекси, канони, принципи, закони) та юрисдикцією (міжнародні, національні, корпоративні, редакційні документи) (Тимошик 2022).

Усі стандарти є універсальними для міжнародної журналістики, проте світові та українські мовники можуть їх дещо змінювати чи доповнювати. Українські медійні організації (Інститут масової інформації, Детектор Медіа, Інститут демократії ім. Пилипа Орлика, Інтерньюз-Україна, ДонбасМедіаФорум, львівський медіафорум, Український інститут медіа і комунікацій, Комісія з журналістської етики) визнають такі основні шість професійних стандартів, яких має дотримуватися журналіст у своїй діяльності: баланс думок і точок зору, достовірність, оперативність, відокремлення фактів від коментарів, точність і повнота (вичерпність) (Борсук, Онищук 2022), відокремлення фактів від коментарів та оцінок журналіста (Бондар, Цапок 2018). Проте нині додають ще один — сьомий — професійний стандарт: простота подачі інформації (Куляс, Макаренко 2006).

В. Кучерявенко вважає, що стандарти журналістики є вагомими чинником

зростання якості медіаматеріалів та боротьби з інформаційними маніпуляціями, притаманними сучасному інформаційному простору (Кучерявенко 2024). Дослідник зазначає, що на II всесвітньому Конгресі Міжнародної федерації журналістів було прийнято Декларацію принципів поведінки журналістів, яка, зокрема, визначає принцип достовірності: «журналіст зобов'язаний подавати інформацію, посилаючись на факти, походження яких він (вона) знає» (Кучерявенко 2024), які стали основою для перерахованих нами вище шести основних та одного додаткового професійних стандартів новинної та аналітичної журналістики, які визнають українські медійні організації.

Вважаємо доцільним детальніше розглянути стандарти журналістської діяльності:

- Стандарт балансу думок і точок зору. Запровадження такого стандарту журналістської діяльності як баланс думок і точок зору, серед іншого зумовлено усвідомленням того, що істина складається із усієї множинності позицій. Наближення до істини можливе лише шляхом вивчення та відображення якомога більше точок зору — для забезпечення збалансованості думок і точок зору журналісту слід відобразити позиції щонайменше трьох сторін (Стеблина 2014, с.104). Про порушення стандарту балансу думок і точок зору може свідчити: не представлення в матеріалі однієї чи кілька сторін конфлікту; представлення сторін конфлікту непропорційно як у смисловому, так і в кількісному показниках; маргіналізація однієї зі сторін конфлікту, вибіркоче цитування її слів; залучення до коментування заангажованого експерта; залучення до коментування експертів, які є прихильниками однієї точки зору; допущення різного рівня представництва сторін (наприклад, з одного боку — експерти з медицини, з іншого — перехожі з вулиці, яких просто опитали «для балансу») (Методологія моніторингу професійних стандартів журналістики);
- Стандарт достовірності. Стандарт журналістики, який передбачає обов'язок журналіста здійснити перевірку кожного факту в авторитетних

та компетентних джерелах (Борсук, Бездіжа, Онищук 2022, с. 1246). Варто зауважити, що сутність стандарту достовірності обумовлює не лише обов'язок з перевірки фактів в надійних джерелах, але й обов'язок належним чином здійснити посилання на джерело інформації в тексті матеріалу, що поширюється (Фактчекінг і медіаграмотність). Втім, в окремих випадках виконати безумовно вимогу про ідентифікацію джерела в тексті матеріалу неможливо. Наведене охоплює власне випадки, за яких джерело надає інформацію журналісту на умовах не розголошення даних про джерело інформації (Кучерявенко 2024);

- Стандарт оперативності. Цей стандарт передбачає, що медіа мають максимально оперативно висвітлювати актуальні події (Голуб 2016, с. 29). Поряд з тим варто враховувати, що в практичній площині досить часто виникає дилема щодо вирішення конфлікту між стандартом оперативності подання інформації та іншими стандартами журналістської діяльності (передусім, стандартом точності). За загальним правилом, стандарт точності має більше значення, ніж стандарт оперативності подання інформації (Стеблина 2014, с. 63). Втім, із загального правила є виняток, який допускає надання переваги стандарту оперативності перед стандартом точності та іншими стандартами журналістики (Кучерявенко 2024);
- Стандарт точності і повноти. Є наріжним стандартом інформаційної журналістики. Змістовну частину стандарту точності складає вимога відповідності фактів реальним подіям. Точність фактів досягається їх ретельною перевіркою в компетентних джерелах (Голуб 2016, с. 23–24). Вважається, що у медіа мають бути подані всі значущі факти з проблеми, всі можливі судження та думки з цього питання (Іванов 2015, с. 19);
- Стандарт відокремлення фактів від коментарів. Цей стандарт журналістики передбачає відокремлення усіх коментарів й думок журналіста, експертів, учасників події від фактів (Стеблина, Борищук 2024, с. 38). В тексті публікації кожний факт повинен мати компетентне

джерело, а кожна думка повинна мати конкретного автора (Голуб 2016, с. 19).

- Стандарт відокремлення фактів від коментарів та оцінок журналіста. У такому «чистому» й консервативному інформаційному жанрі, як новини, журналіст не має права коментувати події та давати оцінку факта. Тобто журналіст є ретранслятором подій, подаючи аудиторії факти, думки очевидців та безпочередніх учасників події та думки експертів. Підсумовуючи цей стандарт, резюмуємо, що в кожного описаного чи озвученого факту має бути компетентне джерело, а кожне висловлювання повинен бути конкретний автор. Журналіст своєю чергою повідомляє аудиторії про кожного автора думок та походження фактів. У цій ситуації автоматично факти є відокремленими від висновків та оцінок журналіста (Голуб 2016).
- Стандарт простоти подачі інформації. Простота подачі інформації особливо важлива, оскільки новина чи телесюжет має невеликий хронометраж. Для якомога простішої подачі в телесюжеті треба досягнути статичної картинки, в новинах — простої та зрозумілої мови, спрощення і пояснення цифр шляхом порівняння, уникнення синонімічних рядів (Сорока 2013).

Учені вважають (Козак 2022), що Стандарт балансу думок і точок зору є одним із найбільш порушуваних в українському медіапросторі. Низку скарг на порушення означеного стандарту зустрічаємо на сайті Комісії з журналістської етики, всеукраїнської громадської організації, що розглядає випадки порушень Кодексу етики українського журналіста (Розгляд скарг Комісією з журналістської етики).

Водночас сьогодні в інформаційному просторі бракує чітких пояснень щодо дотримання журналістських стандартів в умовах війни. Коментарі окремих фахівців, що поширюються інтернетом, не створюють цілісної картини. Порушення стандарту балансу думок і точок зору не тільки викривлює зміст інформації, а й сприяє маніпулятивному впливові на аудиторію, схилиючи її на

бік однієї зі сторін. Дотримання означеного стандарту під час російсько-української війни надзвичайно важливе. Стандарт балансу думок і точок зору у мирний час і в умовах війни потребує уточнення, особливо, коли йдеться про «сторони конфлікту». Мінімізувати вплив незбалансованої інформації на аудиторію варто завдяки поліпшенню рівня медіаграмотності самих споживачів інформації (Козак 2022).

На думку В. Козак, важливу роль у розвитку якісної журналістики відіграють громадські, незалежні, позаурядові організації, які є своєрідними посередниками в інформаційному просторі між медіа та масовою аудиторією. Вони допомагають поширенню європейських стандартів журналістики, аналізують інформаційне середовище, підтримують медійних працівників у підвищенні кваліфікації та стають медіаосвітніми майданчиками, які об'єктивно й доступно інформують і навчають суспільство (Козак 2022).

З огляду на новітні виклики, медійники вже пристосовуються до умов роботи під обстрілами та постійним потоком російської пропаганди. Провідна мета — зберегти журналістські стандарти та повноцінно інформувати суспільство настільки, наскільки можливо у новій реальності (Чернявська, Чернявська 2022). Відповідно до цього Ю. Чернявська та Л. Чернявська окреслили такі головні цілі (Чернявська, Чернявська 2022):

- Звести інформаційну та статистичну маніпуляцію в медіа до мінімуму.
- Грамотно вести інформаційну контрпропаганду, викриваючи російські фейки.
- Окреслити план роботи медійників під час війни.
- Створити рекомендації з висвітлення подій і бойових дій відповідально, дбаючи при цьому про безпеку власну, членів команди та джерел.
- Розробити алгоритм роботи журналістів з громадами, постраждалими від конфлікту та брати інтерв'ю у вразливих груп, зокрема переміщених осіб, дітей, постраждалих та інших вразливих категорій.

Поряд зі стандартами журналістики, зокрема у межах правового режиму воєнного стану слід враховувати принципи інформаційної політики. Вони істотно впливають на формування етичних аспектів роботи журналіста.

Журналісти, які працюють з інформацією, пов'язаною із збройним конфліктом, мають бути обізнаними зокрема із такими правовими документами: Закони України «Про основи національної безпеки», «Про державну таємницю», «Про боротьбу з тероризмом», «Про оборону України», «Про Збройні сили України», «Про раду національної безпеки і оборони України», «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях», «Про правовий режим воєнного стану», «Стратегією національної безпеки» та «Воєнною доктриною». Це далеко не повний перелік нормативно-правових актів, якими має послуговуватися воєнний кореспондент (Імбіривська-Сиваківська 2019).

Сьогодні в науковому дискурсі принципи інформаційної політики українські дослідники визначають такі принципи (Старкова, Яресько, Афанасьєва 2021):

- системність та об'єктивність подання інформації;
- отримання балансу інтересів забезпечення свободи слова та прав і законних інтересів особи, суспільства і держави, їх взаємної відповідальності;
- гарантування забезпечення персональних даних та прав, пов'язаних з їхнім обігом;
- контрольованість та вибірковість поширення чутливої інформації;
- захисту національних інтересів, зокрема у сфері інформаційної безпеки;
- забезпечення системності та координації дій органів державного управління і регулювання в інформаційній сфері;
- забезпечення охорони і захисту інформації, зокрема запобігання відповідно до закону розголошенню інформації з обмеженим доступом (принцип дотримання вимог державної та військової таємниці);
- недопущення зловживання свободою діяльності засобів масової

інформації на шкоду правам і свободам людини.

Утім, формальна декларованість стандартів, принципів інформаційної політики, не чітке визначення етичних норм та брак реальних механізмів відповідальності окремих журналістів чи цілих редакційних колективів за порушення цих норм чинний в Україні «Кодекс етики українського журналіста» неодноразово критикували журналісти-практики та громадські інституції.

Етичне питання та звичайна людська мораль є чи не найбільшою дилемою для журналістів. Винятки з'являються лише тоді, коли повне дотримання того чи іншого стандарту може призводити до різних небезпек: до загрози життю конкретних людей, до загрози знищення окремих бойових підрозділів, які воюють за свободу й суверенітет держави, і до загрози знищення самої держави й декларованого нею демократичного устрою (Журналістика в умовах конфлікту).

В Україні тему етичних норм діяльності журналіста й дотичні до неї питання ґрунтовно досліджували О. Кузнецова «Журналістська етика та етикет» (Кузнецова 1998), Я. Ширченко «Журналістська етика: проблеми і концепції (світовий та вітчизняний досвід)» (Ширченко 2019), Г. Миролубенко «Інформаційна етика в просторі сучасних комунікативних процесів (філософсько-етичний аналіз)» (Миролубенко 2011), Н. Стеблина «Етика у сфері соціальних комунікацій: професійні стандарти у журналістиці, рекламі та PR» (Стеблина, 2014) та ін. У працях зазначених науковців основний фокус дослідження акцентовано на моральних нормах і професійних принципах роботи журналіста.

Дослідниця О. Кузнецова формує цілісне уявлення про українські етичні парадигми у межах журналістського фаху. Ключовим у її роботах є орієнтир на гуманізм як невід'ємну складову цих процесів (Кузнецова 1998). С. Криворучко підходить до розгляду питання з позицій професійної етики журналіста на сучасному етапі розвитку демократії в Україні (Криворучко 2003). Взагалі, вона одна з перших у незалежній Україні ґрунтовно та систематизовано узагальнила підходи до явища журналістської етики в професійній діяльності. На її погляд,

важливість професійної етики полягає у розумінні того, що журналістика в «перехідний період до демократії впливає на мораль суспільства та формує його культуру» (Криворучко 2003).

На думку О. Маруховського, «основними етичними засадами професійної діяльності журналіста мають бути: високий професіоналізм та об'єктивність, освіченість та глибина інтелекту, чесність та порядність, законність та неупередженість, соціальна відповідальність, патріотизм і повага до незалежності України та її територіальної цілісності» (Маруховський 2021). Ми вважаємо, що таке твердження є підґрунтям для формування етичних норм роботи журналіста загалом та в межах правового режиму воєнного стану зокрема.

Учений Богдан Синчак у своїй дисертації визначає проблеми медійної роботи, що стосуються перевірки фактів, коректного виправлення неправдивої чи недостовірної інформації, антропоцентризму у журналістиці, свободи вибору та дій у медіа й медіаграмотності. У цьому контексті автор етичні норми діяльності журналіста безпосередньо пов'язує з питаннями журналістського обов'язку (Синчак 2023).

Автор у своєму дослідженні «Деонтологія журналістської діяльності: виклики, дилеми, тенденції» згрупував основні міжнародні та українські нормативно-правові документи із журналістської етики, які нині практикують у медіа (Синчак 2023).

Таблиця 1.1. Основні міжнародні та українські нормативно-правові документи із журналістської етики (за Б. Синчаком)

№ з/п	Назва документа	Обґрунтування
1.	Декларація принципів поведінки журналістів, прийнята на II Всесвітньому конгресі Міжнародної федерації журналістів (МФЖ), який відбувся в Бордо 25-28 квітня 1954 р., зі змінами, прийнятими на 18-му Всесвітньому конгресі МФЖ (Хельсінгфор, 2-6 червня 1986 р.)	Первинний етичний документ, постулати якого лежать в основі ціннісних орієнтирів професійної діяльності журналіста. «Найбільша у світі організація професійних працівників ЗМІ, сьогодні об'єднує понад 500 тисяч осіб, із понад 100 країн світу»
2.	Міжнародні принципи журналістської	«Вони були підготовлені на

№ з/п	Назва документа	Обґрунтування
	етики в журналістиці, прийняті на IV Консультативній зустрічі міжнародних і регіональних, професійних журналістських організацій під егідою ЮНЕСКО (Париж-Прага, 1983 р.)	консультативних зустрічах низки міжнародних і регіональних організацій (загальна кількість членів — 400 тисяч журналістів-практиків, що працювали в 1978 — 1983 роки»
3.	ПАРЕ Резолюція «Про етичні принципи журналістики»	«Парламентська асамблея Ради Європи. Резолюція 1003 (1993) «Про етичні принципи журналістики». Документ налічує 38 положень, у яких викладені основні міжнародні принципи журналістської діяльності»
4.	США. Кодекс професійної етики Товариства професійних журналістів (SPJ) Ухвалено Товариством професійних журналістів США 21 вересня 1996 року.	«Це не набір правил, а керівництво, яке закликає всіх, хто працює в журналістиці, узяти на себе відповідальність за інформацію, яку вони надають, незалежно від типу медіа. Кодекс має бути прочитаний як ціле — окремі принципи не мають бути вирвані з контексту»
5.	США. Декларація принципів Американського товариства редакторів газет (ASNE). Прийнятий в 1922 році як «Канони журналістики». Документ був переглянутий і перейменований в «Заяву про принципи» у 1975 році	«ASNE — організація для редакторів, продюсерів і медіаменеджерів, деканів і викладачів факультетів журналістики та керівників, пов'язаних з медіа фондів і навчальних організацій. Засноване у 1922 році»
6.	Україна. Журналістські стандарти: нормативна довідка	Нормативна довідка покликається на положення Кодексу, однак, має характер загальних стандартів та вимог до здійснення професійної медійної діяльності
7.	Україна. Рекомендації щодо висвітлення виборів засобами масової інформації, та захисту права на приватне життя	«Ці рекомендації були підготовлені за підсумками обговорення 1 жовтня 2012 року між представниками журналістських об'єднань, асоціацій засобів масової інформації, інших громадських організацій, експертів»
8.	Німеччина. Публіцистичні засади (Пресовий кодекс)	«Ухвалений Німецькою пресовою радою в співпраці з пресовими спілками 12 грудня 1973 року в Бонні. У редакції від 20 червня 2001 року».
9.	Німеччина. Принципи поведінки для преси, радіо, телебачення та поліції.	«Ухвалений Конференцією міністрів внутрішніх справ 26 листопада 1993 року».
10.	Великобританія. Редакційні настанови Бі-Бі-Сі (BBC).	«За кількістю слухачів — найбільша телерадіомовна компанія у світі. У штаті корпорації працює понад 26000 осіб у всьому світі, зокрема і в Україні».

Професійні стандарти, зафіксовані в цих документах і рекомендаціях, визначають ключові параметри журналістської діяльності та слугують теоретичною базою для дослідження того, наскільки журналісти дотримуються професійних норм.

Попри переважно рекомендаційний характер професійних стандартів, діяльність українських журналістів та медіа регулюється чинною нормативно-правовою базою — зокрема Конституцією України, законами «Про інформацію» та «Про медіа», а також Кримінальним кодексом України. Ці акти, серед іншого, визначають етичні рамки журналістської діяльності та стандарти висвітлення інформації.

Однією з найактуальніших проблем сучасної журналістики є дотримання етичних норм професійної журналістської діяльності. Особливої актуальності ця проблема набуває в умовах дії воєнного стану в Україні та ведення активних бойових дій на території нашої держави. Ці чинники спонукають журналістів до дотримання Кодексу етики в процесі поширення інформації про події війни. Проте багато сучасних журналістів та медіа часто нехтують етичними нормами та принципами в гонитві за кількістю переглядів матеріалів на сайтах, клікбейтністю (Улибін 2025b).

Як слушно зазначає Світлана Петренко, професійні журналістські принципи та стандарти, кодекси професійної етики, хоча й існують, проте не є достатньо дієвими, щоб забезпечити правду в суспільному комунікаційному середовищі. Як показує практика журналістської діяльності, далеко не завжди вони дають позитивні результати, а останнім часом спонукають до серйозних сумнівів у їхній ефективності (Петренко 2020).

Звертаємо увагу в цьому контексті на позицію корпорації BBC, яка є засновником та автором рекомендацій із дотримання етичних норм і принципів у Британії, які імplementовані також і в США (BBC. Editorial Guidelines). У своїй редакційній політиці медійна компанія наголошує, що однією з найактуальніших етичних проблем під час війни є баланс між правдивістю та безпекою.

Журналісти часто стикаються з дилемою: як надати суспільству правдиву інформацію й не нашкодити при цьому військовим операціям або мирному населенню. Надмірна деталізація, наприклад, розкриття розташування військових частин або опис стратегічних дій, може бути використана ворогом на шкоду національній безпеці (США. Кодекс професійної етики Товариства професійних журналістів).

На думку Іва Аньеса, журналістика полягає в збиранні, обробці та передачі інформації, яка має бути доступною для громадськості. У «Підручнику із журналістики» він звертає увагу, що робота журналіста складається із двох ключових етапів: збір інформації та її поширення (Аньес 2013). На першому етапі роботи журналіста є важливою верифікація матеріалу та фактчекінг на другому етапі. Ці поняття часто ототожнюються медійниками або не завжди застосовуються в етапах роботи над матеріалом.

Взагалі, верифікація — це перевірка правдивості інформації перед її поширенням, тоді як фактчекінг — перевірка даних, публікація чи трансляція яких уже відбулася (постфактум) (Петренко 2020). Верифікація убезпечує від поширення неправдивих даних та їхніх наслідків, фактчекінг дає підстави для спростування неправдивої інформації, мінімізуючи в такий спосіб соціально-політичну й морально-психологічну шкоду, яку завдає брехня та маніпуляції. Водночас повністю розділяти ці поняття некоректно, оскільки для перевірки достовірності інформації перед поширенням, у ході журналістського розслідування — використовується також фактчекінг як складник процесу верифікації (для перевірки оприлюднених раніше заяв, публічних тверджень на достовірність викладених у них фактів) (Петренко 2020).

Водночас етичні стандарти, їхні норми та принципи вимагають поваги до приватного життя, збереження конфіденційності джерел, недопущення дискримінації за будь-якими ознаками та уникнення розпалювання ворожнечі. Так, в «Етичному кодексі Товариства професійних журналістів США» (США. Кодекс професійної етики Товариства професійних журналістів) наголошено на важливості ретельної перевірки джерел і їхньої відкритості. Також зацентровано

на безпеці осіб, про яких ідеться в матеріалах, та мінімізації можливих ризиків для них.

Попри це етичні кодекси часто не підкріплені механізмами контролю за їхнім виконанням. У розрізі дії воєнного стану в Україні та ведення активних бойових дій це часто призводить до зростання сенсаційності в медіа, коли журналісти зосереджуються на кількості переглядів, а не на репутації чи дотриманні стандартів (Тероризм та засоби масової інформації). Важливим інструментом у таких ситуаціях є самоцензура, яка допомагає визначати межі між тим, що варто публікувати, і тим, що може завдати шкоди.

Закон України «Про медіа», що набув чинності у 2023 році (Закон України «Про медіа»), встановлює чіткі межі для контенту. Заборонено публікувати матеріали, які закликають до насильства, розпалюють ворожнечу чи заперечують українську державність. Також цей Закон містить положення про захист приватності, які стосуються публікацій із зображеннями загиблих або ідентифікації осіб, які перебували в полоні тощо.

Погоджуємось із думкою Н. Кодацької та Г. Сенкевич, що нині для України інтеграція світових та європейських стандартів є необхідною умовою входження в європейський інформаційний простір, однак вона потребує розумної адаптації до реалій повно масштабної війни, де медіа відіграють роль інструменту національного опору, залишаючись при цьому на варті правди. Український контекст воєнного часу істотно відрізняється від ситуацій локальних або асиметричних конфліктів, оскільки війна має екзистенційний характер для держави та суспільства. У таких умовах медіа виконують не лише інформаційну, а й мобілізаційну, консолідаційну та психологічно підтримувальну функції (Кодацька, Сенкевич 2026).

Дотримання професійних та етичних стандартів журналістики у міжнародному та національному контексті має бути беззаперечною основою довіри до медіа, яка тісно пов'язана з принципами демократичного суспільства. Журналістика, що ґрунтується на правдивості, повазі до прав і свобод людини, є запорукою забезпечення гуманізму, поваги до людської гідності, прав людей та

слугує основою для громадської відповідальності (Улибін 2025b).

Серед етичних вимог до журналістської діяльності ключову роль відіграють перевірка інформації та врахування її психологічного впливу на аудиторію й формування суспільної думки. Особливо значущими в цьому контексті є фактчекінг і верифікація даних, актуальність яких суттєво зросла з початком повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну та активізацією гібридної інформаційної війни й пропаганди. Оскільки ці поняття є важливими для нашого дослідження, вважаємо за доцільне їх окреслити.

Фактчекінг бере початок із 2007 р., коли з'явився PolitiFact (<http://www.politifact.com/>) — ресурс для перевірки фактів, який перевіряє дотримання заяв політиків у США (Шевченко 2018). У контексті дослідження сучасного фактчекінгу варто звернути увагу на напрацювання групи дослідників у межах проєкту «БезБрехні», які уклали словник термінів, дотичних до цього поняття, та запропонували актуальне тлумачення ключових понять медіаграмотності. На нашу думку, саме визначення фактчекінгу, сформульоване авторами цього проєкту, є найбільш релевантним на сьогоднішній день.

Фактчек, фактчекінг — один із напрямів журналістики розслідувань, що спрямований на перевірку фактів у публічних заявах (топперсон, політиків, експертів, державних діячів, лідерів думки), а також на виявлення та викриття фейків, неправди, маніпуляцій, пропаганди й дезінформації. На відміну від класичної розслідувальної журналістики, для перевірки інформації у фактчекінгу використовують дані тільки з відкритих офіційних визнаних джерел; експертна думка може бути використана як додатковий або другорядний чинник доказу; інсайдерські дані, або ті, на які може вплинути людський фактор, як аргументи у фактчекінгу не використовуються (Гороховський, Мельникова-Курганова, Мірошниченко, Островська 2020).

У новітньому інформаційному світі методологія фактчекінгу набула розвитку і поширення — її використовують для встановлення достовірності фото- та відеоконтенту. Як окремий напрямок фактчекінгу — перевірка виконання обіцянок. У сучасному фактчекінгу для здійснення перевірки активно

використовують різні програмні засоби, спеціалізований софт (Гороховський, Мельникова-Курганова, Мірошніченко, Островська 2020).

Перевірка достовірності інформації ґрунтується на розумінні проблематики, досвіді розпізнавання неправдивих даних та володінні інструментами, за допомогою яких можна верифікувати ті чи інші факти. Журналісти, які займаються пошуком і перевіркою сумнівної інформації, мають бути передусім медіаграмотними, уміти розпізнавати ознаки потенційно недостовірної інформації, знати спеціалізовані ресурси, що фокусуються на виявленні фейків, а також систематично моніторити офіційні джерела, які оперують точними та підтвердженими даними. Значну частину цифрових даних можна перевірити у відкритих офіційних джерелах, а також на порталах-агрегаторах, що акумулюють структуровані фактичні дані. Найбільшу проблему становлять фото та відео матеріали, для чого використовують спеціальні програмні продукти TinEye.com, Izitru.com або «Google»-зображення, де можна знайти фотоджерело і дату зйомки (Шевченко 2018).

Серед найбільш загальних критеріїв достовірності даних виділяють наявність підтверджень у кількох незалежних та авторитетних джерелах, а також відсутність суперечностей між окремими фрагментами інформації. Експертка Лондонського бюро розслідувальної журналістики К. Блек пропонує власний перелік ознак, за якими можна визначити достовірність інформації (Блек):

- особистість автора, його попередні статті, взаємодія з фахівцями і медіа;
- відсутність цитат із Вікіпедії;
- дані лише з офіційних відкритих ресурсів;
- перевірка фотографій на достовірність: дата, погода, пейзаж, люди, одяг, тіні;
- належність сайту до конкретних людей із їхніми політичними поглядами;
- цитати не можуть бути вирвані з контексту;
- розрізнення фактичної інформації і думки автора статті чи коментарів (інтерв'юерів);
- цитати використовувати для пошуку першоджерела;

- експертна оцінка;
- перевірка інформації в архівах;
- прискіпливе ставлення до кожної деталі.

В умовах воєнного стану проблематика верифікації достовірності даних набуває особливо важливого значення. Останніми роками в медіапросторі спостерігається позитивна динаміка щодо подання правдивої інформації, що зумовлено насамперед зростанням кількості моніторингових груп. Водночас зберігається тенденція до надмірного поширення фейків, висвітлення етично неприйнятної інформації та нехтування загальноприйнятими нормами етики й моралі.

1.2. Принципи, методи та категоріальний апарат дослідження етичних норм роботи журналістів

Для узагальнення принципів, методів та етичних норм роботи журналіста в сучасних умовах варто конкретизувати та узагальнити базові терміни дослідження — «етика», «мораль», «норма» та «стандарт».

Вважається, що автором поняття «етика» є Арістотель, який системно підійшов до питань зі сфери етики і подарував їй відповідну назву (Ратніков, Теклюк 2022). Основним у концепції Арістотеля було обґрунтовано, що саме через етику, яка має формулювати, обґрунтовувати, створювати певну систему зразків ідеальної поведінки людських індивідів, як в особистому, так і в житті громади, здійснюється вихід універсальних, за своїм характером, абстракцій філософської раціональності в безпосередню комунікативно-діяльнісну практику (Ратніков, Теклюк 2022). Загалом філософське обґрунтування етики як поняття та науки можна узагальнити так: етика з необхідністю виявляється чимось значно більшим, ніж просто складовою філософського знання у вигляді нормативно-практичної компоненти, бо якщо філософія покликана до того, щоб людину навчити правильно мислити, то етика має показати, навчити, як їй правильно жити (Ратніков, Теклюк 2022).

Звісно, поняття етики як філософської категорії є досить широким і його глибоке дослідження не є предметом нашого дослідження. Нас передовсім цікавить поняття професійної етики журналіста. Професійну етику, зокрема і у роботі журналіста, досліджували чимало вчених, проте найбільш відповідним для нашого дослідження є визначення, яке запропонував американський дослідник Роналд Хорн (R.C. Horn). Учений вважає, що професійна етика — це увесь комплекс того, що люди повинні чи не повинні робити в рамках своєї професії, трактуючи професійну етику як систему професійних моральних норм (Horn 1978, с.71).

Поняття «мораль» має своє глибоке обґрунтування з філософського погляду і трактувалось у різні епохи по-різному. В епоху античності мораль визначалася насамперед як область «практичного знання», покликана розв'язати питання ставлення людини до всього, що відбувається з нею і довкола неї (Платон, Сократ, Демокрит). В епоху середньовіччя мораль мала становий характер, була орієнтована на окремі соціальні групи (Валюк 2010).

В епоху Відродження питання про природу моралі залишається невизначеним, тому що остання виводиться з пізнавальних, вольових, почуттєвих і естетичних схильностей самої душі й ототожнюється з ними (Д. Бруно, М. Монтень). У філософських концепціях епохи Просвітництва виникає тенденція очистити поняття природи й людини від ціннісних характеристик, що переважали у середньовіччі, і вивести самі моральні цінності із законів природи (Р. Декарт, Спіноза). У класичній німецькій філософії І. Канта й Гегеля визначення моральності мораль розглядається як специфічний об'єкт етичної теорії (Валюк 2010).

Екзистенціалісти (Ж. П. Сартр, К. Ясперс, А. Камю, Г. Марсель, М. Хайдегер та ін.) по-своєму розв'язували питання моралі — не у тому, щоб досягти морального ідеалу, а, власне, досягти відповідного внутрішнього стану людини. Мораль — багатогранний феномен суспільної психіки. Тому і відсутня єдність дослідників у визначенні її природи. Так, з погляду етики, мораль є суспільним інститутом, який виконує функцію регулювання поведінки людини.

Філософське розуміння моралі дещо інше. Згідно з ним остання є формою суспільної свідомості, сукупністю принципів, правил, норм, якими люди керуються у своїй поведінці (Валюк 2010).

Поняття «норма» почало вживатися ще в Античний період і має давню історію. На кожному етапі свого розвитку воно набувало різних значень (Заморська 2011). Термін «норма» (від латинського *norma* — «правило», «взірець», «керівний початок», «зразок», «міра», своєю чергою, цей термін походить від давньогрецького й означає «високий масштаб», «правило») (Словник іншомовних слів 1974). Трактоване у такий спосіб поняття «норма» поширилося також і на сферу духовної та практичної діяльності людини, зокрема, на формування морально-етичних взаємин (Заморська 2011).

У великому тлумачному словнику сучасної української мови поняття «норма» визначається як: звичайний, узаконений, загальноприйнятий, обов'язковий порядок, стан; зразок, правило поведінки людей у суспільстві; встановлена міра, розмір чого-небудь (Великий тлумачний словник української мови 2001, с. 626). Термін «норма» латинського походження й у буквальному перекладі означає регулювальне, керівне правило, взірець. Частіше за все під нормою розуміють певне правило, встановлене людьми і звернене до людей з метою раціоналізації їхньої поведінки у тій або тій сфері життя (Тихонович 2011).

Загалом, норма — це правила поведінки, які здійснюють нормативне регулювання поведінки суб'єктів за допомогою встановлення діянь, що повинні або не повинні здійснюватись, визначення умов, за яких передбачуване діяння дозволяється або забороняється, чи визначаються суб'єкти, на яких при вказаних умовах розповсюджується правило поведінки, що встановлюється тією чи іншою нормою (Теорія держави і права 1995, с. 106).

Норма завжди є правилом необхідної і можливої в її межах поведінки, яка зобов'язує, забороняє, дозволяє певну дію. Вона є вимогою, яка постулює необхідний зв'язок між людьми, і пов'язана із загрозою невігідних наслідків для кожного, хто відійде від неї (Тихонович 2011).

У загальному значенні поняття «стандарт» визначають так: заснований на консенсусі, прийнятий визнаним органом, що встановлює для загального й неодноразового використання правила, настанови або характеристики щодо діяльності чи її результатів та спрямований на досягнення оптимального ступеня впорядкованості в певній сфері (Букреєва, Рибалко 2025).

Стандарт — створений на основі консенсусу та ухвалений визнаним органом нормативний документ, що встановлює, для загального і багаторазового користування, правила, настановчі вказівки або характеристики різного виду діяльності чи її результатів і який є спрямованим на досягнення оптимального ступеня впорядкованості у певній сфері та доступним широкому колу користувачів. Стандарти мають ґрунтуватися на узагальнених досягненнях науки, техніки та практичного досвіду і бути спрямованими на збільшення суспільної вигоди (Дубиняк 2016).

Отже, поняття «етика», «мораль», «норма» та «стандарт» перебувають в ієрархічному та функціональному взаємозв'язку, утворюючи цілісну систему регуляції поведінки людини.

Етика є найбільш узагальненою категорією, яка функціонує як наука та теоретична система, що формулює принципи, обґрунтовує та систематизує уявлення про належну поведінку людини. Мораль є практичним втіленням етичних принципів і постає як форма суспільної свідомості та соціальний інститут, що регулює поведінку людей через систему цінностей. Норма є безпосереднім інструментом регуляції поведінки. Норми є конкретними правилами, що визначають допустимі, обов'язкові або заборонені дії. Вони виникають на основі моральних принципів і забезпечують їхнє практичне застосування в конкретних ситуаціях, виконуючи регулятивну та обмежувальну функції. Найбільш прикладного характеру набуває поняття стандарту, який фіксує узагальнені правила та вимоги до діяльності, що прийняті професійною спільнотою або нормативними органами, і спрямовані на забезпечення якості, узгодженості та передбачуваності результатів діяльності. У журналістиці стандарти конкретизують норми через чіткі професійні вимоги (достовірність,

точність, баланс тощо). Отже, поняття «етика», «мораль», «норма» та «стандарт» перебувають у своєму ієрархічному зв'язку та утворюють систему, яка є основою для будь-якої професійної діяльності, зокрема й журналістської (див. Рис. 1.2.1).

Беручи за основу визначені поняття, важливо конкретизувати їх від загальнонаукового розуміння до прикладного — роботи сучасного журналіста в умовах дії воєнного стану та активних бойових дій на території держави і контексті публікування матеріалів про жертв воєнних злочинів. Важливо вивчити принципи та методи етичної поведінки журналіста у контексті окреслених вище аспектів.

Рис. 1.1. Взаємозв'язок понять «етика», «мораль», «норма» та «стандарт»

Поняття принципів та методів етичної поведінки журналіста під час висвітлення будь-яких фактів і подій розглядають чимало вчених та обговорюють багато практиків. Ці поняття нерозривно пов'язані із загальним етичним кодексом та стандартами журналістики і мають розглядатись через їхню призму.

Загалом журналістські етичні норми мають на меті захищати суспільство від зловживань медіа, а також розв'язувати конфлікти в середовищі журналістів. Отже, щодо журналістської етики, то вона передбачає насамперед

відповідальність перед аудиторією за достовірність, повноту й об'єктивність оприлюдненої інформації (Акопян 2022).

Журналістська етика — це насамперед внутрішні переконання тих, хто обрав собі це ремесло, їхнє розуміння того, що можна й чого не можна робити. Журналістська етика формується на засадах узвичаєних норм роботи працівника мас-медіа, а також власного життєвого та професійного досвіду журналіста. В ідеалі вона прагне сформувати високу моральну самосвідомість, відповідальність журналіста, норми і правила поведіння як орієнтир професіоналізму, усвідомлення суспільної ваги своєї праці та самоконтроль (Акопян 2022).

Однак, на нашу думку, у сучасному дискурсі вже не достатньо орієнтуватися виключно на власний досвід та особисті переконання, адже нині журналіст живе в умовах зокрема й інформаційної війни та в умовах надмірного емоційного навантаження, що може призводити до помилок та зміщення ціннісних і моральних орієнтирів, а ухвалення рішень, що базуються на цих підвалинах можуть мати складні психологічні, юридичні наслідки. Нині, визначаючи поняття професійної етики журналіста, маємо будувати зовнішній каркас, що охоплюватиме контекстуальну складову українського журналіста: чіткі етичні стандарти, адаптовані до війни, алгоритм дій у критичних та нетипових ситуаціях. З огляду на те що в умовах роботи з людьми, які потерпають від війни та воєнних злочинів журналіст перестає бути виключно зовнішнім спостерігачем та ретранслятором і перебирає на себе функції медіатора, терапевта, архіваріуса історії, це накладає нові вимоги до етичних рішень, які мусить ухвалювати працівник медіа.

З огляду на це можемо актуалізувати визначення журналістської етики.

Журналістська етика (виділення наше В.А.) — це система професійних моральних норм і принципів, які регламентують діяльність журналіста з урахуванням суспільної відповідальності, прав людини, гуманістичних цінностей та стандартів журналістики. Вона включає як внутрішні переконання і моральну самосвідомість працівника медіа, так і зовнішні нормативно-кодексні

регламентації, що забезпечують узгодженість професійної поведінки в умовах морального вибору.

В умовах воєнного конфлікту журналістська етика набуває особливої значущості, оскільки журналіст часто опиняється в ситуаціях, які потребують дотримання балансу між правом суспільства на інформацію та необхідністю захисту гідності, безпеки і психологічного стану осіб, що стали жертвами або свідками воєнних злочинів. Така етика передбачає посилення ролі самоконтролю, емоційної рефлексії та критичного осмислення кожного професійного рішення в умовах невизначеності, інформаційного тиску та соціальної поляризації.

Отже, журналістська етика сучасного етапу розвитку українського медіапростору — це не лише інструмент професійного саморегулювання, а й механізм захисту людської гідності та зміцнення довіри до журналістики як інституції, особливо в умовах війни.

М. Тимошик, знаний в Україні вчений, у контексті дослідження питань етичних норм та принципів зазначає, що пошуків з обговоренням проблематики етичних принципів та стандартів помічається здебільше в сегменті практики самих медіа, у ланцюгу тісної зв'язки так званої тріади існування власне журналістики: редакція–журналіст–читач (глядач, слухач). Натомість українське журналісткознавство, як і журналістська освіта, у цій надто актуальній натеper справі традиційно відстають від практики. Переконливим свідченням цього твердження слугують такі факти (Тимошик 2022):

- відсутність тлумачень цього поняття практично в усіх словниках із журналістики, що коли-небудь виходили в Україні.

- це ж стосується і української Вікіпедії;

- відсутність відповідних розділів чи тем у підручниках, посібниках для студентів українських ЗВО, також монографіях та наукових збірниках;

- відсутність відповідних спецкурсів про журналістські стандарти, їхні складники, головні принципи та правила їхнього дотримання в навчальних

програмах для студентів факультетів чи відділень журналістики; також і тренінгів для журналістів-практиків.

В Україні є Кодекс етики українського журналіста, який встановлює норми та принципи професійної поведінки для журналістів у країні. Цей документ розроблений професійними журналістськими організаціями та орієнтований на забезпечення якості та етичності журналістської практики. Здійснення журналістської діяльності в демократичному суспільстві вимагає від журналістів дотримання етичних норм і високого ступеня усвідомлення суспільної відповідальності за певність та якість поширюваної інформації (Професійна етика журналіста). Кодекс етики українського журналіста визначає такі основні принципи:

1. Правда та об'єктивність. Журналісти зобов'язані поширювати правдиву інформацію та робити це об'єктивно, без впливу власних уподобань, інтересів або сторонніх впливів.

2. Недоторканність особистості. Журналісти мають поважати право на приватність та гідність особи, уникати незаконного або недоречного втручання в особисте життя.

3. Повага до громадськості. Журналісти повинні відображати повагу до суспільства, його цінностей, культури та різноманітності, уникаючи дискримінації та сприяючи формуванню громадського довір'я.

4. Недопустимість насильства та ненависті. Журналісти мають уникати сприяння насильству, дискредитації та поширенню ненависті, а також бути відповідальними за наслідки своїх публікацій.

5. Чесність та недопустимість корупції. Журналісти мають дотримуватися високих стандартів професійної чесності, відмовлятися від прийняття хабарів та інших форм корупції (Кодекс етики українського журналіста).

Поряд із українськими документами, які регламентують етичні аспекти журналістської діяльності, існують і міжнародні, зокрема Міжнародний кодекс журналістської етики, який ухвалено в травні 1950 року на засіданні Генеральної асамблеї ООН етики (Онацький 1959). Це перший документ світової спільноти,

який регламентує високі норми професійної поведінки тих, кому доручено одержувати, поширювати й коментувати інформацію. Його положення базуються на Всесвітній декларації прав людини, де свобода інформації і преси визнана засадничою.

Кодекс складається із трьох містких за змістом розділів, у яких ідеться про конкретні правила для журналістів.

У першому розділі йдеться про порядок пошуку, обробки і оприлюднення фактів:

- точність і правдивість факту;
- перевірка будь-якої сумнівної інформації;
- недопущення викривлення факту;
- недопущення промовчування істотних подробиць факту;
- не розголошення інформації, про неправдивість якої автор знає.

У другому розділі виокремлені випадки та ситуації, які несумісні з професією журналіста:

- особисті інтереси чи вигоди;
- замовчування чи публікація інформації внаслідок підкупу;
- наклеп, плагіат, необґрунтовані звинувачення;
- нехайне й добровільне спростування неправдивої інформації;
- слухи й непідтверджені вістки в матеріалах.

У третьому розділі вміщені правила щодо відповідальності:

- за збереження довір'я читачів щодо чесності й гідності цієї професії;
- за кожну свою публічну інформацію і коментар;
- за розголошення інформації про приватне життя героя (виняток: якщо того вимагають інтереси громадського добра, а не цікавість читачів);
- за розголошення конфіденційності отриманої інформації.

Можемо зробити висновок, що положення українського етичного кодексу є цілком суголосними із засадничими принципами міжнародного.

Окрім етичних кодексів учені наголошують на дотриманні в діяльності Декларації принципів поведінки журналістів (Тимошик 2022).

З-поміж інших професійних обов'язків зазначені такі:

- захищати принципи свободи під час чесного збирання і публікації новин та право на правдивий коментар і критику;
- подавати інформацію, посилаючись на факти, походження яких він/вона знає; не можна ігнорувати суттєву інформацію чи фальсифікувати документи;
- використовувати лише чесні методи для отримання новин, фотографій та документів;
- робити все можливе, щоб виправити будь-яку опубліковану інформацію, що виявилася згубно неточною;
- зберігати професійну таємницю щодо джерела інформації, отриманої конфіденційно;
- усвідомлювати небезпеку дискримінації, якій сприяють засоби масової інформації, робити все можливе, аби уникнути поширення такої дискримінації, що базується, крім усього іншого, на расових, статевих, сексуально-орієнтаційних, мовних, релігійних, політичних чи інших поглядах, на національному або соціальному походженні.

У Європі надають особливого значення дбайливому поводженню з інформацією, яка може бути трактована як дискримінуюча за національними, конфесійними чи медичними параметрами. Створено десять міжнародних принципів професійної етики журналіста:

1. Право людей на отримання правдивої інформації.
2. Вірність журналіста об'єктивній реальності.
3. Соціальна відповідальність журналіста.
4. Професійна чесність журналіста.
5. Загальнодоступність засобів масової інформації й участь громадськості в їхній роботі.
6. Повага до приватного життя.
7. Повага до громадських інтересів.
8. Повага до загальнолюдських цінностей і різноманіття культур.
9. Усунення війн та іншого зла, що протистоїть людству.

10. Сприяння новому міжнародному порядку в галузі інформації (Професійна етика журналіста).

Навіть за встановлених етичних норм залишатися на місці не можна: щодня з'являються нові етичні дискусії та питання, тож і журналістиці необхідно постійно видозмінюватися та пристосовуватися. Журналістська етика — це один із різновидів прикладної етики медіа, яка досліджує питання того, як потрібно себе поводити окремим журналістам у конкретних ситуаціях, та питання, що стосуються медіа в цілому та їхньої діяльності, а також те, як вони впливають на суспільство (Марченко 2021).

Грунтуючись на основних міжнародних принципах етики журналістської діяльності, деякі вчені пропонують застосування деякі етичні моделі для саморегуляції українських медіа (Кодацька, Обласова, Цветаєва 2024):

1. Модель прозорості журналістики (Transparency Journalism Model). У сучасному медіасередовищі зростає потреба в довірі до джерел інформації, тому ця модель передбачає розкриття журналістами джерел фінансування медіа, методів збору даних і обробки інформації, надання читачам доступу до першоджерел (за умови дотримання конфіденційності), використання сучасних технологій для документування і перевірки справжності матеріалів (Кодацька, Обласова, Цветаєва 2024).

2. Модель відповідальної платформи (Responsible Platform Model). З огляду на зростання ролі цифрових платформ у поширенні новин, ця модель акцентує на співпраці журналістів з технологічними платформами для боротьби з дезінформацією, розробленні спільних стандартів етичного розміщення новинного контенту, впровадженні механізмів ідентифікації та маркування неправдивої інформації, створеної алгоритмами (Media accountability and transparency project).

3. Модель «етики участі» (Participatory Ethics Model). Ця модель відповідає сучасним тенденціям інтерактивного спілкування між журналістами та аудиторією і передбачає активне залучення аудиторії до процесу створення контенту через спільні проєкти, опитування чи краудсорсинг, розроблення

кодексів поведінки для громадських кореспондентів, які беруть участь у створенні новинного контенту, забезпечення відкритого діалогу з аудиторією для корекції помилок і покращення взаємної довіри (Кодацька, Обласова, Цветаєва 2024).

4. Модель інклюзивної журналістики (Inclusive Journalism Model). У контексті багатокультурності та різноманітності європейських суспільств ця модель орієнтована на: збалансоване представлення інтересів різних соціальних, культурних і етнічних груп, використання принципів недискримінації та рівності у висвітленні суспільно важливих тем, організацію регулярних тренінгів для журналістів із тематики міжкультурної комунікації (Кодацька, Обласова, Цветаєва 2024).

5. Модель «етики алгоритмів» (Algorithmic Ethics Model). У цифровому середовищі дедалі більше новин створюється та поширюється за допомогою алгоритмів. Ця модель враховує відповідальність журналістів за контент, створений із використанням штучного інтелекту, зобов'язання медіаорганізацій розкривати алгоритмічні методи добору новин, регулювання використання генеративних технологій у контенті, щоб уникнути маніпуляцій чи введення аудиторії в оману (Кодацька, Обласова, Цветаєва 2024)

6. Модель екологічної журналістики (Sustainable Journalism Model). Зважаючи на зростання уваги до проблем сталого розвитку, ця модель передбачає висвітлення питань кліматичних змін, енергетичної безпеки та соціальної відповідальності бізнесу в етичному ключі, уникнення сенсаційності під час подачі новин, пов'язаних із катастрофами чи екологічними кризами, створення міждисциплінарних груп журналістів, науковців і громадських діячів для підготовки точного й неупередженого контенту (Кодацька, Обласова, Цветаєва 2024).

7. Модель персоналізованої етики (Personalized Ethics Model). З огляду на роль окремих журналістів як медійних брендів, ця модель наголошує на розробленні особистих етичних декларацій журналістів, які працюють як незалежні автори чи блогери, відповідальності за контент у соціальних мережах,

навіть якщо він публікується на особистих сторінках, відкритості щодо конфліктів інтересів і особистих уподобань, які можуть впливати на подачу матеріалу (Кодацька, Обласова, Цветаєва 2024).

8. Модель кризової журналістики (Crisis Journalism Model). Ця модель актуальна для роботи в умовах війни, пандемій чи інших кризових ситуацій. Вона передбачає підвищену увагу до достовірності інформації, щоб уникати паніки чи маніпуляцій, захист прав журналістів, які працюють у небезпечних умовах, розроблення спеціалізованих протоколів для етичного висвітлення кризових подій (Кодацька, Обласова, Цветаєва 2024).

9. Модель «етики впливу» (Impact Ethics Model). У відповідь на зростання впливу журналістів на суспільну думку ця модель акцентує на оцінці потенційних наслідків публікації матеріалів, особливо в конфліктних ситуаціях, відповідальності за формування медійнаративів, які можуть впливати на політичну чи соціальну стабільність, балансі між свободою слова та потребою уникнення радикалізації або дискримінації (Media accountability and transparency project).

Запропоновані моделі враховують специфіку сучасного європейського медіасередовища, де поєднуються технологічні інновації, міжкультурне різноманіття та глобальні виклики. Їхня імплементація сприятиме адаптації українських етичних стандартів до сучасних реалій та підвищенню довіри до медіа як інституції (Кодацька, Обласова, Цветаєва 2024).

Водночас варто звернути увагу на принципи етики журналіста як професіонала. Ці принципи виділяє І. Хлистун, які він пропонує для використання у професійній діяльності журналіста (Журналістська етика 2022):

1. Неупередженість журналіста є обов'язковою умовою його професійної діяльності. Журналіст має чітко усвідомлювати, що його матеріали мають відбивати не його погляди (або його оточення), не захищати інтереси власника, а показувати те, що насправді відбувається в суспільстві, пам'ятати, що не він є суддею або арбітром, і аудиторія має

право знати весь спектр поглядів на певну проблему. В умовах суспільної дискусії немає і не може бути істини в останній інстанції.

2. Журналіст має постійно відчувати відповідальність за своє слово, адже слово журналіста може стати «зброєю». Воно може вбивати, роз'єднувати народи і країни, а може, навпаки, відіграти позитивну роль, об'єднати зусилля людей навколо розв'язання важливих проблем.
3. Журналіст не має виносити вироків та розставляти акценти. Завдання медіа — надати інформацію для аналізу. Бути заангажованим, тенденційним — неприйнятно для журналіста, на які б світлі ідеали він при цьому не орієнтувався.
4. Журналістика не має виконувати пропагандистські функції. Коли ми говоримо про незаангажованість журналіста, про те, що він не має права ставати на бік однієї зі сторін конфлікту, це не поширюється на емоційне оцінювання ситуації (певна річ, не в інформаційних жанрах).
5. Незалежність журналіста. Збираючи матеріал для публікації, журналіст зобов'язаний уникати будь-якої форми залежності. Політичне чи економічне замовлення, прихована реклама є грубими порушеннями професійних журналістських стандартів.
6. Журналіст має бути об'єктивним під час збирання інформації та створенні матеріалу. Вважається, що професійний журналіст не може брати участі в політичних чи інших заходах, якщо це може поставити під сумнів його професійну неупередженість.
7. Соціальна відповідальність журналіста полягає в тому, що всі його судження, вся інформація мають бути достовірними та повними, що він надає можливість висловитися всім основним фігурантам подій, забезпечуючи аудиторії можливість бути якнайповніше поінформованою з усіх питань, які становлять суспільний інтерес у певний момент.

Відповідно до запропонованих принципів етики журналіста як професіонала, які є суголосними з охарактеризованими нами вище загальними

етичними принципами та етичними засадами діяльності журналіста, можемо сформулювати методи роботи, засновані на етичному підґрунті:

1. Неупереджена діяльність із висвітлення інформації.
2. Соціально відповідальне ставлення до висвітлюваної інформації.
3. Не нав'язування ярликів та вироків під час висвітлення інформації.
4. Непропагандистська діяльність.
5. Об'єктивність під час висвітлення інформації.
6. Незалежність точки зору та діяльності під час висвітлення інформації.

Зазначимо, що з принципами та методами журналістської діяльності нерозривно пов'язані норми журналістської діяльності. Учені їх групують так: журналіст — аудиторія; журналіст — джерело інформації; журналіст — герой публікації; журналіст — колеги; журналіст — влада, юридичні норми (закони) (Журналістська етика 2022).

Таблиця 1.2. Норми журналістської діяльності та їхні ознаки

Група	Характеристика норми
Журналіст — аудиторія	<ul style="list-style-type: none"> ● усіма засобами захищати свободу преси; ● поважати право людей знати правду (своєчасно надавати їм об'єктивну й правдиву інформацію про дійсність, чітко відокремлюючи факти від думок; протидіяти навмисному замовчуванню суспільно значущих відомостей і поширенню вочевидь помилкових даних); ● поважати право людей на власну думку; ● поважати моральні цінності та культурні стандарти аудиторії (не припускати у власних публікаціях смакування подробиць злочинів, потурання владі, не ображати, навіть мимохіть, національні, релігійні, етичні почуття людей); ● посилювати довіру людей до засобів масової інформації (сприяти відкритому діалогові з аудиторією, надавати можливість відповісти на критику, оперативно виправляти істотні помилки).
Журналіст — джерело інформації	<ul style="list-style-type: none"> ● використовувати у взаєминах із джерелами виключно гідні й законні методи для отримання відомостей (методи нелегального отримання документів, підслуховування, прихованої камери, прихованого запису використовуються лише у виняткових випадках, після всебічного обговорення, й лише тоді, як виникає загроза стабільності суспільства або життю людей);

Група	Характеристика норми
	<ul style="list-style-type: none"> ● поважати право фізичних і юридичних осіб на відмову надавати відомості (за винятком ситуацій, коли обов'язок надавати інформацію встановлено законом); ● зазначати у матеріалах джерела інформації (за відсутності серйозних підстав тримати їх у таємниці); ● зберігати професійну таємницю щодо джерела інформації (якщо є вагомі підстави для анонімності); ● дотримуватися обумовленої під час отримання інформації конфіденційності.
Журналіст — герой публікації:	<ul style="list-style-type: none"> ● дбати про неупередженість своїх публікацій (не писати про людей, стосунки з якими можуть тлумачитися як корисливі або упереджені); ● поважати людину, яка є об'єктом професійної журналістської уваги, як особистість (виявляти у спілкуванні з нею коректність, такт, витримку); ● поважати право людини на приватне життя (не втручатися в нього без згоди майбутнього героя — окрім тих випадків, коли герой є публічною особою, а його приватне життя викликає інтерес у суспільства); ● не перекручувати реальності, не спотворювати в матеріалі життя героя (будь-яка спроба прикрасити або очорнити його дискредитує журналістику взагалі й автора публікації зокрема); ● утримуватися в матеріалах від зневажливих зауважень або натяків, здатних принизити людину (щодо раси чи кольору шкіри, національності, релігії, хвороби, фізичних вад, іронічного перекручування її імені, прізвища, деталей зовнішності, згадувань про неї як про злочинця, якщо це не доведено в суді).
Журналіст — колеги:	<ul style="list-style-type: none"> ● поважати спільність інтересів і мети журналістської спільноти (надавати перевагу цим інтересам перед цілями політичних чи громадських організацій. Завжди дотримуватися правил професійної солідарності); ● піклуватися про престиж фаху (уникати незаконних дій, не приймати подарунків, послуг, привілеїв, які компрометують моральні засади журналістики, не використовувати службового становища в особистих інтересах, не відмовлятися від публікації і не писати замовних матеріалів на угоду чиймось корисливим інтересам); ● приходити на допомогу колегам, які опинилися у скрутному становищі або потрапили в біду; ● дотримуватися вимог до службових відносин (дисциплінованість і творча ініціатива, конкуренція і взаємодопомога, підтримання етичного клімату в редакції); ● поважати чужі та обстоювати власні авторські права, поважати право колег на відмову від виконання завдання, якщо воно суперечить їхнім особистим переконанням і принципам.
Журналіст — влада:	<ul style="list-style-type: none"> ● поважати владу як важливу соціальну інституцію;

Група	Характеристика норми
	<ul style="list-style-type: none"> ● надавати інформаційну підтримку владним інституціям (забезпечувати прямий і зворотний зв'язок між ними й народом); ● відстоювати право громадян на доступ до інформації про діяльність владних структур; ● викривати зловживання і причетність до них посадовців, дбати про доказовість критики; ● відстоювати право на незалежність журналістики від влади (це є найважливішою умовою відповідального контролю суспільства за діяльністю владних структур); ● спростовувати факти і твердження політиків, які не відповідають дійсності.

Поряд із принципами, методами роботи журналіста в нинішніх умовах важливими є особисті якості журналіста, його здатності до якісної та ефективної професійної діяльності. У контексті нашого дослідження не можемо не звернути увагу на ключову здатність журналіста — його стресостійкість, резильєнтність. Це важлива здатність та навичка для журналіста, оскільки вона допомагає захистити себе від впливу негативних чинників середовища.

У словнику Американської психологічної асоціації (АРА) резильєнтність визначено як «процес і результат адаптації до складного життєвого досвіду, зокрема завдяки ментальній, емоційній і поведінковій гнучкості та пристосуванню до зовнішніх і внутрішніх вимог» (АРА Dictionary of Psychology). Український дослідник резильєнтності, професор О. Кокун та співавтори так визначають це явище: «Резильєнтність — це розумова, фізична, емоційна та поведінкова здатність людини адаптуватися, відновлюватися та процвітати в ситуаціях ризику, викликів, небезпеки, складності та негараздів, а також вчитися та рости після невдач» (Кокун, Мельничук 2023, с. 7).

Американська психологічна асоціація вказує, що резильєнтність складається із чотирьох компонентів, розвиток кожного з яких окремо зміцнює навичку загалом (American Psychological Association 2012). До цих компонентів належать: соціальні зв'язки (спілкування з емпатійними та дбайливими людьми, приєднання до спільноти — клубу, групи за інтересами тощо); фізичне здоров'я (турбота про тіло — повноцінний сон, збалансоване харчування тощо; практики

усвідомленості (mindfulness), уникнення шкідливих речовин); осмисленість (наявність мети) (допомога іншим, пошук значущості власної роботи, рух до цілей); здорове мислення (прийняття змін, здатність дивитися в майбутнє з надією, винесення уроків із минулого) (American Psychological Association 2012).

Про важливість навички резильєнтності для медіафахівців останніми роками дедалі активніше говорять і в академічних, і в професійних колах (Свтушенко, Ковальова 2023).

В експертних колах медіаспільноти про резильєнтність також говорять як про невіддільну професійну компетенцію. Так, у провідному світовому медіа для журналістів і про журналістику Nieman Reports (засновано Nieman Foundation for Journalism Гарвардського університету, США) оглядачка Р. Морель зазначає, що «резильєнтність є ключем до психологічного добробуту [well-being], і вона виникає з розуміння, що діяльність має мету. Зараз лідери галузі стикаються з проблемою створення редакцій, де стратегії охорони психічного здоров'я є загальноприйнятою частиною інструментарію журналіста, як-от записник, диктофон, мікрофон чи камера» (Morell 2022).

Також варто зазначити, що робота журналіста часто асоціюється з діяльністю, пов'язаною з травматичним досвідом, опрацювання якого зазвичай належить до компетенції психологів. У цьому контексті медійники регулярно стикаються з історіями про смерть, поранення, сексуальне насильство чи погрозу ним тощо. Відповідно, вони повинні мати значний емоційний ресурс, бути психологічно готовими надати постраждалим базову психологічну підтримку, а також усвідомлювати, що така діяльність неминуче впливатиме на їхній власний психічний стан.

Журналісти нерідко побоюються, що розмова про болісний досвід може спричинити ретравматизацію людини. Проте чимало експертів у сфері психотравми вважають, що саме поняття ретравматизації може радше заплутати ситуацію, аніж допомогти прояснити реальні ризики.

Не варто забувати, що журналістика, яка впродовж років сприймалася як професія, що вимагає, по-перше, особливих психологічних рис, по-друге,

письменницького таланту, відшліфованого навчанням і практикою, по-третє, знання комунікаційних технологій, потрапляє під владу аматорів, які для власників медіа привабливіші, ніж професіонали, бо не ставлять завищених вимог (Кость 2016).

Висвітлення воєнних дій є тяжким випробуванням для будь-якого медіа чи окремого журналіста. Йдеться не тільки про реальну небезпеку для здоров'я і життя репортера. У професійному компоненті цієї роботи вкрай складно оцінювати й зважувати уривчасту та суперечливу інформацію; з'ясовувати, що саме відбувається, і подати об'єктивну картину подій, особливо, якщо йдеться про рідну країну самого репортера (Військова журналістика 2023).

У рекомендаціях щодо роботи з постраждалими від воєнних злочинів зазначається, що коли люди згадують болісні події з минулого, вони з високою ймовірністю переживають дистрес, який може проявлятися у втраті концентрації, підвищеній емоційності, заціпенінні та інших психічних труднощах. Якщо журналісти діють відповідально, такий дистрес залишатиметься лише природною побічною реакцією на пережиті (або триваючі) події, а не стане джерелом нової травми (Різ).

До інтерв'ювання людей, які пережили серйозні травми — поранених і понівечених військових, тих, хто пройшов через полон, родин загиблих або вимушених переселенців, — журналіст має підходити з повною відповідальністю та усвідомленням того, що він може виявитися першою людиною, якій постраждалі розповідатимуть про пережите. Цілком очевидно, що відтворювати такий досвід для тих, хто зазнав воєнних злочинів, буде надзвичайно болісно.

На думку дослідників та практиків, під час роботи з жертвами воєнних злочинів потрібно враховувати декілька аспектів:

1. Найкраще дати змогу особі, в якій ви хочете взяти інтерв'ю, обирати місце та час для розмови. Можливо, не варто починати з питань. Запропонуйте їй розказати те, що вона хоче. Можливо, знадобляться

кілька зустрічей. Пам'ятайте, що людина могла втратити довіру до світу, і їй потрібно заново вчитися довіряти, зокрема і журналісту.

2. Не апелюйте до справедливості, до того, що після матеріалу все буде вирішено і всі будуть покарані тощо. Цим ви можете ще більше в майбутньому травмувати людину.
3. Не давайте даремних обіцянок, у яких не впевнені. Не дозволяйте власним емоціям узяти гору — ваше завдання слухати.
4. Краще брати інтерв'ю не одразу після пережитої травми, а трохи згодом, оскільки психіка людини може бути ще в неадекватному стані. Люди можуть мати проблеми з пам'яттю, тому що їхня свідомість не вписала травматичний досвід.
5. Будьте обережні, копаючи глибоко — людина може не знайти елемент і щоб виправдати ваші очікування, вигідає його. Будьте уважними. Адже, зрештою, питання полягає в тому, чия це відповідальність: ваша, як журналіста, який переповість цю історію, чи людини, яка перебувала в певному психічному стані (Журналістика в умовах конфлікту 2016, с. 57-58).

Водночас існують дії, яких журналістам слід уникати: надмірне інтерв'ювання одного джерела кількома журналістами одночасно; тиск на людину з метою обговорення деталей, які вона не бажає розкривати; ігнорування або знецінення емоційного стану співрозмовника; а також недостатня прозорість щодо того, яким чином будуть використані надані свідчення (Різ).

Отже, на ефективну роботу журналіста впливає багато чинників, проте, якщо слідувати етичним нормам, принципам, використовувати верифіковані методи та дбати про власне психічне здоров'я та про здоров'я людей довкола, діяльність відбуватиметься в комфортних та професійних межах.

Висновки до першого розділу

Перший розділ дисертаційної роботи присвячено теоретико-методологічному аналізу феномену професійної етики журналіста, а також розгляду принципів, методів та категоріального апарату дослідження етичних норм у сучасному українському медіапросторі.

Професійна етика журналіста є однією з базових складових журналістської діяльності, яка визначає межі допустимої поведінки працівника медіа, регламентує процес збору, обробки та поширення інформації, а також забезпечує баланс між правом суспільства на отримання інформації та необхідністю захисту прав і свобод людини. У контексті сучасних трансформацій українського суспільства, зокрема в умовах дії воєнного стану, значення дотримання журналістами етичних норм істотно зростає.

З'ясовано, що розвиток української журналістики на сучасному етапі відбувається під впливом низки викликів, серед яких особливе місце займають інформаційна війна, поширення дезінформації, посилення ролі соціальних мереж та цифрових платформ. У таких умовах журналістська етика постає не лише як система моральних орієнтирів, але й як важливий інструмент забезпечення довіри аудиторії та протидії маніпулятивному впливу.

У ході дослідження проаналізовано основні національні та міжнародні документи, що регламентують етичні засади журналістської діяльності. Встановлено, що Кодекс етики українського журналіста загалом відповідає міжнародним стандартам і базується на принципах правдивості, об'єктивності, поваги до приватного життя, недискримінації та відповідальності за поширену інформацію. Водночас ці документи мають переважно рекомендаційний характер, що ускладнює забезпечення їхньої повноцінної імплементації в практичну діяльність журналістів.

Проаналізовано професійні стандарти журналістики, зокрема такі як достовірність, точність, баланс думок і точок зору, відокремлення фактів від коментарів, повнота, оперативність та простота подачі інформації. Встановлено,

що зазначені стандарти є універсальними орієнтирами журналістської діяльності, проте в умовах війни їхнє застосування потребує додаткового осмислення та адаптації.

Зокрема, наголосимо, що в умовах дії воєнного стану та активних бойових дій на території України виникають складні етичні дилеми, пов'язані з необхідністю поєднання оперативності інформування з вимогами точності, безпеки та недопущення шкоди як окремим особам, так і державі в цілому. У цьому контексті особливої актуальності набуває проблема дотримання стандарту балансу думок і точок зору, який у воєнних умовах потребує переосмислення з урахуванням специфіки конфлікту та національних інтересів.

Доведено, що важливим елементом сучасної журналістської практики є фактчекінг і верифікація інформації, які є ключовими інструментами забезпечення достовірності медіаконтенту. В умовах активної інформаційної протидії ці процеси набувають особливого значення та стають невід'ємною складовою професійної діяльності журналіста.

Уточнено сутність поняття журналістської етики, яку доцільно розглядати як систему професійних моральних норм і принципів, що поєднує внутрішні переконання журналіста із зовнішніми нормативно-кодексними регуляторами. Такий підхід дає змогу забезпечити узгодженість професійної поведінки журналіста в умовах морального вибору та підвищеної відповідальності.

В умовах дії воєнного стану журналістська діяльність набуває нових характеристик. Журналіст дедалі частіше виконує не лише функцію інформування, але й набуває ролі медіатора, комунікатора та носія соціально значущої інформації, який взаємодіє з вразливими категоріями людей, зокрема жертвами воєнних злочинів. Це своєю чергою зумовлює необхідність підвищених вимог до етичної поведінки та прийняття відповідальних рішень.

З огляду на зазначене, можна стверджувати, що дотримання принципів гуманізму, поваги до гідності особи, недопущення повторної травматизації та забезпечення психологічної безпеки респондентів є визначальними у процесі висвітлення тем, пов'язаних із війною.

Встановлено, що в українському науковому та освітньому просторі бракує системного осмислення журналістських стандартів та етичних норм, особливо в контексті їхнього застосування в умовах війни. Отже, проведений аналіз дає підстави стверджувати, що журналістська етика в сучасних умовах є динамічною системою, яка трансформується під впливом соціально-політичних процесів, розвитку інформаційних технологій та умов воєнного стану. Вона виконує не лише функцію професійного саморегулювання, але й є важливим механізмом захисту прав людини, формування суспільної довіри та забезпечення інформаційної безпеки держави.

РОЗДІЛ 2

ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА ЖУРНАЛІСТА СУЧАСНОГО МЕДІА

Проаналізовано сутність понять свободи слова та свободи вираження поглядів у контексті професійної діяльності журналіста; визначити нормативно-правові засади їхньої реалізації та окреслити межі відповідальності журналіста в умовах воєнного стану. Досліджено взаємозв'язок свободи слова, професійних стандартів і етичних принципів журналістики. Обґрунтовано трансформацію журналістських стандартів у контексті сучасних викликів війни, проаналізовано морально-етичні дилеми й особливості прийняття професійних рішень журналістом; вивчено специфіку етичної поведінки журналіста в роботі із жертвами воєнних злочинів.

2.1. Свобода вираження та свобода слова в контексті журналістської діяльності

Поняття «свобода вираження» та «свобода слова» є ключовими для діяльності сучасного журналіста, і особливої актуальності вони набувають в умовах воєнного стану в Україні. Нерозривно пов'язаними з цими поняттями є відповідальність за поширення матеріалів та етичні аспекти журналістської роботи, зокрема у взаємодії з постраждалими від воєнних злочинів.

В Україні існує низка законодавчих актів, що регулюють діяльність журналістів у контексті свободи слова та відповідальності за поширення фейків, які подекуди є наслідком маніпулятивного й спотвореного трактування понять свободи слова та свободи вираження поглядів.

Згідно зі ст. 34 Конституції України кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань (ч. 1), що конкретизується в праві вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб — на свій вибір (ч.

2) (Конституція України 2010). Згідно зі ст. 19 Загальної декларації прав людини кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їхнє виявлення, що вміщує свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань та свободу шукати, отримувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів (Universal Declaration of Human Rights 1948). Схоже положення закріплено і в ч. 1 ст. 10 Європейській конвенції з прав людини, згідно з якою кожен має право на свободу вираження поглядів, що вміщує свободу дотримуватися своїх поглядів, отримувати й передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади й незалежно від кордонів (Європейська конвенція з прав людини).

На думку І. Стаднік та Н. Максютя «свобода слова» – це можливість свідомого вияву людиною власної волі щодо висловлювання своєї думки (ідей, поглядів, переконань) щодо істини (об'єктивної, абсолютної, відносної), а також збирання, зберігання, використання та поширення в будь-який спосіб (усний, письмовий, інший) інформації, що здійснюється в умовах справедливої нормативної системи, яка забезпечує узгодження індивідуальної волі із правовим порядком у суспільстві (Стаднік, Максютя 2023).

Згадані вище дослідниці також розкривають зміст свободи слова через її сутнісні характеристики, до яких належать можливості: 1) самостійно формувати власну позицію з будь-яких питань; 2) безумовно дотримуватися власних переконань; 3) відкрито висловлювати власну позицію; 4) змінювати свої переконання; 5) відмовитися від публічного вираження своєї позиції з будь-якого питання; 6) отримувати, зберігати та поширювати інформацію з будь-яких питань. Водночас вказані можливості не є абсолютними, що зумовлює висновок про відносний характер свободи слова, як і свободи людини взагалі (єдиним винятком із цього є абсолютний характер свободи від катувань, яка за будь-яких умов не може бути обмеженою). І тут постає питання визначеності меж свободи слова, тобто засобів її обмеження, а також необхідних умов, дотримання яких забезпечить необхідний баланс у суспільстві та не призведе до свавілля

(невиправданих утисків, звуження її меж і навіть позбавлення людини цієї свободи взагалі) (Стаднік, Максюта 2023).

Водночас в умовах розвитку нинішнього глобалізованого суспільства варто враховувати трансформацію поняття свободи слова в епоху цифрових технологій, які є важливим елементом суспільного прогресу та розвитку. Забезпечення захисту від цензури та онлайн-переслідувань вимагає комплексного підходу, який включає розвиток технологій, міжнародну співпрацю та забезпечення прав людини в Інтернеті (Про друковані засоби масової інформації, с. 8).

Нині необхідно враховувати умови воєнного стану, в яких перебуває Україна, адже такі обставини нерідко супроводжуються масштабними інформаційними кампаніями, спрямованими на вплив на масову свідомість, виправдання збройної агресії та насильницьку зміну територіальної цілісності держав. Одним із ключових інструментів у таких конфліктах є пропаганда, що використовується для досягнення політичних, соціальних чи військових цілей. Для цього пропаганду застосовують із метою поширення неправдивої інформації, створення соціального хаосу, деморалізації населення та зниження довіри до державних інституцій, власних збройних сил та виправдування збройної агресії (Пилипець 2025).

Як зазначає Н. Зражевська, що результатом пропаганди є деградація публічної сфери. Це досить яскраво проглядається в росії, де відбувається багаторічний тиск на незалежні засоби масової інформації. Політична журналістика в таких умовах стає інструментом державної пропаганди, особливо у висвітленні війни з Україною. Це призводить до формування одностороннього сприйняття подій серед населення та подальшого зміцнення авторитарного режиму (Зражевська, 2025).

Деградація публічної сфери створює сприятливі умови для медіапопулізму. Коли публічна сфера деградує, критичний аналіз інформації та здатність суспільства розрізняти правдиві та маніпулятивні повідомлення зменшуються. Це дозволяє медіапопулістам використовувати спрощені та

емоційно заряджені повідомлення для маніпулювання громадською думкою (Зражевська, 2025).

Очевидно, що для провадження своєї діяльності в умовах дії воєнного стану засоби масової інформації мають дотримуватися чинних правових норм, які регламентують як правовий статус суб'єктів інформаційної діяльності, так і зміст поширюваних публікацій. Водночас у разі поширення інформації через мережу Інтернет, зокрема у месенджерах та соціальних мережах, практичні механізми контролю за дотриманням цих норм залишаються недостатньо ефективними. Це спричиняє підвищення зацікавленості з боку маргінальних груп, які можуть використовувати згадані платформи для поширення незаконної пропаганди (Пилипець 2025).

Р. Білоус та В. Лизанчук у своїх дослідженнях звертають увагу на нерозуміння багатьма державними очільниками різних рангів, окремими журналістами сутності свободи слова як базової необхідності сприяти національно-громадянському розвитку України і, що, на жаль, це призвело до розгулу в Україні російської антиукраїнської маніпулятивної пропаганди. Дослідники звертають увагу, що в умовах цілеспрямованої російської агресії та глобалізаційних процесів українська національна журналістика може ґрунтовно розвиватися тільки на засадах україноцентризму та загальнолюдських цінностей, відкинувши маски «вільної журналістики» та «захисту прав людини», за якими маніпулятори різних мастей приховують справжню сутність свободи слова і стандартів журналістської творчості (Білоус, Лизанчук 2025).

Право на свободу слова тісно пов'язане з професійною журналістською діяльністю, під якою розуміють систематичну діяльність особи щодо збирання, одержання, створення, поширення, зберігання або іншого використання інформації задля її поширення на невизначене коло осіб через друковані засоби масової інформації, телерадіоорганізації, інформаційні агентства, мережу Інтернет (Яновська 2017).

В Україні захист журналістської діяльності забезпечується наявною кримінальною відповідальністю за: а) перешкоджання законній професійній

діяльності журналістів (ст. 171 Кримінального кодексу України (далі — КК України)) та б) погрозу або насильство щодо журналіста (ст. 345–1 КК України), умисне знищення або пошкодження майна журналіста (ст. 347–1 КК України), посягання на життя журналіста (ст. 348–1 КК України), захоплення журналіста як заручника (ст. 349–1 КК України) (Кримінальний кодекс України).

Для реалізації кримінально-правової політики держави у сфері захисту свободи слова у 2001 р. було впроваджено кримінальну відповідальність за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів (ст. 171 Кримінального кодексу (далі — КК) України). У 2015–2016 роках для посилення правового захисту журналістів було прийнято низку змін у кримінальному законодавстві, введено додаткові норми, спрямовані на захист життя, здоров'я, волі та власності журналістів і членів їхніх сімей (зокрема ст.ст. 345-1, 347-1, 348-1, 349-1 КК України). На сьогодні ст.ст. 171, 345-1, 347-1, 348-1, 349-1, ч. 2 ст. 375 КК України, з огляду на спільність об'єкта злочинного посягання, тотожність ознак потерпілого та особливості цілей злочинної поведінки, утворюють цілісну систему кримінально-правових норм, спрямованих на забезпечення свободи слова та професійної діяльності журналістів кримінально-правовими заходами (Павликівський 2017).

Поряд із поняттям «свобода слова» тісно побутує й поняття свободи думки та можливість її вільного вираження. Д. Гуйван вважає, що свобода думки й можливість вільного вираження своїх поглядів і переконань передбачає можливість кожної особи самостійно визначати для себе систему моральних, духовних та інших цінностей та вільно без жодного ідеологічного контролю їх виявляти назовні (Гуйван 2020).

Л. Ярмол дає таке визначення поняття свободи вираження поглядів як природного права людини: це можливість виражати своє ставлення ймовірнісного характеру до будь-яких теперішніх, минулих, майбутніх явищ, процесів, подій, фактів дійсності або давати їх оцінку. Свободу вираження поглядів людини класифіковано на такі види: 1) залежно від спрямованості свідомості — свобода вираження релігійних, правових, політичних та інших

поглядів людини; 2) залежно від змісту поглядів — свобода вираження поглядів-припущень та свобода вираження поглядів-оцінок; 3) залежно від характеру зовнішнього вираження поглядів — свобода вираження поглядів у різних формах: вербальній (усній, письмовій, друкованій), невербальній та комбінованій (поєднання вербальної та невербальної); 4) залежно від того, наскільки правильно відображають дійсність погляди людини — свобода вираження істинних поглядів та свобода вираження хибних поглядів (Ярмол 2019, с. 22).

Дослідники К. Барнич та ін. у своєму дослідженні «Реалізація конституційного права на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань» вказують, що є стандарти користуванням гарантією свободи слова та що ці стандарти для різних категорій можуть бути різними. Наприклад (Барнич, Бисага, Берч, Дешко, Фрідманський 2021):

1) закріплені в чинному законодавстві України:

- межа допустимої критики щодо політиків та уряду ширша, у порівнянні з приватними особами;
- межа допустимої критики щодо державних службовців ширша, у порівнянні з фізичними особами, але вужча в порівнянні з політиками;
- оціночні судження, на відміну від фактів, не піддаються доведенню;
- сприяння журналістом у поширенні тверджень, висловлених іншою особою під час інтерв'ю не може бути безумовною підставою для його покарання без наявності вагомих причин;
- використання перебільшень та провокації є невід'ємною частиною журналістської свободи;
- джерела інформації журналістів перебувають під захистом проти викриття;
- обов'язок преси полягає в поширенні інформації та ідей з усіх питань, що становлять суспільний інтерес за умови дотримання відповідних меж;

2) не закріплені в чинному законодавстві України:

- форма ідей та інформації захищається як і їх суть;
- свобода вираження поглядів охоплює й свободу художнього вираження;
- використання різноманітних форм художнього вираження, зокрема сатири, при вираженні своїх поглядів гарантується;
- правомірність обмежень права на свободу вираження поглядів встановлюється відповідністю критеріям «встановленості законом», «переслідуванню легітимної мети», «необхідності у демократичному суспільстві»;
- необхідність у демократичному суспільстві встановлюється через наявність «нагальної суспільної необхідності».

Поряд зі свободою слова, свободою вираження думки в журналістиці існує поняття «свободи творчості». В. Карпенко характеризує свободу творчості як визнання права вільно відтворювати життя відповідно до власного ідеалу; наявність певної внутрішньої свободи людини в боротьбі з природою була однією з передумов виникнення мистецтва (Карпенко 2006, с. 191).

На думку О. Білоус, журналіст, розуміючи своє природне і соціальне становище, проникаючи в суть об'єктивних законів, дотримуючись стандартів творчості, не лише інформує про них, а й впливає на їхню реалізацію, сприяє перетворенню дійсності відповідно до об'єктивних закономірностей і прогресивних ідеалів (Білоус 2019). Така свобода журналістської творчості призводить до соціально відповідальної журналістики. Відповідальність — загальносоціологічна категорія, яка виражає свідоме ставлення особи до вимог суспільної необхідності, обов'язків, соціальних норм і духовних цінностей (Білоус 2019).

Свобода слова як категорія філософії та журналістики є фундаментальною основою повноцінного функціонування засобів масової інформації й дотримання стандартів журналістської діяльності, завдяки яким аудиторія отримує можливість доступу до правдивої, всебічно проаналізованої та соціально значущої інформації про реальні факти, події й явища. Журналістська творчість

поєднує в собі свободу слова, усвідомлену необхідність і відповідальність за зміст писемного, усного слова і телевізійного зображення. Свобода і відповідальність журналіста реалізуються завдяки таким стандартам, як інтелектуальна компетентність, чесність, неупередженість, достовірність, точність, правдивість (Білоус 2019).

Ці стандарти тісно перегукуються із етичними стандартами роботи журналіста (див. параграф 1.2). Тож, у цьому контексті варто акцентувати на понятті «стандартів діяльності журналіста» у контексті свободи слова, свободи вираження думок та етичних аспектів журналістської діяльності.

Стандарт у перекладі з англійської (standard) означає норма, зразок. У широкому розумінні це поняття тлумачиться як еталон, який береться за вихідні відомості для зіставлення з ним інших подібних предметів, товарів чи витворів (Тимошик 2022).

Також у журналістиці разом із терміном стандарт використовують кодекс, принцип.

Відповідно до Словника іншомовних слів, поняття «кодекс» має кілька тлумачень: 1. Єдиний систематизований законодавчий акт, що містить норми права, які регулюють певну галузь суспільних відносин (наприклад, цивільний К., кримінальний К.). 2. Одна з форм книги, поширена в давнину: скріплені з одного боку зошити із зігнутих навпіл і прошитих по згину аркушів пергаменту або папірусу, а пізніше — паперу. 3. Сукупність етичних норм і правил поведінки, що сформувалися в певному суспільстві (наприклад, моральний К.). 4. Збірник правил та інструкцій, що регулюють певну галузь діяльності чи спортивних змагань (Словник іншомовних слів).

У межах нашого дослідження, в контексті тлумачення понять свободи слова, свободи вираження поглядів та етичних аспектів журналістської діяльності, послуговуємося визначенням, що поєднує значення 3 та 4 — сукупність етичних норм і правил поведінки, які водночас є збірником правил та інструкцій, що регулюють діяльність у галузі журналістики.

І, зрештою, поняття «принцип». Відповідно до того ж Словника іншомовних слів, це поняття також має кілька значень: 1. Основне вихідне положення певної наукової системи, теорії чи ідеології; засада. 2. Особливість, покладена в основу створення або здійснення чого-небудь. 3. Переконавання, норма чи правило, яким керується особа у своєму житті та поведінці (Словник іншомовних слів).

Отже, ми можемо зробити впевнений висновок, що поняття свободи слова, свободи вираження думок із погляду етичних аспектів журналістської діяльності ґрунтуються на взаємопов'язаних між собою стандартах, кодексах та принципах. Вважаємо, що ця тріада становить узагальнений концепт «журналістський стандарт», який є певного роду кодексом діяльності сучасного журналіста та містить у собі низку основоположних принципів етичних норм діяльності.

Це поняття також має нерозривний зв'язок зі свободою слова та свободою вираження думок та матеріалів журналіста, оскільки ґрунтується на законодавчих актах, які регулюють це та вказують на відповідальність у разі порушення.

На думку В. Лизанчука, «стандарти — це набір правил поведінки журналіста, певна схема дій журналіста в різних життєвих ситуаціях та є інструментом професійної саморегуляції під час пошуку істини, подання правдивої, вичерпної інформації про факти, події, явища та їхні наслідки для читачів, глядачів, слухачів. Однак дотримання стандартів журналістської праці не означає, що журналістські матеріали мають бути шаблонними, трафаретними, позбавленими професійної оригінальності» (Лизанчук 2018). Крім того, автор у своїх численних дослідженнях неодноразово наголошує, що в умовах збройної агресії росії проти України, кожен журналіст має неодмінно поєднувати громадянську позицію і професійні стандарти (Лизанчук 2017; Лизанчук 2018).

М. Тимошик дає таке визначення поняттю «стандарти журналістики» — каскадний набір адресованих професійним журналістам та причетних до діяльності ЗМІ критеріїв, принципів, правил, які містяться в загальноприйнятих

міжнародних, національних, крайових та редакційних кодексах (посібниках, вказівках, рекомендаціях), інших правових чи етичних документах (Тимошик 2022).

Це визначення є ґрунтовним та охопним, проте, на нашу думку, залишається досить узагальненим і не окреслює чіткої траєкторії, яка могла б слугувати основою для формування уніфікованого підходу до журналістської діяльності з опорою на свободу слова та свободу вираження поглядів у контексті етичних стандартів журналістики.

Загалом варто уточнити поняття професійного стандарту журналіста, аби глибше проаналізувати його з погляду вище вказаних понять (див. Табл. 2.1.1).

Таблиця 2.1. Професійний стандарт журналістики (станом на 2025 рік)

Стандарт	Характеристика стандарту
Баланс думок і точок зору	Вимагає представлення в матеріалі думок усіх, без винятку, сторін конфлікту (події чи ін.)
Оперативність подачі інформації	Вимагає невідкладного подання будь-якої інформації, водночас в максимально повному і в найкращому вигляді
Достовірність (покликання на джерела)	Вимагає якісної перевірки всіх у компетентних щодо цього факту джерелах
Відокремлення фактів від коментарів та оцінок	Вимагає безоціночного подання фактів, думок учасників події, думок експертів. Кожний факт має компетентне джерело, кожна думка має конкретного автора, про джерела фактів і авторів думок журналіст повідомляє аудиторії
Точність подачі інформації	Вимагає відповідальності за відповідність будь-якого повідомленого факту реальному факту та цитування будь-якої думки точно й без відриву від контексту
Повнота представлення фактів та інформації в контексті проблеми	Вимагає повного набору фактів і думок та використання компетентних джерел.

У контексті розгляду стандартів роботи журналістів важливо акцентувати на деяких етичних питаннях, пов'язаних зі свободою вибору, тобто в нашому розумінні свободи слова та свободи вираження думок.

На думку Б. Синчака етичний компонент питання свободи вибору та дій у площині українських медіа полягає в деонтологічній модальності цього явища.

Деонтологія як розділ етики, що в межах дослідження розглядає стосунки між журналістом та аудиторією щодо належного сповідування фахівцем професійних стандартів, передбачає відповідальність журналіста за власну діяльність (Синчак 2022).

Таблиця 2.2. Положення Комісії з журналістської етики дотичні до питання свободи вибору та свободи дій у журналістиці (за Б. Синчаком)

№	Текст положення	Значення у контексті розумінні свободи слова та свободи вираження думок
1.	«Свобода слова та висловлювань є невід’ємною складовою діяльності журналіста»	Зловживання свободою слова та висловлювань суперечить цьому положенню
2.	«Служіння інтересам влади чи засновників, а не суспільства, є порушенням етики журналіста»	Заангажована журналістська діяльність націлена на маніпулювання суспільною думкою суперечить цьому положенню
3.	«Повага до права громадськості на повну та об’єктивну інформацію про факти та події є найпершим обов’язком журналіста»	Нехтування принципами забезпечення об’єктивності з метою переконання та маніпулювання суперечить цьому положенню
4.	«Інформаційні та аналітичні матеріали мають бути чітко відокремлені від реклами відповідною рубрикацією»	Рекламодавці, виступаючи спонсорами медійного проекту, інтегрують свої пропозиції у інформаційний продукт, щоб реклама набувала вигляду фактів
5.	«Редакційна обробка матеріалів, включаючи знімки, текстівки, заголовки, відповідність відеоряду та текстового супроводу тощо не повинні фальсифікувати зміст»	Підбір світлин або відео- чи аудіоряду лише за контекстом матеріалу не відповідає журналістським стандартам, бо спотворює реальність, демонструючи уяву чи асоціації автора, але не відображає дійсність
6.	«Факти, судження та припущення мають бути чітко відокремлені одне від одного»	Змішування суджень, фактів та припущень призводить до дезінформації аудиторії і суперечить цьому положенню
7.	«Точки зору опонентів, в тому числі тих, хто став об’єктом журналістської критики, мають бути представлені збалансовано»	Вибірковість подання оцінних суджень та імітація публічної дискусії порушує це положення
8.	«Не допускається таке вибіркоче цитування соціологічних досліджень, яке призводить до викривлення змісту»	Вибірковість інформації та її просування під певним кутом, ігноруючи інший, що суперечить обраній ідеології, є порушенням цього положення
9.	«Журналіст не повинен використовувати незаконні методи отримання інформації»	Використання спеціального обладнання або підставних джерел інформації, або тих, що здобувають її без згоди людини, суперечить цьому положенню

Зі зробленого аналізу відповідності пунктів Положення Комісії з журналістської етики дотичні до питання свободи вибору та свободи дій у журналістиці Богданом Синчаком можна зробити висновок про наявність їхнього стійкого взаємозв'язку.

«У журналістиці воєнного часу питання професійних стандартів набуває особливої ваги. Вони стають не просто регулятором професійної діяльності, а й чинником довіри суспільства до медіа. Стандарти журналістики тісно пов'язані з етикою, проте вони мають специфічну функціональність — регламентують технічні та процедурні вимоги до професійної діяльності журналіста. Це, зокрема, достовірність, точність, баланс думок, відокремлення фактів від коментарів тощо» (Улибін, Колісник 2025).

В українському контексті стандарти журналістики формуються під впливом традицій пострадянського простору й водночас у прагненні відповідати європейським підходам. Це породжує певну гібридність професійної практики: журналісти нерідко орієнтуються радше на редакційну політику власного медіа, аніж на універсальні професійні стандарти (Улибін, Колісник 2025).

П. Дворянин у своїх дослідженнях (Дворянин 2024) зазначає, що «з наявних шести стандартів якісної журналістики — достовірність, точність, повнота, баланс думок, оперативність і не підмінені коментарями факти — найбільшу дискусію ще з початку 2014 року спричинив стандарт «балансу думок» чи «іншої точки зору». З повномасштабним вторгненням росії в Україну і під час бойових дій дотриматись цього стандарту практично неможливо».

«У реаліях війни питання стандартів виходить за межі технічних вимог. Журналістика, що має справу із жертвами воєнних злочинів, мусить бути особливо обережною, відповідальною, виваженою. Стандарти тут набувають етичного навантаження — стають засобом захисту гідності, засобом незавдання повторної травми, інструментом емпатійної комунікації» (Улибін, Колісник 2025).

Зауважимо, що частина узвичаєних стандартів останніми роками не тільки втрачають свою актуальність, але й дедалі частіше ігноруються як українськими,

так і міжнародними медіа. Так, наприклад, необхідність подавати точну, достовірну та повну інформацію часто нівелює один із ключових принципів — оперативність, який унеможлиблюється іншими. Баланс думок в умовах висвітлення війни стає неможливим через небажання і неможливість журналістів покликатися до думки воєнних злочинців (Улибін, Колісник 2025). Натомість на перший план виходить необхідність забезпечити етичне висвітлення подій, яке враховує не тільки право суспільства на інформацію, але і право жертв на гідність та приватність. Отож, виникає потреба інтегрувати в класичну шістку стандартів етичні та психологічні аспекти, які нині виключно декларативно існують в різноманітних етичних кодексах (Улибін, Колісник 2025).

З огляду на це, на нашу думку, сьогодні виникає потреба винести на розгляд професійної спільноти для широкого обговорення необхідність трансформування та укладення стандартів журналістики, що відповідають вимогам часу та сучасному контексту роботи українського журналіста. Тож, ми пропонуємо характеристики стандарту журналістики в авторській редакції та відповідно до нинішньої ситуації діяльності журналіста в умовах воєнного стану та активних бойових дій на території країни (Улибін, Колісник 2025).

Таблиця 2.3. Професійні стандарти журналістики в умовах дії воєнного стану та активних бойових дій на території країни

Достовірність	Журналіст зобов'язаний перевіряти всі факти та джерела, зокрема в умовах обмеженого доступу до інформації під час воєнного стану.
Точність і відповідальність	Не допускати перекручення змісту навіть із метою «патріотичної подачі». Відповідальність за наслідки оприлюдненої інформації — частина професійної етики.
Неупередженість	Залишатися справедливим, уникати мови ворожнечі, навіть за гострих політичних або воєнних обставин.
Баланс думок	Надавати слово різним сторонам, але з

	урахуванням моральних меж (не давати платформи для виправдання воєнних злочинів, дискримінації тощо).
Відокремлення фактів від коментарів	Забезпечувати чітке розділення аналітики, суб'єктивної оцінки й новинного контенту.
Повага до гідності та приватності	Поважати право постраждалих на мовчання, зберігати приватність, уникати вторгнення в інтимну сферу без крайньої суспільної необхідності.
Усвідомленої згоди	Під час висвітлення тем насильства, катувань, воєнних злочинів та наслідків війни дотримуватись принципу усвідомленої згоди — не публікувати свідчень, фото та відеоматеріалів, які містять обличчя чи впізнавані прикмети людей, чия честь та гідність уопосліджена, які не можуть у моменті захистити свою честь та гідність.
Емпатія	Неупередженість не виключає і не суперечить принципу емпатії. Для журналіста розуміння емоційного стану героїв матеріалу — основа гідного інтерв'ювання та подачі матеріалу.
Трансформаційна місія	Усвідомлювати та реалізувати роль журналістики у подоланні травми, відновленні соціальних зв'язків та сприянні реінтеграції суспільства.

На цьому тлі, зважаючи на сталі та підтвержені взаємозв'язки свободи слова та свободи вираження думок у контексті етичних стандартів журналістики та стандартів діяльності журналіста, узагальнюючи попередні дослідження, постає необхідність чіткого авторського визначення поняття тож вважаємо за необхідне сформулювати власне поняття журналістського стандарту (Улибін, Колісник 2025).

Стандарти журналістики — це сукупність етичних і професійних норм, що ґрунтуються на принципах достовірності, точності, неупередженості, відповідальності перед суспільством і дотриманні прав людини, визначають засади відповідальної інформаційної діяльності журналіста та регламентують діяльність журналістів у всіх етапах збору, обробки, інтерпретації та поширення

інформації. Стандарти професійної роботи журналіста не лише включають технічні вимоги до роботи, але й враховують психологічну безпеку учасників комунікації, принцип «не нашкодь», повагу до гідності жертв та емпатійну взаємодію. У воєнних і повоєнних умовах ці стандарти набувають трансформаційної функції, сприяючи не лише поінформованості, а й соціальному зціленню, зміцненню довіри до медіа, відновленню суспільного діалогу, соціальну реінтеграцію й подолання наслідків травм (Улибін, Колісник 2025).

Поняття стандартів журналістики формується на перетині етичних засад і професійних практик. У сучасному українському контексті воно потребує переосмислення з огляду на виклики воєнного часу та переосмислення журналістики як інструменту соціальної відповідальності, громадянського контролю і захисту гідності людини. У світовій практиці стандарти чітко врегульовані через професійні кодекси, редакційні політики та принципи, що є засадничими для медіа та слугують запорукою довіри до медіа. В умовах воєнного часу та в повоєнний період стандарти журналістики мають бути не лише технічними правилами для журналістської спільноти, а й виявом професійної етики (Улибін, Колісник 2025).

Українська журналістика потребує оновлення підходів до формування стандартів, їхнього переосмислення через призму викликів воєнного часу та нового контексту життя і роботи професійного журналіста і трансформації суспільства в цілому. У роботі із жертвами воєнних злочинів стандарти журналістики перетинаються з етичними принципами, які мають включати принципи ненасильницької комунікації та поваги до честі й гідності як героїв журналістських матеріалів, так і аудиторії медіа (Улибін, Колісник 2025).

Наразі стандарти журналістики потребують переформулювання та переукладання в такому вигляді, який би узгоджувався з усталеними міжнародними підходами, враховував водночас український контекст і специфіку роботи з огляду на воєнний час та післявоєнне відновлення, в якому

медіа мають стати не лише засобами інформування суспільства, але й учасниками соціального «лікування» (Улибін, Колісник 2025).

2.2. Моральний вибір журналіста у роботі з постраждалими від війни

Однією із центральних проблем у комунікації між журналістом та аудиторією є питання морально-етичного вибору в професійній діяльності медійника. Сучасні соціальні умови постійно створюють нові моральні дилеми для журналіста: показувати обличчя травмованої дитини у фото чи відеорепортажі з місця подій як символ та свідчення трагедії, чи зберегти її приватність; чи публікувати свідчення звільненого полоненого-очевидця масових страт українських військових, знаючи про можливу повторну травматизацію суспільства і людей, які чекають рідних з полону; чи погодитись на знімання репортажу зі зруйнованого будинку у погоні за ексклюзивним та вражаючим матеріалом без згоди його мешканців; чи замовчувати достовірну інформацію про втрати Збройних сил України (ЗСУ) на прохання військових, жертвуючи правом суспільства на інформацію. Такі внутрішні конфлікти загострюють потребу в розвитку моральної рефлексії журналіста, професійної самосвідомості та здатності приймати етично обґрунтовані рішення. У цьому контексті суспільні трансформації підкреслюють необхідність розвитку професійної свідомості журналістів і навчання їх ефективним технологіям розв'язання етичних та моральних дилем і конфліктів відповідно до національних та міжнародних стандартів професійної етики.

Щоб глибше зрозуміти природу цих викликів, пропонуємо типологію основних морально-етичних дилем, з якими стикається журналіст під час війни:

- 1) Інформаційна дилема — що саме можна і варто оприлюднювати без шкоди для постраждалих, без порушення безпеки або воєнної таємниці.
- 2) Емоційна дилема — як показати біль, страждання, втрату без експлуатації емоцій і без повторної травматизації як героїв, так і аудиторії.

3) Професійна дилема — чи дотримуватись усіх стандартів навіть у формажорних обставинах, чи поступитися принципами заради швидкості чи сенсаційності.

4) Інституційна дилема — як діяти в умовах тиску редакційної політики, воєнної цензури, політичних настанов чи корпоративних інтересів.

Процес журналістської праці, її результати певною мірою зачіпають інтереси багатьох людей. Медіа, оперативно й правдиво інформуючи аудиторію про події у світі, допомагають людині правильно зорієнтуватися та обрати власну модель поведінки. Вибір теми, визначення мети матеріалу, відбір фактів, оцінки, композиція — відбивають ставлення журналіста до тих, про кого і для кого він працює. Тобто, моральні відносини вплетені в зміст роботи журналіста. А тому професіоналізм має бути моральним, журналіст-професіонал, виконуючи професійний обов'язок, завойовує прихильність, довіру, авторитет аудиторії (Требус 2017).

Опираючись на мораль, журналіст обирає ту чи іншу модель поведінки. Совість як моральне почуття, як мірило самооцінки дає змогу йому самому обирати, як діяти. Професія зобов'язує журналіста коректно збирати інформацію, ставити питання, не перекручувати чужих слів чи думок, з повагою ставитись до чужої точки зору, поважати співрозмовників (Требус 2017).

Погоджуємось із думкою С. Петренко, яка, досліджуючи концепт «правда» в роботі журналіста і аналізуючи поняття «професійна моральність», зазначає таке: «А. Москаленко «професійну моральність» визначає як «особливу сукупність спеціальних норм моралі, а також додаткові норми, правила і принципи поведінки, прийняті в тому чи іншому колективі працівників» (Москаленко, 1998). Методологічною хибою цієї позиції, на наше переконання, є те, що в основу «професійної моральності» закладаються не засадничі моральні принципи, що мають абсолютну метафізичну природу (а відповідно — й цінність), а релятивні — «прийняті в тому чи іншому колективі», соціумі. Подібне формулювання питання веде до формування пріоритету «своєї моралі» колективу, яка за певних обставин може вступати в протиріччя з мораллю інших

суб'єктів соціальних відносин, деструктизуючи взаємини та спричиняючи конфлікти, і навіть суперечити принципам загальнолюдської моралі, що є апріорними, засадничими, абсолютними, та, у кінцевому підсумку, призводити до їхньої радикальної трансформації внаслідок культивування в суспільній свідомості ініційованих певними спільнотами «нових моральних цінностей, принципів і норм» та підняття їх методом примусового толерування на рівень «загальноприйнятих»» (Петренко 2021).

А. Горчикова, цитуючи відкритий лист Олени Мокренчук Максиму Баклицькому, зазначає, що професійна мораль журналіста — це не тільки форма свідомості, а й моральна поведінка, її мотиви, підстави моральних оцінок у вигляді суджень у журналістських матеріалах, моральні стосунки з людьми у фаховій діяльності, моральний вплив на людей у міжособовому й опосередкованому спілкуванні. Є такі основні компоненти професійної моралі журналіста: моральна професійна свідомість, моральна професійна поведінка, моральний вплив на реципієнтів, моральна журналістська оцінка у матеріалах (Горчикова 2018).

За численними дослідженнями вчених можна констатувати, що вищим, абсолютним критерієм та основою моральних цінностей є необхідність розвитку й самоствердження вагомості людського життя, визнання та забезпечення прав і свобод особи. Моральні орієнтири можуть стати чинником ставлення до дійсності тільки коли реалізуються в процесі реальної поведінки, вчинках людей (Горчикова 2018).

У цілому, поняття моралі та морального вибору залежить від того, що вкладається в його основу. В. Іванов та В. Сердюк виділяють три різновиди моралі: релігійна, натуралістична, суспільна (Іванов, Сердюк 2007).

Зазвичай мораль розуміють як певний перелік правил, яких потрібно дотримуватись, проте це буденне сприйняття моралі. Насправді мораль — це не зібрання вимог, обов'язкових для отримання звання порядної людини (Стеблина 2014).

I. Кант у своїй книзі «Критика практичного розуму» визначає структуру моральної свідомості так: свобода, обов'язок, добра воля, вище благо (Кант 2004).

На думку О. Сідоркіної, сучасна морально-етична складова соціальних комунікацій, зокрема й журналістської діяльності, постає певною духовною системою, яка включає базові та пов'язані категорії етики. Так, центральними етичними поняттями є — «благо», «добро», «зло», «справедливість», а також пов'язані з ними поняття сенсу життя, щастя, совісті, свободи волі, морального обов'язку (Сідоркіна 2023).

Отже, з аналізу ми доходимо висновку, що поняття моралі у журналістській діяльності функціонує загалом у таких формулюваннях — моральний вибір, моральні норми та суспільна мораль. Розпочнемо з останнього.

Закон «Про захист суспільної моралі» визначає суспільну мораль так: суспільна мораль — система етичних норм, правил поведінки, що склалися у суспільстві на основі традиційних духовних і культурних цінностей, уявлень про добро, честь, гідність, громадянський обов'язок, совість, справедливість (Закон «Про захист суспільної моралі»).

У контексті діяльності журналіста Н. Стеблина у своїх дослідженнях наводить певні рекомендації-характеристики матеріалу, що може бути небезпечним з точки зору суспільної моралі (Стеблина 2014):

1. Спеціальні умови обігу матеріалів, які можуть становити загрозу моралі певних груп глядачів / читачів.
2. «Небезпечний» для суспільної моралі контент у повідомленнях про події надзвичайної важливості.
3. Попередження про небезпеку наслідування.

Тобто такі рекомендації-характеристики можуть становити основи та завдання професійної моралі журналіста.

На думку В. Винник-Остапишин, завдання та функції професійної моралі журналіста співвідносяться з морально-етичними, ціннісними нормами, усталеними в суспільстві. Завдання спрямовані на об'єктивне відображення

подій, фактичного матеріалу, а функції — на надання якісної, перевіреної і незаангажованої інформації (Винник-Остапишин 2016).

Також дослідниця подає досить ґрунтовне визначення поняття «професійна мораль журналіста». На її думку — це сукупність правил, норм, принципів, які регулюють взаємини журналістської сфери з позиції добра і зла, спрямованості на гуманізм, пріоритет загальнолюдських цінностей. Це форма свідомості та самосвідомості людини у професії. Провідні проблеми: який сенс, яку внутрішню необхідність убачає людина в прийнятті тих чи інших моральних норм, на чому ґрунтується її вибір, звідки виникає потреба морального самообмеження (Винник-Остапишин 2016).

У зв'язку із цим виникає поняття «морального вибору журналіста», яке прямопропорційно пов'язане з порушенням моральних норм та принципів, усталених у такій професійній діяльності. Загальними причинами порушення моральних принципів у сучасній українській журналістиці можна визначити такі: відсутність професійних знань і навичок у журналістів; свідоме застосування маніпулятивних технологій; цензура медіавласників і керівництва (самоцензура); відсутність наслідків для самого медіа після порушення стандартів; відсутність загрози втратити репутацію через низький рівень медіаграмотності аудиторії (Професійні стандарти журналістики. Школа з медіаграмотності).

З-поміж досліджень учених варто виділити кілька аналітичних моделей, застосування яких допомагає розв'язати морально-етичну дилему (Бондаренко 2011):

- «скринька Поттера» (автор — Ральф Поттер) — використовують для аналізу індивідуальних моральних чи етичних дилем;
- модель Бок (автор Сіссела Бок) базована на співчутті людям, яких стосується моральна чи етична дилема, та на збереженні суспільної довіри;
- модель Елліот (автор — Дені Елліот) передбачає аналіз конкретних ситуацій;

- модель Ходжса, що з'ясовує сутність порушених моральних проблем, характер інтересів, можливі варіанти дій, уможлиблює аналіз наслідків та ін.;
- модель аналізу моральних та етичних дилем Гінна (автор — Джон Гінн) прогнозує виокремлення аргументів «за» і «проти», з'ясування основних цінностей та обов'язків, формулювання можливих рішень, урахування досвіду попередніх поколінь;
- синтез Лакзніака передбачає поєднання основних етичних принципів, що «не ставлять завдання отримати найбільше благо для найбільшої кількості людей і не допускають того, що мета може виправдовувати засоби».

У дослідженні Т. Бондаренко, крім аналізу моделей розв'язання морально-етичних дилем неабияку важливість для нашого дослідження представляє класифікація цих дилем. Дослідниця класифікує їх на 4 типи (Бондаренко 2011):

- морально-етичні дилеми в соціальному середовищі;
- морально-етичні дилеми в професійному середовищі;
- взаємини з аудиторією, із джерелами інформації, героями публікацій;
- взаємини з керівництвом, колективом редакції, колегами.

Така класифікація, на нашу думку, є цілком прийнятною, оскільки вона може відповідати стандартам професійної діяльності журналіста та колу його професійної діяльності.

Моральні цінності діяльності журналіста та оціночні судження є наріжним каменем та сполучною ланкою між журналістикою та мораллю. На думку А. Горчикової, цінності є певною характеристикою самого суб'єкта, оскільки існують завжди для суб'єктів як носіїв тих чи тих діяльностей (Горчикова 2018).

Журналістика дає оцінку актуальним подіям, відповідно актуальність виступає ціннісним поняттям, що відображає соціальну значущість тих чи інших явищ соціальної дійсності. Актуальність визначає сам суб'єкт, який несе оцінку в масову свідомість (Горчикова 2018).

У нашому дослідженні вважаємо за потрібне розставити важливі акценти — розмежувати категорії «воєнний журналіст» та «військовий журналіст», оскільки це є дуже важливим у контексті характеристики морального вибору.

За традицією військову журналістику заведено вважати одним із жанрів журналістського фаху. Водночас вважається, що багата різноманітність жанрів журналістики дає змогу більш ефективно виконувати важливі функції роботи журналіста, що зумовлює її головне призначення і місце в сучасному медіапросторі (Улибін 2025).

Проте, на противагу такому твердженню, багато науковців і практиків вважають, що військовий журналіст — передусім не медійник для армії, а фахівець, який якісно розповідає суспільству про армію (Військова журналістика. Український аспект 2023). У цьому твердженні звертаємо увагу на ключові аспекти діяльності військового журналіста — «якісно розповідає суспільству про армію».

Поняття «військовий журналіст» та «воєнний журналіст», часто ототожнюються і характеристики першого присвоюються другому, і навпаки (Улибін 2025).

Військовий журналіст — це комбатант, який перебуває на службі в армії; воєнний журналіст — журналіст цивільний, який від того чи того медіа або й із власної ініціативи їде в зону бойових дій, в «гарячу точку», щоб задовольнити інформаційний запит аудиторії (Кость 2016).

Військова журналістика передбачає довготривале спеціальне навчання, яке охоплює не тільки опанування фахом журналіста, а й спеціальну військову та фізичну підготовку, оскільки такий фахівець перебуває на службі в армії (Улибін 2025).

Особливістю воєнної журналістики є необхідність наявності повного комплексу психічних рис, моральних орієнтирів та високого рівня стресостійкості, які в гармонійному чи оптимальному поєднанні дають змогу максимально реалізувати себе у цьому найбільш небезпечному та непередбачуваному сегменті професії. Ще одним важливим аспектом діяльності

воєнного кореспондента, як і підготовки до відрядження та перебування в зоні бойових дій, є вміння долати страх. Варто виходити з того, що інстинкт самозбереження — це ознака здорової людини, її нормально функціонуючої психіки. Водночас на війні та в небезпечних ситуаціях, можливо, першим і найважливішим умінням є саме здатність опанувати страх, навчитися діяти попри нього (Кость 2016).

У контексті роботи воєнного журналіста варто окремо зосередити увагу на стандартах його професійної діяльності. Значна частина цих стандартів ґрунтується на ключових етичних нормах журналістської професії — таких як точність, неупередженість, справедливість і баланс, — тоді як інші сформувалися внаслідок поступового усвідомлення специфічних вимог належної журналістики в умовах конфлікту та війни. Добросовісна журналістика має бути точною, неупередженою, збалансованою і відповідальною, щоб у наслідку вийшло: Точність + Неупередженість + Відповідальність = Надійність (Журналістика в умовах конфлікту 2016).

Беззаперечним є той факт, що діяльність воєнного журналіста пов'язана з численними ризиками та вимагає ретельної підготовки перед початком роботи в зоні бойових дій чи інших місцевостях із підвищеною загрозою для життя.

Експерти з безпеки рекомендують включати до процесу планування такі етапи (Журналістика в умовах конфлікту 2016):

1. Дослідження — збір історичної, географічної, культурної та політичної інформації про країну чи територію.
2. Вивчення передумов конфлікту, культурних та релігійних особливостей регіону, а також збір найактуальніших даних про поточну ситуацію.
3. Опрацювання карти місцевості, включно з розташуванням лікарень, шкіл та адміністративних будівель. Слід враховувати, що переміщення шпиталів є звичною практикою для зон конфлікту.
4. Планування логістики — визначення маршрутів пересування та стану доріг, місць для ночівлі, безпечного місця для облаштування «бази», а також точки збору на випадок, якщо хтось із команди загубився тощо.

5. Контактна інформація — формування списку телефонів усіх осіб, з якими підтримуватиметься зв'язок.
6. Проходження повного медичного обстеження. Вирушаючи у відрядження до зони конфлікту в нездоровому стані, журналіст наражає на небезпеку тих, хто подорожує разом із ним. Необхідно знати групу крові, алергічні реакції, хронічні захворювання, показники тиску — як власні, так і кожного члена команди.
7. Одяг — відповідний до погодних та кліматичних умов. Слід уникати синтетичних тканин, оскільки вони є легкозаймистими, а також камуфляжу, адже журналіста можуть прийняти за комбатанта.
8. Паспортно-дозвільні документи, які необхідно тримати так, щоб не загубити, але водночас мати змогу швидко пред'явити на вимогу озброєних військових. Пакет документів формується відповідно до рекомендацій органів, що видають акредитацію.
9. Підготовка технічного обладнання та захисного спорядження.

Питання морального вибору та дотримання стандартів етики й професійності гостро постає перед журналістською спільнотою під час будь-якого збройного конфлікту. У контексті етичного виміру та дотримання професійних стандартів роботи воєнного журналіста варто зосередити увагу на таких аспектах (Журналістика в умовах конфлікту 2016):

1. Достовірність — перевірка інформації та посилання на джерела. Журналіст зобов'язаний подавати інформацію, спираючись на факти, походження яких йому достеменно відоме, чітко зазначати свої джерела інформації, називати експертів, у яких отримувався коментар, або наводити назву та інші деталі досліджень, що згадуються в матеріалі, надаючи можливість перевірити їхню достовірність.
2. Інформація про загиблих, поранених, зниклих безвісти та заручників. Відомості про загибель чи поранення, зникнення безвісти або потрапляння в полон конкретних осіб необхідно перевіряти з особливою ретельністю і виключно у компетентних джерел. До таких насамперед належать

безпосередні учасники події, які перебували поруч із цією людиною на місці та особисто бачили те, що сталося.

3. Використання архівних матеріалів. Категорично забороняється використовувати архівний відеоряд для довільної ілюстрації розповіді про актуальну подію в зоні бойових дій чи на окупованій території. Якщо існує потреба показати матеріал, який може ілюструвати поточну подію, оскільки він був знятий раніше на тому самому місці або на ньому зафіксовані ті самі особи, про сьогоднішні дії яких ідеться, — необхідно обов'язково пояснити за кадром, що це те саме місце, зняте раніше, або супроводити показ титром «Архів».
4. Особливості застосування стандарту збалансованості подання інформації. Журналістські матеріали, що висвітлюють бойові дії, не можуть розкривати такі дані: точну інформацію про переміщення та місця дислокації військ чи окремих підрозділів, кількість військових на різних ділянках бойових дій, точні відомості про види й кількість озброєння конкретних підрозділів, інформацію про плани командирів та тактику ведення бойових дій. Під час зйомки розташування військових частин журналісти мають пам'ятати, що не можна робити панорамних кадрів, фіксувати скупчення особового складу й техніки. Необхідно стежити, щоб у кадр не потрапляли знаки та адресні плани, за якими можна ідентифікувати місцевість і, як наслідок, обчислити розташування блокпосту. Іноді доцільніше взагалі не знімати зброю чи техніку, аби не розкрити наявність в армії певних типів озброєння.

Журналісти мають завжди забезпечувати баланс між суспільним інтересом щодо повної та точної інформації і необхідністю виявляти співчуття. Завжди варто поважати недоторканність приватного життя та гідність загиблих. Варто також уникати необґрунтованого показу крупним планом облич і серйозних травм або інших матеріалів, пов'язаних із насильством (Саморегуляція українських медіа під час дії воєнного стану в Україні 2022).

Ми розуміємо, що висвітлювати події пов'язані з перебігом та наслідками війни, розповідаючи про трагічні події з великими людськими жертвами неможливо без оприлюднення фактів загибелі людей. Утім, журналіст має сформулювати для себе та своєї редакції мету та наслідки публікації кожного матеріалу, перш ніж надавати своїй аудиторії сенситивну інформацію. Інформувати чи вплинути на емоції? Допомогти чи шокувати? Відео і фото можуть бути доказами скоєння російськими військовими воєнних злочинів і грубого порушення прав людини (наприклад, відео з тілами вбитих мирних людей на вулицях міста). У такому разі використання зображень загиблих виправдане задля поширення інформації про такі злочини і притягнення винних до відповідальності (Саморегуляція українських медіа під час дії воєнного стану в Україні 2022).

«Неетично повідомляти про загибель людини раніше, ніж про це дізнаються її рідні. Якщо журналіст не впевнений, що родичам загиблого вже повідомили трагічну звістку, не варто подавати зображення загиблих великим планом. Не можна називати прізвище та ім'я загиблої людини до моменту офіційного повідомлення рідним» (Саморегуляція українських медіа під час дії воєнного стану в Україні 2022).

Будь-яка людина заслуговує на повагу й гідність навіть після смерті. Відсутність одягу, поранення та каліцтва великим планом, фізіологічні деталі — неприпустимо, щоб такі подробиці на фото й відео були пов'язані з конкретною людиною. Журналіст завжди має альтернативу, як показати трагедію і залишитися в межах професійної етики (Саморегуляція українських медіа під час дії воєнного стану в Україні 2022).

Досліджуючи питання резильєнтності журналістів до сенситивного контенту, варто чітко усвідомлювати межі морально-етичних дилем, перед якими щоразу постають журналісти, розриваючись між прагненням висвітлювати злочини росіян з одного боку і правом людей на приватність у ситуації, коли вони є беззахисними (Улибін 2025).

«У намаганні показати світові весь біль, який завдають українцям росіяни часто не виправданим є нівелювання всіх базових прав людини. Чи можна зафіксувати ці моменти так, аби не робити жертву російського злочину персоніфікованою, впізнаваною? Чи готовий фотокореспондент, журналіст, редактор і всі дотичні до поширення такого матеріалу брати на себе відповідальність за те, які наслідки нестимуть ось такі фото для людини, зображеної на ньому, упродовж усього подальшого життя? У кожного «об'єкта» матеріалу, ймовірно, є родина, діти, а можливо навіть і онуки, в нього є колеги і друзі, знайомі і гіпотетично інші люди, які тільки зустрінуться колись у майбутньому. Як таке фото в медіа вплине на майбутнє цієї людини та його сім'ї?» (Улибін 2025).

«Публікуючи такі матеріали варто мати відповідь на питання: чи правильно естетизувати горе, біль і страждання? І чи дійсно демонстрація моменту страждань цілком конкретної людини саме в такому вигляді важлива для цілком умовного світу?» (Улибін 2025).

Такі питання однозначно є контрверсійними з різних точок зору та відповідно до мети, з якою була зроблена публікація. Проте варто розуміти, що діяльність журналіста, воєнного журналіста є надто відповідальною, оскільки вона впливає на людське життя та загалом формує думку в суспільстві (Улибін 2025).

В електронних ресурсах часто трапляються фотографії чи відео з людьми, які дістали поранення під час обстрілів чи навіть фото тіл загиблих цивільних осіб і військових. Об'єктами матеріалів журналістів стають загиблі чи поранені, особи, які перебувають у шоковому стані. Медіа публікують матеріали про жертв збройної агресії, публікуючи історію їхнього життя, часто з особистими та інтимними подробицями, супроводжуючи це все їхніми фотографіями. Добре, коли заздалегідь була отримана згода особи чи родичів, якщо особа загинула, а інша річ, коли така інформація за особистим рішенням журналіста чи редакції самостійно знаходиться та публікується без отримання згоди.

Право медіа поширювати інформацію, що становить чималий суспільний інтерес, не може бути обмежене та узгоджується зі свободою вираження поглядів, що гарантується міжнародними договорами. Водночас віднайдення балансу між поширенням інформації про жертв збройної агресії та захистом їхнього права на приватність є питанням, що становить актуальний та практичний інтерес (В гонитві за рейтингами: чи втручаються у приватне життя ЗМІ, розповідаючи про жертв війни?).

Дуже часто такі публікації призводять до додаткового чи повторного травмування самих героїв публікацій, які самостійно натикаються на матеріали в мережі, не знаючи, що вони стали «героями» такої публікації. У цьому контексті важливим є дотримання морально-етичних норм журналістики про висвітлення будь-яких подій, особливо у контексті нинішнього стану, у якому перебуває наша країна — у контексті публікацій про жертв воєнних подій.

Останнім часом для журналістів розробляються рекомендації, як висвітлювати травму та події, пов'язані з особами, які пережили травматичні події: нові підходи до інтерв'ю та робота з джерелами інформації, методи розслідування, етика та сам порядок підготовки новин. Чимало із цих інновацій формуються завдяки швидкому розвитку наукового розуміння того, як насильство, зловживання, конфлікти та загрози впливають на мозок, організм людини та спільноти в цілому, і які наслідки може спричинити в часовому переживанні. Проте не всі керуються загальними морально-етичними нормами — деякі журналісти і далі «заграють» із поняттями «історично виправданого насильства» та досвідом маргіналізованих або вразливих спільнот. Сама громадськість зараз частіше, з глибшим залученням говорить про травму. Як наслідок, для відповідального ставлення та прийняття рішень про публікування травмуючих матеріалів тепер потрібна хоча б мінімальна обізнаність щодо концепцій травми та нових стандартів про публікування таких матеріалів (Dart Center Style Guide for Trauma-Informed Journalism).

Публікування інформації про жертв воєнних дій та воєнних злочинів зокрема мають узгоджуватися із правом особи на приватність. Крім того, має

враховуватися морально-етична складова та усвідомлюватися важливість недопущення їхньої повторної травматизації через надміру детальне висвітлення обставин.

Поширюючи інформацію про жертв збройного конфлікту потрібно пам'ятати, що суспільний інтерес «знати» не охоплюється правом побачити максимально криваві подробиці, ігноруючи водночас право жертви на приватність. Висвітлення наслідків воєнних дій та воєнних злочинів через інформування громадськості про жертви серед цивільного населення потребує дотримання передбачених національним законодавством положень, міжнародних стандартів прав людини та дотримання етичних норм (В гонитві за рейтингами: чи втручаються у приватне життя ЗМІ, розповідаючи про жертв війни?).

Етичне питання та звичайна людська мораль є чи не найбільшою дилемою для журналістів. Винятки з'являються лише тоді, коли повне дотримання того чи іншого стандарту може призводити до різних небезпек. До загрози життю конкретних людей, до загрози знищення окремих бойових підрозділів, які воюють за свободу й суверенітет держави, й до загрози знищення самої держави й декларованого нею демократичного устрою (Журналістика в умовах конфлікту 2014).

Кожному журналістові під час публікування матеріалів про жертв, які зазнали насильства, травматичних психологічних подій, зокрема внаслідок воєнних дій та воєнних злочинів варто враховувати декілька морально-етичних правил:

1. Неупередженість думки. Пишучи про людей, які зазнали насильства, травматичних психологічних подій, зокрема внаслідок воєнних дій та воєнних злочинів, варто пам'ятати, що ви даєте майданчик висловитись людині й описуєте її проблему. Уникайте оціночних суджень і власних роздумів. Не беріть на себе слова інших людей. Найкраще будь-яку інформацію, яку ви не можете перевірити, передавати через пряму мову. У такий спосіб, ви даєте висловитись герою, а не берете відповідальність на

себе. Водночас у розмові з постраждалими в жодному разі не висловлюйте сумніву в правдивості їхніх слів (Медіа та протидія насильству).

2. Об'єктивність у висвітленні матеріалу. Будь-яку інформацію про ситуацію навколо людей, які зазнали насильства, травматичних психологічних подій, зокрема внаслідок воєнних дій та воєнних злочинів бажано підкріплювати даними або фаховими коментарями (пам'ятайте, що всі коментарі треба перекладати на «живу» мову). Уникайте тверджень, за якими не стоять конкретні факти (Медіа та протидія насильству).
3. Зберігайте приватність. Не фотографуйте постраждалих. Знайдіть інші зображення для ілюстрації матеріалу. У жодному разі не використовуйте фото дітей, які якимось чином залучені в історію. Наполягайте на збереженні анонімності, навіть якщо сама героїня чи герой прагнуть розкрити свою особу. Ними може керувати, до прикладу у випадку насильства, бажання помститись кривднику, але коли емоції вшухнуть, вони можуть пошкодувати. Не кожна людина, зокрема після травматичного досвіду, здатна раціонально оцінити ризики. Подумайте про неочевидні натяки на особу людини — обережно описуйте зовнішність і рід занять (Медіа та протидія насильству).
4. Зважено думайте про суспільний інтерес. Ви створите саме такі матеріали, які принесуть суспільну користь, якщо дотримуватиметеся етичних принципів та уникатимете відтворення небезпечних стереотипів. Золоте правило будь-якого матеріалу про жертв, які зазнали насильства, травматичних психологічних подій, зокрема внаслідок воєнних дій та воєнних злочинів: обов'язково вкажіть, куди може звернутись людина, яка опинилась у ситуації насильства (Медіа та протидія насильству).

Кожному журналістові під час роботи із жертвами, які зазнали насильства, травматичних психологічних подій, зокрема внаслідок воєнних дій та воєнних злочинів варто пам'ятати, що кожен, хто підпадає під журналістську практику, заслуговує на порядне ставлення і співчуття. Кожна дія чи слово мають бути чемними, без зайвого зухвальства та зарозумілості; для роботи зі складним

питанням, потрібно робити це задля пошуку відповіді, а не конфронтації. На одному із чільних місць має бути сприйнятливість до культурних відмінностей та толерантного ставлення до речей, потрібно намагатися мінімізувати надмірну шкоду та з особливою увагою ставитися до соціально вразливих або постраждалих осіб. Уважне та обачне ставлення до особистого життя та переживань усіх героїв висвітлення дасть змогу мінімізувати переживання травматичного досвіду жертвами, які зазнали насилля, травматичних психологічних подій, зокрема внаслідок воєнних дій та воєнних злочинів та дасть змогу на високому морально-етичному рівні виконувати журналістський обов'язок.

Отже, моральний вибір у професійній діяльності журналіста в умовах воєнного часу — ключова етична категорія, що визначає не лише якість комунікації журналіста з жертвами воєнних злочинів та постраждалими внаслідок воєнних дій, але й загальний рівень суспільної довіри до медіа. Специфіка воєнного контексту зумовлює появу складних морально-етичних дилем, що не можуть бути вирішені винятково за формальними категоріями дотримання професійних стандартів. Робота з травмованими респондентами, свідками та жертвами воєнних злочинів вимагає від журналіста високого рівня рефлексії, емпатії до героїв своїх матеріалів та аудиторії свого медіа. Відповідальне ставлення до таких випадків передбачає не лише обізнаність із етичними принципами, але й володіння відповідними професійними інструментами. Отже, професійні стандарти в умовах воєнного часу мають бути осмислені в контексті складних морально-етичних дилем, що виникають у практиці польової журналістики та забезпечувати баланс між суспільним інтересом та гідністю постраждалих.

2.3. Психологічні аспекти взаємодії журналіста з жертвами воєнних злочинів

В умовах збройного конфлікту дотримання професійних стандартів журналістики опиняється під загрозою як з боку зовнішніх обставин, так і через внутрішні суперечності журналіста у виконання професійних обов'язків.

Робота журналіста із жертвами воєнних злочинів часто асоціюється з роботою пов'язаною із травмою, з якою мають працювати психологи. У цьому контексті медійники стикаються з історіями про смерть, поранення, сексуальне насильство або погрозу ним тощо. Отже, вони повинні мати неабиякий емоційний ресурс та бути психологічно готовими надати жертвам мінімальну психологічну допомогу й усвідомлювати, що це однозначно вплине на власний психологічний добробут журналіста (Улибін 2024).

У цьому контексті важливим є також розуміння поняття колективної травми, оскільки через масовість і системність травматичних подій, яку переживають українці ця проблема є актуальною, бо війна зачепила практично кожного, відтак вплив травми набуває загальносуспільного характеру. Також слід брати до уваги довгострокові наслідки означеного феномену, оскільки невивчені та невилікувані травми здатні передаватися між поколіннями, спричиняючи хронічний соціальний стрес, зниження довіри, деструктивні суспільні наративи (Столярчук, Каліщук, Рева, 2025, С.1698).

Розуміння проблеми колективної травми в умовах війни є життєво необхідним для посилення психологічної стійкості українців, корекції довгострокових негативних наслідків для їхнього ментального здоров'я, профілактики посттравматичних синдромів у майбутньому, розбудови гуманної політики пам'яті, та підтримки національного відродження (Столярчук, Каліщук, Рева, 2025, С.1699).

Журналісти часто побоюються, що розмова про болісний досвід може спричинити ретравматизацію людини. Однак багато експертів із психотравми

вважають, що це поняття може скоріше заплутати, ніж допомогти прояснити ризики (Улибін 2024).

Не варто забувати, що журналістика, яка упродовж років сприймалася як професія, що вимагає, по-перше, особливих психологічних рис, по-друге, письменницького таланту, відшліфованого навчанням і практикою, по-третє, знання комунікаційних технологій, потрапляє під владу аматорів, які для власників медіа привабливіші, ніж професіонали, бо не ставлять завищених вимог (Кость 2016).

Також беззаперечним є факт, що й самі журналісти дуже часто потребують психологічної допомоги, особливо в нинішніх умовах воєнного стану та активних воєнних дій на території країни.

За даними Львівського медіафоруму, у 2023 році 36% редакцій визначили пріоритетною сферою психологічну підтримку для співробітників медіа. У зв'язку із цим, Dart Center for Journalism and Trauma за підтримки Global Forum for Media Development підготував інформаційну довідку з психологічної підтримки фахівців медіа, яка базується на таких положеннях (Надання психологічної підтримки українським журналістам):

1. Розуміння професійного призначення українських журналістів, що постає з висвітлення російської загарбницької війни, та виявлення доказів зловживань захищають цих журналістів (у порівнянні, наприклад, із іншим населенням, яке переживає ті самі події, але має менш активні та визначені ролі). Але робота в медіа також несе додаткові ризики, пов'язані як із прямим, так і з непрямим впливом травми. (Ідеться про вторинний вплив травми, він стосується ситуацій, коли журналісти працюють із жахливими свідченнями очевидців, переглядають травматичні зображення та відео або відчують постійну заглибленість у новинний воєнний контент, хоч і не перебували безпосередньо на місці подій, коли вони розгорталися).
2. Поняття «травма» (trauma) та «травмований» (traumatized) іноді використовують як евфемізм патології, переживань та досвідів, що найімовірніше будуть проблемними в майбутньому. Під час війни люди

можуть переживати сильні емоційні реакції на ситуації насильства, але це не ознака того, що в них імовірно розвинуться довгострокові психологічні розлади будь-якого роду. Фізіологічні та емоційні реакції, що виникають через переживання насильства, можуть бути неприємними, їх може бути непросто гамувати та складно розуміти. Але ці реакції обумовлені тим, як людський організм реагує на загрозу. Вони мають важливі захисні функції. Контакт із руйнуваннями та втрати такого масштабу також призводять до глибоких моральних емоцій: провина, сором, несправедливість і безпорадність. Усі вони складні та потребують уваги, але самі по собі не патологічні у клінічному сенсі.

3. Напруга, що виникає під час війни й має найбільший вплив на психічне здоров'я людини, може не бути безпосередньо пов'язаною з травмою. Труднощі з плануванням майбутнього, занепокоєння щодо розлуки та розриву стосунків, сумніви щодо фінансової життєздатності медіаорганізацій, у яких вони працюють, труднощі, пов'язані з відключенням електроенергії тощо зрештою є наслідками війни, але вони не виникають безпосередньо від впливу катастрофічних ситуацій, зокрема смерті, поранень або сексуального насильства. Вони пов'язані, але все ж відрізняються набором стресорів — щоденні проблеми, пов'язані з війною, і очевидно травматичні — діють із різною інтенсивністю та взаємодіють у складний спосіб, потенційно посилюючи один одного. Різні стресори вимагають різних стратегій, але ефективна психосоціальна підтримка в контексті війни має прагнути охопити широкий континуум викликів.
4. Ця потреба в застосуванні цілісного підходу закладена в роботі важливої експертної групи спеціалістів із травм. Група переглянула та систематизувала понад двадцять років наукових досліджень щодо реагування на збройні конфлікти, терористичні атаки та інші гуманітарні кризи. Вони дійшли висновку, що організації громадянського суспільства та інші агенції мають впроваджувати просування таких п'яти вимірів: «відчуття безпеки, заспокоєння, почуття власної ефективності та

ефективності спільноти, зв'язку й надії» в усіх своїх заходах (Hobfoll et al. 2007). Ці п'ять принципів лягли в основу міжнародних рекомендацій щодо реагування на катастрофи (Shalev 2022). У певному сенсі цих документів нині недостатньо в Україні, оскільки вони не були написані з урахуванням контексту сухопутної війни в Європі такого масштабу та тривалості. Існують прогалини в експертних знаннях щодо того, які заходи в розробленні програм, терапевтичній підтримці та навчанні будуть найефективнішими. Але ці п'ять ключових принципів все ще є надійною точкою відліку для будь-якої організації з розвитку медіа, що прагне розробляти власні програми.

5. Дослідження бойового стресу в армії свідчать, що ширший організаційний контекст має неабиякий вплив на те, наскільки успішно люди справляються з цим стресом. Організації, якими добре керують, надають пріоритет моральному стану групи, почуттю місії, гордості за свої здібності та роботі відповідно до професійних цінностей — це призводить до кращих результатів (Jones et al. 2012). Для розвитку медіа це означає визнання важливості редакції не лише як двигуна публікації новин, але й як ключового джерела психосоціальної підтримки як для постійного, так і для позаштатного персоналу.
6. Орієнтована на травму терапевтична підтримка має певну вагу в реагуванні на цю кризу, але вона також має обмеження, які треба розуміти. На цьому етапі війни роль консультування, орієнтованого на травму, передусім освітня та допоміжна. Діагностика або лікування можливого посттравматичного стресового розладу (ПТСР) не рекомендується, оскільки Україна ще не перебуває в посткатастрофічній, посттравматичній ситуації. Більшість журналістів, які переживають збуджений стан пов'язаної з травмою активності, повернуться до вихідного рівня, коли Україна вийде за межі першочергової зосередженості на колективному виживанні. Це складна сфера: для деяких журналістів, наприклад, тих, хто перебуває в гострому кризовому стані, чия повсякденна діяльність суттєво

порушена, або тих, хто вже має психічні розлади, спеціалізована підтримка, орієнтована на травму, може бути корисною. Головне розуміти, що в більшості ситуацій — навіть якщо люди цінують терапевтичний внесок і вважають його корисним — це навряд чи забезпечить довгострокове рішення. Лише коли активна фаза війни закінчиться, клініцисти зможуть визначити, хто потребує спеціалізованого лікування з приводу довгострокових наслідків війни (наприклад, посттравматичного стресового розладу), і розробити плани лікування.

7. Може виникнути спокуса припустити, що після життя в цій кризі психоедукація має обмежену цінність, оскільки люди матимуть повне розуміння того, як на них впливає стрес. Однак це не завжди так. Реакції на травму, як відомо, важко відстежити та важко підібрати правильні слова, щоб їх описати. Журналіст, який описує себе як такого, що перебуває в «екзистенціальній кризі», і висловлює це, кажучи «Я погано справляюся зі своєю роботою», «мої колеги мене не розуміють», «журналістика не має сенсу» тощо, може переживати труднощі, спричинені значною мірою неодноразовим контактом із дуже травматичним контентом — наприклад, розповіді свідків під час розслідувань звірств російських військ. Тут важливу роль відіграють обговорення в редакції. Вони нормалізують реакції в контексті роботи медіа. Перевага психологічної освіти на робочому місці перед індивідуальним консультуванням полягає в тому, що вона може одночасно охопити велику кількість людей і відбувається в контексті — у команді медіаколег, — це допомагає просувати принципи зв'язку, а також власної ефективності та ефективності спільноти.

Психологічні особливості роботи журналіста із жертвами воєнних злочинів насамперед пов'язані з поняттям «чутливої журналістики».

Чутлива журналістика — це підхід, в основі якого лежить глибоке розуміння того, як інформаційні повідомлення впливають на різних людей з відмінними життєвим досвідом. У матеріалах цього способу висвітлення подій

увага зосереджена на історіях людей, їхніх проблемах і почуттях, які подаються з повагою до гідності та прав людини. Чутлива журналістика передбачає відмову від стереотипів та уникання невинуватених узагальнень. Вона прагне зменшити відстань між журналістом та тими, про кого він пише, шляхом створення відкритого та діалогічного простору для обміну думками та поглядами (Долаючи бар'єри 2016).

На думку М. Рожило та П. Заболотної, висвітлення подій війни нині є основним ракурсом соціальної тематики в медіа. Робота з нею може бути необхідною з кількох причин (Рожило, Заболотна 2023):

1. Інформування громадськості. Медіа відіграють важливу роль у поширенні інформації про те, що відбувається на фронті та в зонах конфлікту. Надання точної та об'єктивної інформації про можливі варіанти дій у певних ситуаціях дає людям розуміти, що відбувається, та ухвалити більш свідомі рішення для порятунку себе або співгромадян.

2. Привернення уваги до нагальної проблеми. Журналісти можуть використовувати свій канал зв'язку, щоби привернути увагу до потреб постраждалих від війни та зібрати гуманітарну допомогу. Це сприяє полегшенню життя тих, хто опинився в складних життєвих ситуаціях через війну.

3. Підтримка людей, які постраждали від війни. Медіа здатні допомогти людям, які постраждали від війни, наприклад, висвітленням їхніх історій і проблем, розміщенням інформації про варіанти розв'язання цих проблем тощо.

4. Збільшення національної єдності. Показуючи різні погляди та думки різних груп населення, висвітлюючи успіхи та перемоги в зоні бойових дій, журналісти можуть створити сприятливу атмосферу для взаємодії та розвитку взаєморозуміння між людьми та посилити національну єдність і стабільність в країні.

5. Захист прав людини. Журналісти можуть бути захисниками, допомагаючи виявляти порушення прав людини під час війни та висвітлювати ці проблеми.

Розглядаючи питання чутливої журналістики та психологічних особливостей роботи журналіста, ми не можемо оминати визначення поняття «жертви». У сучасних та попередніх дослідженнях досить широко окреслено поняття жертви та її віктимності із різних точок зору. У нашому дослідженні ми дотримуємось визначення, яке сформулював В. Франкл. Він характеризує «жертву» як особу, якій індивідуально або колективно було завдано прямої або непрямой матеріальної, моральної чи іншої шкоди суспільно небезпечним діянням (Франкл 2016).

Поняття «жертва воєнного злочину» чи «постраждалі внаслідок війни», які з'явилися унаслідок поняття «воєнний злочин» — дуже розгалужені поняття, які на сьогодні не мають своєї класифікації, бо класифікувати насправді їх дуже важко. Існують характеристики, які відповідають тим чи тим ознакам постраждалих унаслідок війни, чи жертвам воєнних злочинів (Улибін 2024).

На основі аналізу нормативних документів спробуємо визначити воєнні злочини та залежне поняття жертви воєнного злочину.

Точкою відліку для визначення поняття «воєнний злочин» науковці вважають прийняття Женевської конвенції 1864 р. про поліпшення долі поранених і хворих воїнів в діючих арміях та перелік інших документів, що регулювали порядок ведення воєнних дій (Репецький, Лисик 2009). Сам термін «воєнний злочин» з'явився лише в 1945 році у ст. 6 Статуту Міжнародного військового трибуналу в Нюрнберзі, де зазначалося, що такими варто вважати порушення законів і звичаїв війни, що включають вбивства, жорстоке поводження або депортацію цивільного населення на окупованих територіях, вбивство або жорстоке поводження з військовополоненими, вбивство заручників, розкрадання державної або приватної власності, безглузде руйнування населених пунктів, що не зумовлене військовою необхідністю (Репецький, Лисик 2009).

М. Гнатовський та Т. Короткий визначають поняття «воєнні злочини» так: «серйозні порушення міжнародного гуманітарного права (порушення законів і звичаїв війни), за вчинення яких передбачена кримінальна відповідальність

фізичних осіб на національному та міжнародному рівнях. Воєнні злочини є одним із видів міжнародних злочинів поряд із злочином агресії, злочинами проти людяності та геноцидом. Воєнними злочинами є серйозні порушення заборон, що містяться як у договірному, так і у звичаєвому міжнародному гуманітарному праві» (Визначення воєнних злочинів у міжнародному кримінальному праві).

Женевські конвенції від 12 серпня 1949 р. (Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року) та Додатковий протокол I до них від 8 червня 1977 р. (Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року) зобов'язують держави криміналізувати серйозні порушення міжнародного гуманітарного права у національному законодавстві. Україною ця вимога виконана насамперед шляхом включення до Кримінального кодексу України статті 438 «Порушення законів та звичаїв війни» (Кримінальний кодекс України). Крім того, вичерпний перелік воєнних злочинів подано в Римському статуті Міжнародного кримінального суду, який був ратифікований Україною та набув чинності з 01.01.2025 року (Римський статут Міжнародного кримінального суду).

Женевські конвенції містять такий перелік воєнних злочинів: навмисне вбивство; катування і нелюдське поводження, включно з біологічними експериментами; навмисне спричинення важких страждань або серйозного каліцтва; завдання шкоди здоров'ю; незаконне знищення і привласнення майна, якщо воно не викликане військовою необхідністю; примус цивільної особи або військовополоненого служити в збройних силах держави противника; позбавлення права на неупереджене судочинство; незаконна депортація, переміщення цивільних осіб, що перебувають під захистом; незаконний арешт цивільних осіб, що перебувають під захистом; захоплення заручників (Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року).

Перелік протиправних дій був суттєво доповнений Додатковим протоколом I 1977 року, включивши в число серйозних порушень такі: проведення певних медичних експериментів; перетворення цивільного

населення, окремих цивільних осіб або демілітаризованих та безпечних зон в об'єкти нападу; здійснення нападу невибіркового характеру, що зачіпає цивільне населення або цивільні об'єкти, коли відомо, що такий напад буде причиною великої кількості смертних випадків та поранень серед цивільних осіб; віроломне використання емблеми Червоного Хреста, Червоного Півмісяця та інших захисних та розпізнавальних знаків; переміщення окупаючою державою частини її власного цивільного населення на окуповану територію або депортація чи переміщення всього або частини населення окупованої території; невиправдана затримка репатріації військовополонених або цивільних осіб; апартеїд; напад на історичні пам'ятники та низка інших (Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року).

Перелік воєнних злочинів є досить широким. В. Репецький та В. Лисик виділяють п'ять ознак, які відповідають законодавчим нормам щодо класифікації воєнних злочинів (Репецький, Лисик 2009):

- 1) Дії, що складають об'єктивну сторону воєнних злочинів, вчиняються під час збройного конфлікту і є пов'язані з ним.
- 2) Вчинення дій, що вважаються серйозними порушеннями норм міжнародного гуманітарного права.
- 3) Дії, які вчиняються комбатантами або особами, які можуть віддавати їм накази.
- 4) Об'єктом зазіхання є особи, що перебувають під захистом міжнародного гуманітарного права.
- 5) Злочини, які вчиняються умисно або із грубої необережності.

Загалом повний перелік воєнних злочинів за Римським статутом Міжнародного кримінального суду містить такий перелік воєнних злочинів, який є актуальним і для України (Римський статут Міжнародного кримінального суду):

«1. Серйозні порушення Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, а саме будь-яке з таких діянь проти осіб або майна, що охороняються відповідно до положень відповідної Женевської конвенції:

- 1) умисне вбивство осіб;
- 2) катування чи нелюдське поводження, включно з біологічними експериментами над особами;
- 3) умисне заподіяння сильних страждань або серйозних тілесних ушкоджень або шкоди здоров'ю осіб;
- 4) незаконне, безглузде та великомасштабне знищення та привласнення майна, не викликане військовою необхідністю;
- 5) примус військовополоненого або іншої захищеної особи до служби у збройних силах ворожої держави;
- 6) умисне позбавлення військовополоненого або іншої захищеної особи права на справедливе і нормальне судочинство;
- 7) незаконна депортація чи переміщення, чи незаконне позбавлення волі;
- 8) взяття заручників.

2. Інші серйозні порушення законів та звичаїв, які застосовуються у міжнародних збройних конфліктах у встановлених рамках міжнародного права, а саме будь-яке з таких діянь:

- 1) умисні напади на цивільне населення як таке або окремих цивільних осіб, які не беруть безпосередньої участі у воєнних діях;
- 2) умисні напади на цивільні об'єкти, тобто об'єкти, які не є військовими цілями;
- 3) умисне завдання ударів по персоналу, об'єктам, матеріалам, підрозділам або транспортним засобам, задіяним у наданні гуманітарної допомоги або в місії з підтримання миру відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй, доки вони мають право на захист, яким користуються цивільні особи або цивільні об'єкти за міжнародним правом збройних конфліктів;
- 4) умисне вчинення нападу, коли відомо, що такий напад стане причиною випадкової загибелі або каліцтва цивільних осіб або шкоди цивільним об'єктам або великої, довгострокової та серйозної шкоди навколишньому природному середовищу, і заподіяна шкода буде явно несумісною з конкретною і безпосередньо очікуваною загальною військовою перевагою;

- 5) напад на незахищені і такі, що не є військовими цілями, міста, села, житла або будівлі або їх обстріл із застосуванням будь-яких засобів;
- 6) вбивство або поранення комбатанта, який, склавши зброю або не маючи більше засобів захисту, беззастережно здався;
- 7) неналежне використання прапора парламентаря, прапора або військових знаків розрізнення та форми ворога або Організації Об'єднаних Націй, а також відмітних емблем, встановлених Женевськими конвенціями, наслідком якого є смерть або заподіяння шкоди особи;
- 8) переміщення, прямо чи опосередковано, державою-окупантом частини її власного цивільного населення на окуповану нею територію або депортація або переміщення населення окупованої території або окремих частин його в межах або за межі цієї території;
- 9) умисне завдання ударів по будівлях, що використовуються для цілей релігії, освіти, мистецтва, науки або благодійності, історичним пам'ятникам, госпіталям та місцям зосередження хворих та поранених, за умови, що вони не є військовими цілями;
- 10) заподіяння особам, які перебувають під владою протилежної сторони, фізичних каліцтв або здійснення над ними медичних або наукових експериментів будь-якого роду, які не виправдані необхідністю медичного, зуболікувального або госпітального лікування відповідної особи та не здійснюються в її інтересах і можуть спричинити смерть або серйозно загрожують здоров'ю такої особи чи осіб;
- 11) віроломне вбивство чи поранення осіб, що належать до ворожої нації чи армії;
- 12) заява про те, що пощади не буде;
- 13) знищення або захоплення майна ворога, за винятком випадків, коли таке знищення або захоплення диктується військовою необхідністю;
- 14) оголошення скасованими, зупиненими чи недопустимими у суді прав та позовів громадян протилежної сторони;

15) примус громадян протилежної сторони до участі у воєнних діях проти їхньої власної країни, навіть якщо вони перебували на службі воюючої сторони до початку війни;

16) розграбування міста або населеного пункту, навіть якщо воно захоплене штурмом;

17) застосування отрути або отруєної зброї;

18) застосування задушливих, отруйних або інших газів та будь-яких аналогічних рідин, матеріалів або засобів;

19) застосування куль, які легко розриваються або сплющуються в тілі людини, таких як оболонкові кулі, тверда оболонка яких не покриває всього сердечника або має надрізи;

20) застосування зброї, боєприпасів та техніки, а також методів ведення війни такого характеру, що спричиняють надмірні пошкодження або непотрібні страждання або є невибірковими за своєю суттю, в порушення норм міжнародного права збройних конфліктів, за умови, що така зброя, такі боєприпаси, така техніка та такі методи ведення війни є предметом всеосяжної заборони та включені у додаток до Римського Статуту;

21) посягання на особисту гідність, зокрема принизливе та образливе поводження;

22) зґвалтування, навернення в сексуальне рабство, примус до проституції, примусова вагітність, як вона визначена в пункті 2 (f) статті 7 Римського Статуту, примусова стерилізація та будь-яка інша форма сексуального насильства, що також є серйозним порушенням Женевських конвенцій;

23) використання присутності цивільної особи або іншої захищеної особи для захисту від воєнних дій певних пунктів, районів або збройних сил;

24) навмисне завдання ударів по будівлях, матеріалам, медичним установам та транспортним засобам, а також персоналу, що використовують відповідно до міжнародного права відмітні емблеми, встановлені Женевськими конвенціями;

25) умисне вчинення дій, спрямованих на голодування цивільного населення, як способу ведення війни шляхом позбавлення цивільного населення необхідних для виживання предметів, включно з умисним створенням перешкод для надання допомоги, як це передбачено у Женевських конвенціях;

26) набір або вербування дітей віком до п'ятнадцяти років до складу національних збройних сил або їх використання для активної участі у бойових діях» (Римський статут Міжнародного кримінального суду).

Щодо визначення поняття «жертви злочину», воно може бути схарактеризовано у двох значеннях — широкому та вузькому.

У «вузькому розумінні» погоджуємось із визначенням Д. Виговського та Т. Нікіфорової: жертвою злочину є фізична особа (соціальна група), якій вчиненим злочином було завдано або створено реальну загрозу завдання шкоди. Водночас дослідники не уточнюють вид завданої/потенційної шкоди, оскільки ці питання належать, швидше, до предмета науки кримінального права і безпосередньо з'ясовуються під час кваліфікації діяння, що має ознаки злочину (Виговський, Нікіфорова 2020).

Щодо широкого розуміння жертви злочину, то ми схилиємося до думки, яка ґрунтується на таких загальних ознаках: завдання шкоди особі чи групі осіб, які мають спільні соціальні ознаки й ця завдана шкода завдається як наслідок вчинення злочину.

Жертвами ж воєнних злочинів є особи чи групи осіб, які постраждали внаслідок воєнних дій та злочинів, які класифікуються як воєнні злочини відповідно до норм міжнародного права. Зрозуміло, що таке визначення є доволі широким, оскільки перелік воєнних злочинів також досить широкий.

Робота журналіста з постраждалими від воєнних злочинів та висвітлення бойових дій є надзвичайно складним випробуванням. Ідеться не лише про реальну загрозу для здоров'я та життя репортера. У професійному вимірі цієї діяльності вкрай непросто оцінювати й зважувати фрагментарну та суперечливу інформацію, з'ясувати, що саме відбувається, і формувати об'єктивну картину

подій — особливо коли йдеться про рідну країну самого журналіста (Військова журналістика. український аспект 2023).

У рекомендаціях щодо роботи з постраждалими від воєнних злочинів зазначається, що коли люди згадують болісні події з минулого, вони з високою ймовірністю переживають дистрес, який може проявлятися у втраті концентрації, підвищеній емоційності, заціпенінні та інших психологічних труднощах. Якщо журналісти діють відповідально, такий дистрес залишатиметься лише природною побічною реакцією на пережиті (або триваючі) події, а не стане джерелом нової травми (Різ).

До інтерв'ювання людей, які пережили серйозні травми — поранених і понівечених військових, тих, хто пройшов через полон, родин загиблих або вимушених переселенців, — журналіст має підходити з повною відповідальністю та усвідомленням того, що він може виявитися першою людиною, якій постраждалі розповідатимуть про пережите. Цілком очевидно, що відтворювати такий досвід для тих, хто зазнав воєнних злочинів, буде надзвичайно болісно.

На думку дослідників та практиків, у роботі з жертвами воєнних злочинів варто враховувати декілька аспектів:

1. Найкраще дати змогу особі, в якій ви хочете взяти інтерв'ю, обирати місце та час для розмови. Можливо, не варто починати з питань. Запропонуйте їй розказати те, що вона хоче. Можливо, знадобляться кілька зустрічей. Пам'ятайте, що людина могла втратити довіру до світу, і їй потрібно заново вчитися довіряти, зокрема й журналісту.
2. Не апелюйте до справедливості, до того, що після матеріалу все буде вирішено і всі будуть покарані і т. д. Цим ви можете ще більше в майбутньому травмувати людину.
3. Не давайте даремних обіцянок, в яких не впевнені. Не дозволяйте власним емоціям узяти гору — ваше завдання слухати.
4. Краще брати інтерв'ю не одразу після пережитої травми, а через деякий час, оскільки психіка людини може бути ще в неадекватному стані. Люди

можуть мати проблеми з пам'яттю, тому що їхня свідомість не вписала травматичний досвід.

5. Будьте обережні, копаючи глибоко — людина може не знайти елемент і щоб виправдати ваші очікування, вигідає його. Будьте уважними. Адже, зрештою, питання полягає в тому, чия це відповідальність: ваша, як журналіста, який переповість цю історію, чи людини, яка перебувала в певному психічному стані (Журналістика в умовах конфлікту 2016, с. 57-58).

Водночас є перелік дій журналістів, яких варто уникати: надмірне інтерв'ювання джерела багатьма журналістами; примушування до обговорення деталей, яких людина не хотіла б розкривати; відкидання або ігнорування емоційного стану джерела; відсутність прозорості щодо використання свідчень людини (Різ).

А. Адамська-Галлант та О. Срібняк наводять такі правила під час спілкування з потерпілими та свідками насильства, пов'язаного з війною (Не завдати шкоди: як правильно працювати з потерпілими та свідками воєнних злочинів):

- Потерпілих ніколи не варто змушувати «забувати про травму. Натомість заохочення висловити свої почуття допомагає людині краще впоратись із наслідками. У той же час страждання жертв не можна розглядати як патологію.
- Варто пам'ятати, що через травматичний досвід людина може не пам'ятати фактів злочину або не хотіти їх згадувати. Тому потрібно виділити достатньо часу, щоб уважно вислухати постраждалу особу. Водночас варто з розумінням поставитися, якщо постраждалі можуть вирішити не брати участі в провадженні.
- Потрібно врахувати, що особа може не мати досвіду взаємодії із судовою системою. Усе, що пов'язане із судовим засіданням, буде незвичним для неї. Тому людину потрібно поінформувати щодо можливих подальших кроків. Водночас постраждалі можуть хотіти відповідати «очікуванням»

судді. Важливо пояснити людині, що не знати відповіді на запитання — це нормально.

- Важливо надати інформацію щодо сервісів («гарячих ліній», державних центрів та громадських організацій), де постраждала особа може отримати правову, психологічну, інформаційну та іншу допомогу і підтримку.
- Необхідно врахувати вік, стать жертв злочину, соціальне становище, можливу інвалідність.

В умовах війни професійний журналіст постає перед численними викликами — як у площині інформаційної безпеки, так і в етичному вимірі. У цьому контексті видається за необхідне розмежувати внутрішні та зовнішні ризики порушення стандартів:

Внутрішні ризики — емоційне вигорання, травматизація, етична дезорієнтація та резильєнтність, зниження загальної чутливості та емпатії до чужих болю та страждань.

Зовнішні ризики — пропаганда, військова та державна цензура, обмеження доступу до інформації, вплив власників медіа на редакційну політику, вимоги безпеки, національні інтереси.

Обидва типи ризиків взаємодіють, створюючи комплексну загрозу порушення професійних стандартів та етичних принципів, що потенційно може впливати як на якість журналістського матеріалу, так і на довіру до медіа в цілому.

Підсумовуючи, наголосимо, що ризики порушення професійних стандартів та етичних принципів в умовах воєнного часу є багатовимірними і мають як внутрішній, так і зовнішній характер. Їхнє поєднання створює ситуацію морального тиску, в якій журналіст змушений обирати між професійною відповідальністю, емоційним залученням, суспільним інтересом, турботою про героїв матеріалів і аудиторію та загрозами для безпеки. У таких обставинах вирішальну роль грає здатність журналіста до саморефлексії та саморегуляції, а також редакційної підтримки, що дає змогу ухвалювати обґрунтовані рішення в кризових ситуаціях та перед морально-етичними дилемами.

Важливим питанням, яке має постати перед українською журналістською спільнотою, є готовність до переосмислення та формування нової етичної професійної культури спроможної витримати виклики інформаційної війни без втрати своєї ідентичності.

Висновки до другого розділу

У другому розділі дисертації ми розглянули сутність понять свободи слова та свободи вираження поглядів у контексті професійної діяльності журналіста, а також проаналізовано проблему морального вибору та вчинку журналіста під час роботи з особами, які постраждали внаслідок війни та воєнних злочинів. Свобода слова та свобода вираження поглядів є фундаментальними правами людини і водночас базовими засадами функціонування журналістики як соціального інституту. Встановлено, що ці поняття мають нормативно-правову базу як на національному, так і на міжнародному рівнях, однак їхня реалізація не є абсолютною та передбачає певні обмеження, зумовлені необхідністю забезпечення суспільної безпеки, прав людини та національних інтересів.

З'ясовано, що в умовах дії воєнного стану свобода слова набуває особливого значення, оскільки стає інструментом як інформування суспільства, так і протидії інформаційній агресії. Водночас встановлено, що неправильне трактування або зловживання свободою слова може сприяти поширенню пропаганди, маніпуляцій та дезінформації, що створює додаткові виклики для журналістської діяльності.

У ході дослідження доведено, що свобода слова, свобода вираження поглядів і професійні стандарти журналістики перебувають у тісному взаємозв'язку та формують єдиний концептуальний комплекс, який визначає характер діяльності журналіста. Обґрунтовано, що ця взаємодія реалізується через систему стандартів, кодексів та принципів, які виступають інструментом професійного саморегулювання та забезпечення якості медіаконтенту.

Окрему увагу приділено аналізу трансформації журналістських стандартів в умовах війни. Встановлено, що традиційні підходи до стандартів (зокрема баланс думок, оперативність, повнота інформації) зазнають змін і потребують адаптації з урахуванням безпекових, етичних та психологічних чинників. Доведено, що в сучасних умовах стандарти журналістики мають включати не лише технічні вимоги до подання інформації, але й етичні принципи, спрямовані на захист гідності людини, недопущення повторної травматизації та забезпечення емпатійної комунікації.

У межах дослідження розмежовано кілька аналітичних рівнів: правовий – пов'язаний із нормативно-правовим регулюванням діяльності журналіста; етичний – орієнтований на моральні принципи професійної взаємодії; професійно-стандартний – охоплює дотримання базових стандартів журналістики (достовірність, точність, баланс, відокремлення фактів від коментарів); психологічний – стосується особливостей комунікації з травмованими людьми та ризиків ретравматизації.

У процесі дослідження запропоновано авторське розуміння стандартів журналістики як сукупності етичних і професійних норм, що регламентують діяльність журналіста на всіх етапах роботи з інформацією та враховують не лише інформаційний, а й психологічний вплив на аудиторію та героїв матеріалів. Обґрунтовано необхідність їхнього переосмислення та оновлення відповідно до умов воєнного та післявоєнного періоду.

З'ясовано, що проблема морального вибору є однією з ключових у професійній діяльності журналіста, особливо в умовах війни. Встановлено, що журналіст у процесі роботи постійно стикається з морально-етичними дилемами, які потребують балансування між правом суспільства на інформацію та необхідністю захисту прав, гідності та психологічного стану постраждалих осіб. Узагальнено основні типи морально-етичних дилем, зокрема інформаційні, емоційні, професійні та інституційні, які визначають складність прийняття рішень у журналістській практиці. Доведено, що ефективне розв'язання таких дилем можливе за умови розвитку моральної рефлексії журналіста, його

професійної свідомості та здатності застосовувати етичні моделі аналізу ситуацій.

Встановлено, що моральний вибір журналіста ґрунтується на поєднанні загальнолюдських цінностей, професійних стандартів та особистих переконань. У той же час ключовим критерієм є пріоритет цінності людського життя, гідності та прав людини, що має визначати характер журналістських рішень і дій.

Окремо розмежовано поняття «воєнний журналіст» та «військовий журналіст», що дало змогу уточнити специфіку професійної діяльності журналіста в умовах війни. Доведено, що воєнна журналістика потребує особливого рівня професійної підготовки, психологічної стійкості та етичної відповідальності, що зумовлено підвищеними ризиками та складністю роботи в зоні бойових дій.

Узагальнено, що сучасна журналістика в умовах війни має поєднувати принципи свободи слова з високим рівнем етичної відповідальності, що забезпечує не лише інформування суспільства, але й захист людської гідності, формування довіри до медіа та сприяння суспільній консолідації.

Отже, результати другого розділу дають змогу глибше осмислити взаємозв'язок свободи слова, професійних стандартів та морального вибору журналіста, що є необхідною основою для подальшого дослідження практичних аспектів застосування етичних норм у роботі з жертвами воєнних злочинів.

РОЗДІЛ 3

ДІЯЛЬНІСТЬ СУЧАСНИХ МЕДІА У КОНТЕКСТІ КОДЕКСУ ЕТИКИ УКРАЇНСЬКОГО ЖУРНАЛІСТА

Для вивчення практики застосування норм професійної етики журналіста в роботі із жертвами воєнних злочинів досліджено: особливості діяльності українських медіа в умовах дії воєнного стану; відповідність журналістських матеріалів положенням Кодексу етики українського журналіста; типові порушення професійних стандартів, зокрема у питаннях достовірності, приватності та етичної комунікації з постраждалими; специфіку реалізації принципів інформаційної безпеки та професійної відповідальності журналіста. Проаналізовано результати емпіричного аналізу професійних практик журналістів та обґрунтовано необхідність удосконалення етичних норм та їхньої адаптації до умов війни і повоєнного періоду.

3.1. Аналіз публікацій українських медіа про постраждалих від війни, свідків чи жертв воєнних злочинів у контексті відповідності етичним стандартам

Сьогодні у світовому науковому дискурсі дедалі частіше трапляються дослідження щодо висвітлення подій російсько-української війни після повномасштабного вторгнення на територію України в лютому 2022 року. Це важливо для України, оскільки з плином часу світова «стурбованість» поступово згасає і дуже часто громадяни інших країн починають думати, що війна уже давно закінчилась. Водночас світова наукова спільнота по-різному презентує дослідження щодо воєнних дій та війни в повному значенні цього слова. У дослідженні Ali Rafeeq (Rafeeq 2023) про висвітлення подій війни на території України в англійській пресі Об'єднаних Арабських Еміратів вчений застосовує термін «воєнний конфлікт», який не відображає реальної ситуації. Таке словосполучення трапляється у більшості досліджень, опублікованих за три

останні роки і всі вони переважно стосуються впливу так званого «конфлікту» на різні ділянки світової економіки (Lin et al. 2023; Jagtap et al. 2022; Tosun, Eshraghi 2022; Nerlinger, Utz 2022). Проте, не може не тішити, що значна когорта науковців у своїх дослідженнях вживають і термін «війна» (Ebru 2022; Tong 2024; Assaf et al. 2024; Behnassi, El 2022). На це важливо звертати увагу, особливо під час висвітлення подій безпрецедентної війни на світовому рівні.

Важливою також є тематика досліджень, які здійснюють науковці у контексті російсько-української війни, адже вона однозначно впливає на всі світові галузі — економічну, соціальну, політичну та ін. Нас насамперед цікавлять етичні аспекти висвітлення подій війни, які пов'язані з описом особистих подій людей, які можуть спричиняти вплив на психологічний добробут особистості, яка, переживши травматичні події, може знову їх пережити через неетичні публікації в пресі.

Учені Raipralinna L.-M., Mononen S., Mykkänen M., Uskali T. зазначають, що досі недостатньо вивчено, яким чином етичні принципи реалізуються в професійній діяльності журналістів під час кризових ситуацій, а також як відбувається «фільтрування» страждання в межах журналістського процесу. Дослідники на основі 26 інтерв'ю з фотожурналістами, які висвітлювали події в Україні під час російсько-української війни у Фінляндській Республіці, досліджували, яким чином узгоджуються та реалізуються ключові етичні принципи — обов'язок інформувати та етика турботи — у зображенні смерті й страждання (Raipralinna et al. 2025). Учені дійшли висновку, що етичні принципи зважуються по-різному залежно від етапу журналістського процесу та жанру матеріалу (конфліктна журналістика / жанр художньо-документального репортажу), а також зазнають впливу практичних обмежень: часу, фінансових ресурсів, безпеки та доступу до подій. Науковці вказують, що частина журналістів, опитаних у межах дослідження, вважає усталені межі репрезентації насильства надто жорсткими, що, на їхню думку, спотворює сприйняття війни аудиторією. Крім того, потенційна упередженість у медійному конструюванні образу страждання, зумовлена обмеженим доступом до подій, а також

культурною і політичною близькістю війни, породжує додаткову етичну невизначеність (Raippalinna et al. 2025).

У дослідженні Parmelee, J. H., Roman, N., Beasley, B. за допомогою комп'ютеризованого контент-аналізу, здійсненого на основі теорії моральних засад (Moral Foundations Theory), визначено домінуючу моральну сферу та емоційне забарвлення кожної публікації (N = 935) упродовж першого року війни в Україні. Учені презентували, яким чином у медійному висвітленні використовувалися моральні домени та тональність для формування «каузальної інтерпретації, моральної оцінки та/або рекомендації щодо дій» щодо сторін, залучених до конфлікту (Parmelee et al. 2024).

У контексті моральних та етичних меж журналістики про публікування матеріалів про жертв війни важливим є дослідження Pavlik J. V., у якому автор презентує ключові наслідки повномасштабного вторгнення росії в Україну для функціонування сучасних новинних медіа. Автор виокремлює десять основних напрямів впливу війни на журналістику: пошук істини, захист свободи слова та преси, збереження незалежності медіа, протидія дезінформації, особливості новинного фреймінгу конфлікту, публічне залучення аудиторії, етичні дилеми щодо візуалізації насильства, роль медіа в демократичному суспільстві, безпека журналістів та використання інноваційних цифрових технологій (Pavlik 2023).

Pavlik J. V. вказує, що в умовах війни істина стає особливо вразливою через цензуру, пропаганду та інформаційні маніпуляції та підкреслює критичну роль незалежної журналістики як запоруки демократичного контролю влади та достовірного інформування громадськості. Також автор в результаті аналізу публікацій про події російсько-української війни доходить висновку, що лише незалежна, етично відповідальна та технологічно адаптивна журналістика здатна забезпечити суспільству об'єктивне розуміння війни та її наслідків (Pavlik 2023).

У світовій журналістиці є чимало рекомендацій щодо роботи журналістів із ситуаціями травми, смерті, насилля тощо. Одним із них є посібник Глобального центру журналістики та травми (GCJT Style Guide for Trauma-Informed Journalism). Цей посібник є стислим й водночас авторитетним довідковим

виданням, призначеним для використання журналістами, редакторами в умовах обмежених часових ресурсів. У документі систематизовано рекомендації, розроблені на основі сучасних наукових досліджень, щодо відбору новинних матеріалів, мовного оформлення журналістських текстів та дотримання етичних принципів під час висвітлення впливу травматичного досвіду на особистість, сім'ю та громаду.

Окрему увагу у цьому посібнику приділено нормативним засадам коректного застосування психологічної та наукової термінології, а також визначено специфічні аспекти, що підлягають урахуванню під час висвітлення суспільно значущих проблем, пов'язаних із травматичними подіями, зокрема расизму та сексуального насильства (GCJT Style Guide for Trauma-Informed Journalism).

Проте, як відомо, у практиці журналістики такі питання є досить дискусійними через особливості висвітлення подій безпрецедентної війни. Особливо дискусійною є етична та моральна межа — публікації про смерть, убивства, ракетні та дроніві атаки зокрема про місця влучання. З одного боку, описані події мають бути висвітлені з метою найширшого інформування світової спільноти про воєнні злочини, з іншого — стирається межа етичного та морального обов'язку журналіста про публікування матеріалів про реальних людей та реальні військові та цивільні об'єкти.

Нині в Україні розроблено низку документів та рекомендацій для журналістів щодо висвітлення інформації в умовах воєнного стану та ведення бойових дій: Рекомендації журналістам щодо організації роботи на військових об'єктах та в зонах бойових дій в умовах воєнного стану (Управління зв'язків з громадськістю Збройних Сил України, 2024), Рекомендації Комісії з журналістської етики щодо висвітлення загибелі людей під час війни (2022) тощо. Проте, свідомо чи не свідомо, деякі українські медіа нехтують цими рекомендаціями та етичними нормами загалом (Улибін 2024а).

В інтернеті нерідко можна натрапити на фотографії чи відео з людьми, які дістали поранення під час обстрілів. Героями журналістських матеріалів стають

загиблі або поранені, що перебувають у шоковому стані. Медіа розповідають історії постраждалих від збройної агресії, висвітлюючи подробиці їхнього життя, подекуди досить інтимного характеру, та супроводжуючи це їхніми фотографіями. Принципово різною є ситуація, коли попередньо було отримано згоду особи чи її родичів у випадку загибелі, і коли така інформація розшукується та поширюється без жодної згоди (Мезенцова).

Україна, опинившись в умовах складної політичної та військової конфронтації з Російською Федерацією, стала простором активного застосування ІІСО. Зростання уваги до ІІСО в Україні зумовлене не лише загостренням конфлікту, а й розширенням доступу до інформаційних технологій. Інтернет, соціальні мережі та медіаплатформи перетворилися на потужні інструменти поширення інформації, але водночас і на засоби маніпуляції та впливу на суспільну свідомість. Українське суспільство стало більш освіченим щодо методів ІІСО та більш критичним до інформації, яка до нього надходить (Шмаленко 2023).

Також багато протиріч в журналістській спільноті наразі викликає використання фотоматеріалів та зображень з українських міст, які тримають оборону. Журналісти прагнуть передати атмосферу, але побоюються, що будь-яка інформація може заподіяти шкоду військовим і цивільним (Саморегуляція українських медіа під час дії воєнного стану в Україні 2022).

Повномасштабне збройне вторгнення на територію України, що розпочалось вранці 24 лютого 2022 року змусило багатьох журналістів зіштовхнутися з війною вперше. Ті, хто раніше створював новини, опираючись лише на щоденні зведення Генерального штабу Збройних сил України, тепер був вимушений бути безпосереднім свідком збройної агресії, яку інколи спостерігав з вікна власного будинку (Акопян 2022).

У цьому контексті дослідники та медійники-практики наголошують на правильності підходу до висвітлення подій з огляду на необхідність створення безпекових умов як для журналіста, так і для героя журналістського матеріалу. Більшість цивільних журналістів керуються лише основними правилами безпеки

та поводження, перебуваючи в зоні бойових дій. Проте про специфіку роботи, так зване «заборонене» та «дозволене», вони дізнаються вже безпосередньо від військовослужбовців, коли прибувають на місце зйомки (Акопян 2022).

З огляду на актуальність врахування безпекових норм роботи журналіста, етичних аспектів роботи під час публікування свідчень воєнних злочинів, зокрема під час роботи із жертвами війни, вважаємо за потрібне зацентрувати на особливостях журналістської роботи в умовах дії воєнного стану та ведення активних бойових дій (Улибін 2024а).

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» передбачає тимчасове, зумовлене наявністю загрози, обмеження конституційних прав і свобод людини й громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб із визначенням строку дії таких обмежень. Зокрема, ці обмеження можуть поширюватися і на свободу слова. Їх запровадження пов'язане з тим, що оприлюднення певної інформації може становити загрозу для безпеки як цивільного населення, так і військових (Закон України «Про правовий режим воєнного стану»).

Для роботи журналіста в межах правової дії воєнного стану та в аспекті етичності в процесі роботи з матеріалами про жертв війни важливо враховувати рішення Комісії з журналістської етики, присвячені діяльності журналістів та медіа у період після повномасштабного вторгнення росії в Україну 24 лютого 2022 року (Саморегуляція українських медіа під час дії воєнного стану в Україні 2022). Тут також представлено юридичні аспекти діяльності журналістів під час війни, розкрито питання журналістських стандартів, гендерної рівності, а також роз'яснено специфіку роботи медіа під час дії воєнного стану (Саморегуляція українських медіа під час дії воєнного стану в Україні 2022).

Актуальними з погляду проблеми нашої наукової розвідки та відповідно Закону України «Про правовий режим воєнного стану» є правила роботи журналістів та журналісток, які затверджено 3 березня 2022 року головнокомандувачем ЗСУ Валерієм Залужним і стосуються періоду воєнного стану в Україні. Зокрема, він видав наказ №73, який регулює порядок акредитації

представників медіа під час воєнного стану, визначає перелік інформації, яку не можна розголошувати, встановлює порядок роботи журналістів у зоні ведення бойових дій. Важливими видаються також Рекомендації для журналістів від Управління зв'язків із громадськістю ЗСУ (Саморегуляція українських медіа під час дії воєнного стану в Україні 2022).

Комісія із журналістської етики в контексті згаданих вище документів рекомендує керуватися такими підставами для роботи журналістів (Саморегуляція українських медіа під час дії воєнного стану в Україні 2022):

1. У вищезгаданому наказі ЗСУ вказано, що до переліку інформації, розголошення якої може сприяти обізнаності противника та негативно вплинути на виконання завдань, належить: інформація щодо системи охорони та оборони системи військових об'єктів та засобів захисту особового складу, озброєння та військової техніки, які використовуються. Водночас уточнюється, що не йдеться про ті об'єкти, які видимі або очевидно виражені.

2. Варто показувати лише крупний план руйнувань чи уламків, де не видно географічних подробиць.

3. Варто показувати лише ті ракурси, де видно, що все зруйновано, аби ворог не міг використати інформацію для остаточного руйнування, а відповідно ви не стали випадковими коригувальниками вогню.

4. Якщо ви використовуєте контент із мережі, то обов'язково перевірте достовірність джерела та переконайтесь, що фото і відео взяті саме із того місця, про яке йдеться.

5. Недопустимо називати точну адресу, куди поцілили під час обстрілу ворожі війська.

6. Допустимо передавати інформацію, якщо окупанти завдають руйнувань важливим об'єктам цивільної інфраструктури — дитсадкам, лікарням, школам, телевежам, пологовим будинкам тощо.

Уже впродовж тривалого часу українські медіа висвітлюють події широкомасштабної російської агресії проти України. Зокрема й аспекти, пов'язані з загибеллю військових та цивільних. Такі повідомлення часто мають

сенсаційні заголовки, супроводжуються фотографіями вбитих або містять відео, де зафіксовано момент убивства чи його наслідки. Журналістські матеріали поширюються соціальними мережами або іншими сайтами. Усе це призводить до того, що в медіапросторі переважає контент, який містить сцени насильства (Саморегуляція українських медіа під час дії воєнного стану в Україні 2022).

У цьому аспекті важливо враховувати рекомендації Комісії із журналістської етики, які можуть стати основою етичних принципів журналістики в оприлюдненні матеріалів про жертв війни. Ці принципи ураховують практику окремих українських медіа, позиції редакційних кодексів відомих світових медіа, а також настанови міжнародних журналістських та експертних організацій.

Перерахуємо їх (Саморегуляція українських медіа під час дії воєнного стану в Україні 2022):

- Висвітлення подій війни з великими людськими жертвами неможливе без оприлюднення фактів загибелі людей. Перш ніж надавати своїй аудиторії таку інформацію, журналісти мають сформулювати мету такого матеріалу. Ви хочете проінформувати чи вплинути на емоції? Допомогти чи шокувати? Відео і фото можуть бути доказами скоєння російськими військовими воєнних злочинів і грубого порушення прав людини (наприклад, відео з тілами вбитих мирних людей на вулицях міста). У такому разі використання зображень загиблих виправдане задля поширення інформації про такі злочини і притягнення винних до відповідальності.
- Одну й ту саму інформацію можна повідомити в різний спосіб. Розповідаючи про жертв війни, журналістам недостатньо просто констатувати факт — потрібно дати аудиторії ширший контекст. Наприклад, зазначити, чому це сталося, як можна покарати винних, що вже робиться в цьому напрямі, чим можна допомогти тощо.
- Неетично повідомляти про загибель людини раніше, ніж про це дізнаються її рідні. Якщо ви не впевнені, що родичам загиблого вже

повідомили трагічну звістку, не подавайте зображення загиблих великим планом. Не називайте прізвище та ім'я загиблої людини до моменту офіційного повідомлення рідним.

- Використовуйте належну лексику: не «труп» і «мертві», а «тіла», «загиблі», «вбиті» люди. В інформаційних матеріалах не вживайте емоційно забарвлені слова і вислови — зосередьтеся на поданні фактів і контексту.
- Зважено підходьте до використання фото й відео, де зображені вбиті. Не зловживайте ілюстраціями та відео, де великим планом зображено наслідки насильства: кров, тіла жертв, їхні останні хвилини життя. У багатьох випадках в онлайн-медіа доцільно приховувати фото зі сценами вбивства людей, аби користувачі самі зробили вибір, натиснувши посилання для перегляду.
- Чимало українських медіа використовують контент із соціальних мереж. Зокрема й такий, що стосується загибелі людей. Неприпустимо подавати фото й відео з соціальних мереж без жодної перевірки. Журналісти мають звернутися щодо підтвердження загибелі до офіційних чи інших джерел: поліції, місцевої влади, військової адміністрації, Міністерства оборони, родичів чи колег загиблого. У разі, коли перевірити інформацію в умовах війни неможливо, про це повинно бути зазначено в матеріалі.
- Краще менше. Не подавайте одразу багато фото з різних ракурсів, які ілюструють одну й ту саму новину про загибель людини чи багатьох людей. У більшості випадків достатньо однієї ілюстрації.
- Будь-яка людина заслуговує на повагу та гідність навіть після смерті. Відсутність одягу, поранення та каліцтва великим планом, фізіологічні деталі — неприпустимо, щоб такі подробиці на фото й відео були пов'язані з конкретною людиною.
- Багато українців активно шукають, переглядають і поширюють фото й відео, де великим планом зображено вбитих російських військових.

Водночас такий контент може негативно впливати на частину аудиторії, зокрема на неповнолітніх, тож журналістам варто шукати інші способи розповісти про масові втрати російської армії в Україні.

- Уникайте сенсаційності та клікбейту в заголовках, як-то «Вулиці вкриті трупами: найжахливіші кадри звірств окупантів, 18+». Також потрібно уникати нагнітання негативу в бекграунді.
- Не використовуйте архівні фото чи відео із зображенням загиблих, яких можна упізнати, для того, щоби проілюструвати сьогоденну подію. Поважайте почуття рідних, які знову і знову бачитимуть загиблу близьку людину (Саморегуляція українських медіа під час дії воєнного стану в Україні 2022).

Проаналізуємо деякі кейси з публікаціями українських медіа, в яких є порушення Етичного кодексу. Зазначимо, що для вибірки кейсів для аналізу ми застосовували як основний критерій суспільний резонанс та поширення матеріалу офіційними джерелами, як-то: державні служби та установи чи національні медіа.

Відбір кейсів для аналізу здійснювався за такими критеріями:

- висвітлення тематики воєнних злочинів або взаємодії журналістів із постраждалими внаслідок війни;
- наявність потенційних етичних дилем або ознак порушення професійних стандартів;
- суспільна значущість матеріалу, що визначалася рівнем суспільного інтересу до теми воєнних злочинів, захисту прав постраждалих та інформаційної безпеки;
- резонансність матеріалу, яка визначалася масштабом поширення публікації, активністю її обговорення в медіа та соціальних мережах, а також повторним цитуванням іншими медіа;
- репрезентативність кейсу щодо типових практик українського медіапростору в умовах війни.

Також для аналізу кейсів використано контент-аналіз для виявлення системних тенденцій і повторюваних моделей порушення або дотримання етичних стандартів у медіаматеріалах та метод case study, який використовувався для поглибленого аналізу окремих журналістських кейсів, які демонстрували складні етичні дилеми, психологічні аспекти взаємодії з постраждалими та особливості прийняття професійних рішень.

Одиницею аналізу в межах контент-аналізу були журналістські матеріали українських медіа, присвячені висвітленню воєнних злочинів та взаємодії з постраждалими внаслідок війни. Кодування здійснювалося за такими критеріями: наявність або відсутність інформованої згоди героя матеріалу; дотримання приватності; ознаки ретравматизації; дотримання стандартів достовірності й точності; відокремлення фактів від коментарів; використання емоційно травматичного контенту; дотримання принципу «не нашкодити». Аналіз здійснювався шляхом порівняння змісту матеріалів із положеннями Кодексу етики українського журналіста та міжнародними рекомендаціями щодо травмоchутливої журналістики.

Кейс 1. Одеса. Загибель дітей.

У ніч проти 2 березня 2024 року в Одесі російська федерація здійснила обстріл житлового будинку безпілотними літальними апаратами. Унаслідок ворожого удару загинули 12 цивільних людей, п'ятеро з них — діти: чотиримісячний Тимофій, семимісячна Ліза, трирічний Марк, восьмирічна Злата та Сергій, якому в липні цього ж року мало виповнитися 10 років (Улибін 2024а).

Державна служба надзвичайних ситуацій оприлюднила фото дев'ятирічного Сергія без прикриття обличчя.

Низка медіа поширила світлину з посиланням на джерело (ДСНС) та виконала попередню допублікаційну обробку, розмивши зображення тіла дитини, аби його не можна було опізнати. Зокрема: «ТСН» — Удар дроном по будинку в Одесі: пошукову операцію на місці трагедії завершили — наслідки (фото)» (Удар дроном по будинку в Одесі: пошукову операцію на місці трагедії завершили — наслідки (фото)), «НікВесті» — В Одесі рятувальники ДСНС

завершили пошуково-рятувальні роботи: усього загинули 12 людей (В Одесі рятувальники ДСНС завершили пошуково-рятувальні роботи: усього загинули 12 людей), «Кривий Ріг» — Одеса та Курахове. Два міста, в яких мішенню для ворога стали цивільні, стали маленькі діти — МНС» (Одеса та Курахове. Два міста, в яких мішенню для ворога стали цивільні, стали маленькі діти — МНС), «КиївВлада» — «В Одесі кількість жертв російських терористів зросла до 12: під завалами багатоповерхівки знайшли тіла двох дітей» (В Одесі кількість жертв російських терористів зросла до 12).

Видання «Сіль.Медіа» натомість зробило низку публікацій про перебіг пошукових робіт. У своїх матеріалах також розповіли про загибель дітей, але для ілюстрування взяли нейтральні світлини пошукових робіт, не використовуючи зображення тіл загиблих (Улибін 2024а): «Кількість загиблих внаслідок російського удару по Одесі зросла до десяти» (Кількість загиблих внаслідок російського удару по Одесі зросла до десяти), «В Одесі завершили пошукову операцію: внаслідок російської атаки загинули 12 людей» (В Одесі завершили пошукову операцію: внаслідок російської атаки загинули 12 людей), «В Одесі та області оголосили траур за загиблими внаслідок російської атаки» (В Одесі рятувальники ДСНС завершили пошуково-рятувальні роботи: усього загинули 12 людей).

Натомість низка медіа опублікували фото ДСНС, без розмиття зображення. Зокрема оригінал фотографії поширили видання: «Цензор.Нет» із заголовком «Коли малюків кладуть в домовини...» (Коли малюків кладуть в домовини), «Букви» — «Внаслідок удару російського дрона по багатоповерхівці в Одесі загинула 8-річна дитина» (Внаслідок удару російського дрона по багатоповерхівці в Одесі загинула 8-річна дитина), «Кореспондент» — «В Одесі знайшли тіла дітей — брата та сестри. 18+» (В Одесі знайшли тіла дітей — брата та сестри. 18+), «Аргументи» — «Російські нелюди вбили в Одесі двох немовлят, 3-річного та 10-річного хлопчиків і 8-річну дівчинку» (Російські нелюди вбили в Одесі двох немовлят, 3-річного та 10-річного хлопчиків і 8-річну дівчинку), «Преступности.Нет» — «ДСНС завершила рятувальну операцію в Одесі,

загинули 12 людей, в тому числі п'ятеро дітей» (ДСНС завершила рятувальну операцію в Одесі, загинули 12 людей, в тому числі п'ятеро дітей), «Антикор» — «З-під завалів будинку в Одесі дістали тіло ще однієї дитини» (З-під завалів будинку в Одесі дістали тіло ще однієї дитини).

Контент-аналіз показав, що деякі медіа, які опублікували ці фотографії, не вказали джерело зображень та не дали жодних пояснень щодо їхнього використання. Експерти з етики зазначили, що такі дії можуть бути пов'язані з бажанням привернути більше уваги до публікацій, але це не виправдовує порушення етичних норм. З огляду на загибель обох батьків, дозволу на публікацію фотографій дитини медіа не отримали. Це спричинило хвилю обурення серед громадськості та професійної журналістської спільноти, оскільки такі дії порушують етичні принципи захисту приватності жертв (Улибін 2024а).

Так медіаексперт, Голова незалежної медійної ради Отар Довженко у коментарі виданню «Сіль.Медіа» зазначив: «Одна з ключових ідей професійної етики журналістів — людина як головна цінність. Людина — суб'єкт, а не об'єкт; вона не може бути використана для просування будь-якої ідеї, навіть дуже корисної і важливої, без її згоди. Мертве тіло людини не може і не має символізувати нічого, крім цієї людини. Якщо людина загинула, вона вже не може дати згоди. Але залишається дві важливі речі, які захищає професійна етика: по-перше, гідність, яку людина має і якої її не можна позбавляти навіть після смерті. Це значить, наприклад, що публікувати оголене, спотворене, розірване мертве тіло не можна. По-друге, почуття рідних і близьких. Жодні пропагандистські (в найкращому сенсі слова) потреби не виправдовують пекла, в яке занурюються рідні і близькі жертв, спостерігаючи, як впізнавані фото їхніх мертвих тіл розходяться інтернетом. [...] Чесно кажучи, медіа, які публікують подібні кадри з міркувань «нехай світ це побачить», варто бути стриманішими і скромнішими; світ їхні публікації переважно не бачить, а ось українці, й без того фрустровані і психологічно травмовані подіями в їхній країні, — так. Або варто щиросердно визнати, що всі ці публікації ніяк не пов'язані з інформаційними

потребами оборони України, а лише з бажанням накрутити перегляди» (Обережно! Вразливий контент!).

Акт убивства російськими військовими цивільних людей підпадає під порушення низки міжнародних нормативно-правових актів. Зокрема Статті 2 «Право на життя» Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. З огляду на необхідність доказування вчинення воєнного злочину, документування з фото та відеофіксацією є одним із ключових завдань журналістів, аби такі матеріали можна було використати як докази. Однак, редактори незалежних медіа та медіаексперти наголошують, що використання сенситивного контенту для публікації на широкий загал не може бути виправдане виключно потребою доказування вчинення злочину (Улибін 2024а).

Пункт 3 Кодексу етики українського журналіста наголошує на важливості балансу між суспільною значущістю інформації та приватними інтересами особи: «Журналіст має з повагою ставитися до приватного життя людини. У той же час не виключається його право на журналістське розслідування, пов'язане з тими чи тими подіями і фактами, якщо суспільна значущість інформації, яка збирається і поширюється журналістом, є вищою, ніж приватні інтереси особи» (Кодекс етики).

У випадку досліджуваного кейсу суспільний інтерес становить імовірний факт скоєння російськими військовими воєнного злочину. Водночас журналісти мають поважати гідність загиблої дитини та почуття близьких. Той факт, що фото загиблої дитини без прикриття обличчя було опубліковане офіційним джерелом (ДСНС), не знімає відповідальності за поширення такого фотозображення з редакцій медіа, позаяк навіть офіційне джерело може припускатись етичних помилок. Окрім того, редакції зобов'язані дотримуватись і інших професійних стандартів, як-то попереджувати читачів та глядачів про сенситивний контент і маркувати матеріали зі сценами насильства як 18+ аби обмежити від споглядання неповнолітніх та людей, яким чутливий контент може зашкодити (Улибін 2024а).

Отож, можна зробити висновок, що низка редакцій українських медіа порушили професійний стандарт журналістської етики, поширюючи світлину загиблої дитини, не вживши заходів для забезпечення аудиторії від споглядання сенситивного контенту та забезпечення близьких дитини від ретравматизації від поширення зображення загиблої рідної людини (Улибін 2024а).

Кейс 2. Військовий із браслетами.

16 вересня 2022 року шеф-редактор харківського медіа «Думка» Юрій Ларін та журналістка видання «Заборона» Ганна Соколова зафіксували процес ексгумації тіл загиблих в окупованому Ізюмі. Журналісти опублікували фотографії ексгумованих людей, серед яких, зокрема, були тіла сімнадцяти вбитих українських військових (Улибін 2024а).

Одним із засадничих принципів роботи журналіста з темою загиблих військових та військовополонених є нерозголошення приватних даних військових до моменту повідомлення про загибель чи полон рідних.

Світлину із зображенням мертвого чоловіка з жовто-блакитними браслетами на зап'ястку та з татуюваннями на грудях, які можна було ідентифікувати, поширили безліч українських та закордонних медіа.

Вказане фото миттєво розлетілося мережею Інтернет по всьому світу як ілюстрація свідчення воєнних злочинів вчинених росією. Більшість медіа не наклали на зображення тіла ефекту розмиття, аби досягти більшого афекту від зображення (Улибін 2024а).

У намаганні показати воєнні злочини російської федерації в натуральному вигляді журналісти численних медіа знехтували низкою професійних принципів журналістики. Зокрема правом загиблого та його рідних на приватність та гідність. Медіа мають поважати почуття близьких загиблого. У процесі дослідження цього кейсу виявилось, що родина загиблого не знала про смерть близької людини. Дружина та діти військового з Нікополя, які вважали свого чоловіка та батька безвісно зниклим, дізналися про його загибель із новин та соцмереж. Про це повідомила сама дружина загиблого, яка опізнала його за татуюваннями та браслетами на руці, подарованими дітьми (Улибін 2024а).

У «Рекомендаціях щодо висвітлення загибелі людей під час війни» Комісії журналістської етики вказано, що «Неетично повідомляти про загибель людини раніше, ніж про це дізнаються її рідні. Якщо ви не впевнені, що родичам загиблого вже повідомили трагічну звістку, не подавайте зображення загиблих великим планом. Не називайте прізвище та ім'я загиблої людини до моменту офіційного повідомлення рідним» (Рекомендації КЖЕ щодо висвітлення загибелі людей під час війни).

Експресивний код використаний журналістами для передавання інформації про злочини проти людяності та порушення законів ведення війни став зразком ненавмисного порушення засадничого принципу журналістики, який закликає не завдавати шкоди.

У той час, як деякі медіа та незалежні медіаексперти постулюють необхідність захищати честь та гідність загиблих військових та їхніх родин, ми бачимо зразок порушення журналістської етики в поширенні матеріалів, яке призвело до передчасного розкриття особи загиблого ще до того, як відбулися всі потрібні експертизи та процеси дізнання, що завдало моральної травми родині загиблого. Новина про смерть близької людини, яку родина дізнається з екранів комп'ютера чи телефону може завдавати непоправної емоційної шкоди (Улибін 2024а).

Контент-аналіз кейсу поширення чутливих графічних матеріалів процесу ексгумації загиблих в окупованому Ізюмі також показує, що велика частина медіа ставила за мету створити ефект афективного впливу на читачів та глядачів. У більшості українських та закордонних матеріалів тіла вбитих людей не прикриті засобами розмиття, а заголовки не містять обмеження аудиторії позначкою 18+ та дисклеймерами про сенситивний контент, який може завдати моральних страждань (Улибін 2024а).

Зокрема порушено одразу кілька важливих рекомендацій наданих у аналітично-довідковому збірнику Комісії журналістської етики «Саморегуляція українських медіа під час дії воєнного стану в Україні»: Неетично повідомляти про загибель людини раніше, ніж про це дізнаються її рідні. Якщо ви не впевнені,

що родичам загиблого вже повідомили трагічну звістку, не подавайте зображення загиблих великим планом. Не називайте прізвище та ім'я загиблої людини до моменту офіційного повідомлення рідним; Зважено підходьте до використання фото й відео, де зображені вбиті. Не зловживайте ілюстраціями та відео, де великим планом зображено наслідки насильства: кров, тіла жертв, їхні останні хвилини життя. У багатьох випадках в онлайн-медіа доцільно приховувати фото зі сценами вбивства людей, аби користувачі самі зробили вибір, натиснувши посилання для перегляду; Будь-яка людина заслуговує на повагу й гідність навіть після смерті. Відсутність одягу, поранення й каліцтва великим планом, фізіологічні деталі — неприпустимо, щоб такі подробиці на фото й відео були пов'язані з конкретною людиною (Саморегуляція українських медіа під час дії воєнного стану в Україні 2022).

Кейс 3. Сім'я Базилевич. Межа між документуванням злочину та «естетизацією» горя

4 вересня 2024 року внаслідок ракетного удару російською федерацією по Львову сталася трагедія сім'ї Базилевич: Ярослав Базилевич втратив дружину Євгенію та трьох доньок — Ярину, Дарину та Емілію. Світлина пораненого Ярослава в стані глибокого шоку біля руїн власного дому, зроблена фотографом Романом Балукком для агентства Reuters, миттєво поширилася світовими та українськими медіа (Фотографії агентства Reuters)

Ситуація загострилася після публікації міським головою Львова Андрієм Садовим сімейного фото загиблих, без попередньої комунікації з потерпілим у перші години після трагедії, супроводивши його словами: «Після сьогоднішньої атаки живим на цьому фото залишився лише чоловік. Дружина Євгенія та троє їхніх доньок — Ярина, Дарина та Емілія — загинули у власному будинку» (Після сьогоднішньої атаки живим на цьому фото залишився лише чоловік).

Фото та цитату львівського міського голови миттєво реопублікували низка українських та міжнародних медіа.

Цей випадок став точкою відліку для нової дискусії в українському медіаполі щодо етики висвітлення приватного горя. Хоча Ярослав згодом сам

почав комунікувати з медіа для створення фонду пам'яті своїх рідних, перші години після трагедії були позначені «кричущою публічною цікавістю».

І хоча у цьому кейсі можна навести як аргументи на користь публікації (документування і доказування воєнних злочинів для міжнародних судів, стимулювання емпатії у західної аудиторії та створення історичного архіву трагедій спричинених військовою агресією РФ), Комісія з дотримання журналістської етики наголошує на аргументах проти (використання крупних планів облич в момент найвищої вразливості є «юридично надмірним», перетворення особистої трагедії на «емоційну вітрину» без згоди потерпілого та можливість ретравматизації потерпілого й рідні при кожному перегляді цих кадрів у мережі) (Рекомендації Комісії з журналістської етики щодо публікації фотографій людей, які загинули внаслідок агресії РФ).

Водночас думки медійників у цьому кейсі розділилися.

Українська експертка з комунікацій Ярина Ключковська у Facebook написала: «Якщо доля вирішить, що мене вб'є ракета чи щось інше вороже, то я заздалегідь, повністю усвідомлено, даю дозвіл на те, щоб мої фотографії — до та після моєї смерті — поширювалися будь-де та скільки завгодно» (Якщо так розпорядиться доля)

Водночас український письменник, журналіст, телеведучий, засновник медіа Ukrainer Богдан Логвиненко висловив категорично іншу думку: «Хочу у відповідь на це сказати — мені після смерті буде по цимбалах, як і що ви робите з моїм тілом, моїми фотографіями, розвієте мій попел чи покладете гнити в землю, бажання продовжити життя і контроль над ним через настанови, що і як з пам'яттю про мене робити після моєї смерті не маю жодного. Але є одне але. Якщо я опинюсь у комі в лікарні, а всі мої рідні загинуть — будь ласка, забудьте про мене і не чіпайте. Не публікуйте моїх фотографій. Повісьте на мене мільйон білих пальт. Я психологічно нестала людина, мені буде глибоко похер на вашу ефективність в міжнародних медіа, де сьогодні публікують це фото, а вже завтра — пишуть памфлети про фільм російської армії з Венеції. В момент, коли і якщо я вийду з коми, мені з цим далі жити. Мені жити з десуб'єктивізацією, єдиною

асоціацією, яка виникатиме у мільйонів людей одночасно з моєю появою, мені далі жити з переживанням травми втрати найближчих людей» (Дуже цікава дискусія розгортається довкола поширеної фотографії зі Львова).

«Нам потрібно навчитися лавірувати між ретельним збереженням подій та імен і колупанням розпеченим залізом відкритих ран родичів. Між документуванням злочинів і смакуванням чужого горя. Бо, звичайно, світ має знати. Звичайно, ми повинні знати. Але точно не за рахунок тих, хто вже дав нам і світові найдорожче, що у них було» — прокоментувала цей кейс ветеранка Збройних сил України Леся Литвинова (The World Must Know).

Етичний аналіз публікацій дає змогу виокремити дві протилежні позиції в медіаполі: аргументи на користь публікації — документування воєнних злочинів для міжнародних судів, стимулювання емпатії західної аудиторії та формування історичного архіву агресії рф. Експертка Я. Ключковська аргументує це як свідому пожертву власною приватністю заради перемоги в інформаційній війні; аргументи проти — використання великих планів облич у момент травми є «юридично надмірним» (за визначенням КЖЕ) та призводить до десуб'єктивізації особистості. Б. Логвиненко наголошує на ризику того, що людина стає «символом», втрачаючи право на власне переживання травми поза публічним полем.

Кейс 4. Експлуатація стану очікування та «емоційний трафік»: медійна фіксація трагедії родини Ісаєнків

Об'єктом аналізу є медійне висвітлення наслідків ракетного удару по житловій забудові Солом'янського району міста Києва (червень 2023 року). Центральною лінією кейсу є фіксація процесу пошуку 31-річного Дмитра Ісаєнка, який перебував під завалами зруйнованого під'їзду. Упродовж понад 40 годин рятувальної операції батьки загиблого перебували на місці трагедії, що стало предметом прицільної уваги низки медіа та сегменту соціальних мереж.

Етична проблематика та порушення стандартів:

Трансформація трагедії у «реаліті-шоу» (Порушення п. 3 Кодексу етики). Журналісти та блогери вдалися до тривалої відеофіксації стану батьків у режимі

реального часу. Використання надмірних крупних планів облич людей у стані глибокого шоку та відчаю свідчить про пріоритетність «візуального драматизму» над повагою до гідності особи. Це класичний приклад десуб'єктивізації, коли жива людина перетворюється на об'єкт для продукування контенту.

Поширення неперевіреної інформації (Порушення п. 6 та п. 12 Кодексу етики). Критичним моментом став «вторинний» етичний провал — публікація непідтвердженої звістки про те, що Дмитра знайшли живим. Поширення «хибної надії» медіаресурсами без верифікації з боку ДСНС призвело до додаткової ретравматизації родини та аудиторії.

Експлуатація моменту повідомлення про смерть (Клікбейт). Особливого засудження заслуговує підхід ТСН, де відео моменту звістки батькам про загибель сина було виокремлено в окремий матеріал із сенсаційним заголовком: «Шалений біль! На Солом'янці дістали ще одне тіло! батьки чекали на сина до останнього...». Таке формулювання має ознаки експлуатації чужого горя задля підвищення переглядів (трафіку), що прямо суперечить засадам гуманістичної журналістики (Шалений біль! На Солом'янці дістали ще одне тіло! батьки чекали на сина до останнього.).

Проаналізовані кейси з оприлюднення журналістських матеріалів про жертв війни на відповідність їх сучасним етичним принципам та рекомендаціям Комісії з журналістської етики дають змогу цілком впевнитись у частому недотриманні журналістами етичних принципів роботи під час публікування матеріалів про жертв війни.

Сучасні дослідження вказують, що впродовж останнього століття добру журналістську практику традиційно ототожнювали з об'єктивною журналістикою, яка полягала в висвітленні подій не однобоко і триманні своєї думки при собі (Kitty 2017). У цьому аспекті журналістика вважається пасивною формою подання інформації — просте емоційно відсторонене висвітлення фактів. Тобто особисті погляди репортера можуть тільки спотворити історію та приховати правду.

З огляду на це, важливим для врахування у журналістській практиці є кодекс Об'єднання професійних журналістів, прийнятий 2014 року Американським об'єднанням професійних журналістів (SPJ — Society of Professional Journalists). У його преамбулі зазначено, що «етичний журналіст повинен діяти доброчесно», а сам кодекс містить чотири основні принципи, які закликають журналістів: (1) шукати істину й повідомляти про неї, (2) мінімізувати шкоду, (3) діяти незалежно та (4) бути підзвітним і прозорим. Для кожного принципу Кодекс етики SPJ містить докладні вказівки та закликає журналістів здійснювати свою роботу з урахуванням найвищих етичних стандартів (Об'єднання професійних журналістів 2014).

Сьогодні актуальною, на нашу думку, є модель запропонована Ральфом Б. Поттером (Potter 1965), відома як «скринька Поттера». Вона може слугувати методичним чи алгоритмічним орієнтиром журналіста у визначенні норм моралі, етики взаємодії з матеріалом, професійною діяльністю та висвітленням об'єктивного матеріалу.

Хоча ця модель не є досить поширеною серед європейських спільнот, що працюють з темою етики загалом та етикою інформаційних досліджень, вона користується сильним впливом у Сполучених Штатах у різних галузях, таких як журналістика, зв'язки з громадськістю, реклама та бізнес, особливо після публікації в 1983 році книги «Етика медіа: приклади та моральне мислення» (Christians et al. 2016).

На думку авторів (Christians et al. 2016; Swain 1994; Franquet-Santos-Silva & Ventura-Morujillo 2017), «скринька Поттера» може слугувати цінною основою для етичного мислення та підґрунтям для раціональних дебатів і критичного аналізу, яких так часто бракує під час ухвалення рішень, що мають етичні та моральні наслідки.

Згідно з цією моделлю, система прийняття рішень у разі виникнення моральних дилем має бути розділена на чотири основні кроки (Kitty 2017): 1) опис ситуації (визначення фактів); 2) визначення цінностей, яких дотримуються

залучені особи; 3) аналіз приписів етичних принципів, адаптованих до ситуації; 4) визначення лояльності та відповідальності.

Хочемо звернути увагу, що модель «скринька Поттера», етапність її імплементації майже повністю відповідає кодексу Об'єднання професійних журналістів (див. табл. 3.1.1).

Таблиця 3.1. Співвідношення положень кодексу Об'єднання професійних журналістів та етапів роботи за моделлю «скринька Поттера»

Положення кодексу Об'єднання професійних журналістів	Етапи роботи за моделлю «скринька Поттера»
(1) шукати істину й повідомляти про неї	(1) опис ситуації (визначення фактів)
(2) мінімізувати шкоду	(2) визначення цінностей, яких дотримуються залучені особи
(3) діяти незалежно	(3) аналіз приписів етичних принципів, адаптованих до ситуації
(4) бути підзвітним і прозорим	(4) визначення лояльності та відповідальності

Як видно з таблиці, кодекс вказує на дію, а модель рекомендує шлях реалізації, тобто: (1) шукати істину й повідомляти про неї означає опис ситуації; (2) мінімізувати шкоду означає визначення цінностей, яких дотримуються залучені особи; (3) діяти незалежно – означає застосовувати приписи етичних принципів, адаптованих до ситуації; (4) бути підзвітним і прозорим означає визначення особистої лояльності та відповідальності (Улибін 2025а).

Для детальнішого тлумачення дій у контексті дотримання етичних принципів діяльності журналіста пропонуємо більш глибоко проаналізувати модель «скринька Поттера», запропоновану Ральфом Б. Поттером, оскільки вбачаємо в ній значний потенціал у практичній діяльності сучасних медіа у контексті дотримання принципів етики (Улибін 2025а).

Отже, модель Ральфа Б. Поттера, відома як «скринька Поттера» (Potter 1965), як нами зазначалося вище, складається із 4-х послідовних етапів. Деталізуємо ці етапи (Улибін 2025а):

1. Опис ситуації (визначення фактів) (Definition) — збирання об'єктивної інформації про ситуацію: Що сталося? Хто задіяний? Який контекст?
2. Визначення цінностей, яких дотримуються залучені особи (Values) — які цінності можуть опинитися під загрозою нівелювання? Наприклад: чесність, свобода, справедливість, емпатія, відповідальність, людська гідність тощо. Крім того, на цьому етапі важливо визначити, які цінності можуть «конфліктувати».
3. Аналіз приписів етичних принципів, адаптованих до ситуації (Principles). На цьому етапі дослідники (Swain 1994) рекомендують базуватись на таких теоріях: Утилітаризм (Максимізація загального блага); Деонтологія (категоричний імператив Канта); «Золота середина» (Стався до інших так, як хочеш, щоб ставились до тебе); Теорія Агапе (любов і турбота);
4. Визначення лояльності та відповідальності (Loyalties) — до кого я лояльний у цій ситуації? Наприклад: аудиторії, джерелу інформації, власному виданню, правді, суспільству, родині, правовій системі.

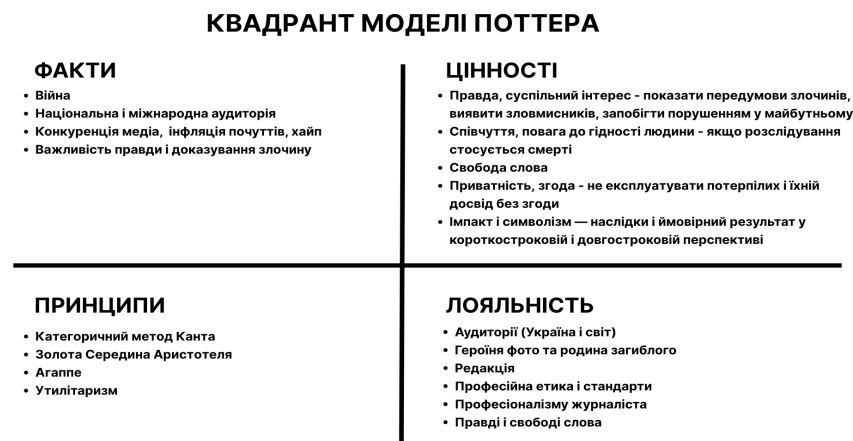

Рис. 3.1. Квадрант моделі «скринька Поттера»

Дослідники та практики в царині журналістики вказують, що модель «скринька Поттера» має як свої переваги (структурує моральну плутанину; не вказує на однозначне рішення, але допомагає зрозуміти дилему глибше; може

застосовуватися до реальних життєвих і професійних ситуацій; заохочує до саморефлексії, а не автоматичної реакції), так і вади (вона не дає чіткої відповіді — тільки логіку аналізу; часто важко визначити пріоритети між цінностями та лояльностями; ефективність залежить від чесності й глибини того, хто її використовує) (Potter 1965).

Отже, проаналізуємо детальніше етапи роботи журналіста за моделлю «скринька Поттера».

1. Опис ситуації (визначення фактів) (Definition)

На цьому етапі відбувається збір фактів, інформації від усіх сторін, задіяних, наприклад, у процесі журналістського розслідування. Ці факти та інформація мають бути систематизованими та «розкладеними» відповідно до джерела інформації, факту події, місця події, масштабу події, залучених осіб до події тощо (Улибін 2025а).

Цей етап є засадничим, позаяк під час нього утворюється база, на якій далі розроблятимуться теорії та відбуватиметься аналіз. Тож, варто під час цього етапу докласти якомога більше зусиль для вивчення ситуації та збирання фактів від усіх можливих та задіяних учасників і осіб (Улибін 2025а).

2. Визначення цінностей, яких дотримуються залучені особи (Values)

Зрозумілим є те, що цей етап передбачає аналіз фактів та майбутнього матеріалу на відповідність цінностям журналістської діяльності, які дуже тісно пов'язані з питаннями етики (Улибін 2025а).

Найважливішим етапом є визначення можливих конфліктуючих цінностей між собою. Тут маються на увазі такі ціннісні виміри діяльності журналіста: професійний (свобода слова, чесність, донесення правди, інформування, суспільний інтерес тощо), морально-етичний (право на приватність, захист гідності, право на горювання тощо), юридичний (дотримуватися прозорості, маркувати рекламу, захищати джерела та ін.), культурний (справедливість). (Улибін 2025а)

3. Аналіз приписів етичних принципів, адаптованих до ситуації (Principles)

У контексті аналізу етичних принципів варто звернути увагу на стандарти журналістики, які нерозривно із ними пов'язані. Тож, стандарти журналістики — це сукупність етичних і професійних норм, що ґрунтуються на принципах достовірності, точності, неупередженості, відповідальності перед суспільством і дотриманні прав людини, визначають засади відповідальної інформаційної діяльності журналіста та регламентують діяльність журналістів у всіх етапах збору, обробки, інтерпретації та поширення інформації (Улибін, Колісник 2025).

Проте, крім врахування стандартів та етичних принципів діяльності журналіста, цей етап роботи за моделлю «скринька Поттера» передбачає застосування теорій Утилітаризму (Максимізація загального блага); Деонтології (категоричний імператив Канта); «Правила золоті середини» (Стався до інших так, як хочеш, щоб ставились до тебе); Методу Агапе (любов і турбота) (Улибін 2025a).

Розглянемо детальніше перераховані теорії.

Теорія утилітаризму (Максимізація загального блага)

Теорія утилітаризму — це одна з найвпливовіших і водночас найконтroversійніших етичних теорій. Суть цієї теорії зводиться до простого питання: Яка дія принесе найбільше блага для найбільшої кількості людей? Авторами цієї теорії вважаються Джеремі Бентам (J. Bentham), який вважав, що добро — це задоволення, а зло — страждання. Пропонував «розраховувати» моральність дій за гедоністичним калькулятором: інтенсивність, тривалість, вірогідність задоволення тощо (The Works of Jeremy Bentham). Ще одним автором цієї теорії вважають Джона Стюарта Мілля (J.S. Mill). Учений модифікував утилітаризм: не все задоволення однаково. Якість задоволення важливіша за кількість. Наприклад, краще бути незадоволеним Сократом, ніж задоволеним дурнем (Mill 1965).

У практичній площині в роботі за моделлю «скринька Поттера» відповідно до теорії утилітаризму потрібно зважити: Чи користь від правди перевищує шкоду від потенційної паніки? Чи постраждають невинні люди? Який загальний баланс щастя/нещастя? Як це вплине на учасників розслідування чи

опублікованого матеріалу і чи спричинить це вплив, який може перевищити завдану шкоду? (Улибін 2025а)

Деонтологія (Категоричний імператив Канта)

Ця теорія стверджує, що людина понад усе, тобто не можна ставити свої переваги над іншою людиною. Правду потрібно говорити за будь-яких обставин, якщо під правдою ми маємо на увазі лише те, що сталося саме так, як сталося, коли і де це сталося (Kant 1998). У контексті журналістської діяльності трактувати цю теорію можна так: журналіст ніколи не може розкривати свої джерела, інакше так він підриває етичне зобов'язання, яке він взяв на себе щодо свого джерела; журналіст завжди повинен самостійно вирішувати, за яких обставин взятє на себе зобов'язання може бути порушене (Улибін 2025а).

Поясненням порушення зобов'язання у розкритті свого джерела може бути лише правова обставина — журналіст зобов'язаний розкривати свої джерела лише за обставин, які закон визначає як обов'язкові для нього (Christians et al. 2016).

Теорія «Золотої середини» (Стався до інших так, як хочеш, щоб ставились до тебе)

Ця теорія розглядається як індивідуальна чеснота, що регулює апетити душі відповідно до «справедливої міри» (Aristotle 1985).

Теорія Агапе (любов і турбота)

Теорія Агапе (Агаре) в етиці — це моральна концепція, що ґрунтується на ідеї безумовної любові до іншого, яка бере початок із християнської філософії. Найчастіше її пов'язують із американським етиком Джозефом Флетчером (Fletcher, J.), який у 1960-х роках розробив так звану ситуативну етику (situational ethics), де любов (агапе) є центральним моральним принципом (Fletcher 1966).

Основними положеннями теорії агапе (за Джозефом Флетчером) є: 1) любов — єдиний абсолютний моральний принцип (усі інші етичні норми (закон, традиція, правила) є відносними; якщо дотримання правила заважає проявити любов — правило не обов'язкове). 2) Моральність залежить від ситуації (немає універсальних «добре» чи «погано», є конкретні обставини; завжди є основне

питання: «Що в цій ситуації є найлюблячим (найгуманнішим) вчинком?»). 3) Агапе — альтруїстична, неемоційна, раціональна любов (це вибір діяти в інтересах іншого, навіть якщо він не викликає симпатії. 4) Мета виправдовує засоби, якщо мета — любов (у цьому теорія близька до утилітаризму, але замість користі — агапе) (Fletcher 1966).

Теорія агапе застосовується як один із можливих етичних принципів у моделі Поттера. Вона пропонує обирати таке рішення, яке найбільше відображає турботу про людей, які постраждають (Улибін 2025а).

4. Визначення лояльності та відповідальності (Loyalties)

Лояльність виконує функцію орієнтира у визначенні об'єктів, які заслуговують на підтримку, вірність або етичну прихильність у конкретній ситуації. Вона окреслює спектр обов'язків, що виникають у зв'язку з прийнятою системою цінностей або роллю суб'єкта в інституційному чи професійному контексті (Улибін 2025а).

Значущість поняття лояльності зростає в умовах потенційного конфлікту між професійною етикою та інституційним тиском. Наприклад, фахівець може відчувати зобов'язання перед роботодавцем або зберігати конфіденційність щодо джерела інформації, яке, однак, виявляється ненадійним. У такій ситуації виникає необхідність переосмислення меж лояльності: чи зберігається етична правомірність захисту цього джерела? (Улибін 2025а)

Отже, рефлексія щодо особистої і професійної лояльності є необхідною передумовою для прийняття обґрунтованих та прозорих рішень. Індивідуальна система лояльностей може варіюватися залежно від професійного досвіду, особистісних переконань і контексту практичної діяльності, що потребує їх критичного аналізу (Улибін 2025а).

Продемонструємо приклад роботи за моделлю «скринька Поттера».

Кейс 1.

У жовтні 2022 року в Шишацькій громаді на Полтавщині стався інцидент — падіння військового літака СУ-24М, унаслідок якого загинув один із пілотів. Редакція місцевого онлайн-медіа «Полтавська Хвиля» отримала фото й

відеоматеріали з місця події ще до появи офіційних повідомлень. Ці матеріали надійшли від місцевих мешканців, які не побажали бути ідентифікованими. Одразу після отримання редакція надіслала запит до Полтавської обласної військової адміністрації. У відповідь влада відмовилася коментувати подію, закликавши не поширювати цю інформацію (Улибін 2025а).

Однак ситуація на місці вже спричиняла занепокоєння в громаді: очевидці чули вибухи, бачили дим, знали про жертви. З міркувань публічного інтересу редакція ухвалила рішення оприлюднити наявну інформацію, дотримуючись стандартів достовірності та обережності. Уже після публікації події були офіційно підтверджені представниками Повітряних сил ЗСУ (У Шишацькій громаді повідомляють про падіння двомісного військового літака СУ-24 М).

Аналіз дій редакції через призму моделі «Скринька Поттера» дає змогу розкласти процес прийняття етичного рішення на послідовні етапи:

Факти: редакція мала у своєму розпорядженні документальні підтвердження події — фото та відео з місця трагедії, а також інформацію від очевидців. Водночас офіційних коментарів не надходило, і були прямі прохання «не поширювати» (Улибін 2025а).

Цінності: журналісти зіставляли такі ключові цінності: право громади на своєчасну інформацію; безпека оборонної інформації; повага до родин загиблих; довіра до медіа як джерела перевіреної інформації; відповідальність перед джерелами (анонімними) (Улибін 2025а).

Принципи: Утилітаризм: рішення інформувати громаду відповідало суспільній користі — зняти напругу, уникнути чуток і домислів. Категоричний імператив Канта: редакція виконала обов'язок інформування, водночас дотрималась обережності у формулюваннях. Захистила свої джерела, у той же час доклала всіх зусиль, аби не подавати недостовірну інформацію. Натомість факти та інформацію подано як «оновлювану», з уточненням, що очікується офіційна версія (Улибін 2025а).

Лояльність: редакція одночасно демонструє лояльність до громади (інформування), до журналістських стандартів (перевірка фактів, виважене

формулювання), до держави (відмова від публікації непрямих версій), до постраждалих (дотримання приватності). (Улибін 2025а)

Етичне рішення: рішення «Полтавської Хвилі» публікувати новину попри відсутність офіційної позиції та непрямую заборону оприлюднення інформації, але з посиланням на очевидців і позначкою «інформація оновлюється», є прикладом балансу між свободою слова і відповідальністю. Модель «Скринька Поттера» у цьому випадку стала ефективним інструментом етичного аналізу в умовах воєнного часу (Улибін 2025а).

Кейс 2.

10 січня 2025 року в Михайлівському Золотоверхому соборі відбулося прощання з Андрієм Кузьменком — офіцером-розвідником та журналістом, який загинув на фронті. Його дружина, відома воєнна кореспондентка Анастасія Федченко, яка на момент трагедії була вагітною, публічно виступила з критикою роботи колег. Об'єктом критики став підхід медіа (зокрема колаж BBC News Україна з фото Яна Доброносова) до фіксації приватного горя (Півтора тижні тому я втратила кохання свого життя).

Етичний аналіз за моделлю «скринька Поттера»:

Визначення ситуації (Definition): Фіксація на великому зумі обличчя вдови у стані гострого шоку та крупні плани тіла загиблого в труні. Публікація супроводжувалася оціночними заголовками-дефініціями («Так виглядає горе»).

Цінності (Values): Конфлікт між професійним обов'язком інформувати та етикою турботи. Журналістка наголосила, що «емоційний натуралізм» у цьому разі переважає над повагою до чину воїна та гідності родини.

Етичні принципи (Principles): Порухення принципу «мінімізації шкоди» (Do No Harm) та деонтологічного обов'язку поважати приватність особи, яка не може надати інформовану згоду в стані афекту. Використання зуму розглядається як інструмент «вторгнення» у сакральний простір прощання.

Лояльність (Loyalties): Пріоритет лояльності до «хайпу» (кількості вподобайок та охоплень) над лояльністю до джерела/героя матеріалу.

Порушення положень Кодексу етики українського журналіста:

Повага до приватного життя (ст. 3): Зйомка обличчя, «скривленого болем», без гострої суспільної потреби є експлуатацією вразливості.

Недопустимість сенсаційності (рекомендації КЖЕ): Підпис «Так виглядає горе» є маніпулятивною спробою медіа «продати» емоцію, нівелюючи індивідуальність переживання втрати.

Етичне висвітлення смерті: Крупні плани обличчя померлого в труні фіксують лише «оболонку», що суперечить принципу поваги до гідності людини навіть після смерті.

Висновки за кейсом. Анастасія Федченко сформулювала «золоте правило» для військової фотожурналістики: необхідність саморефлексії репортера через проєкцію ситуації на власних близьких («Чи хотів би я, аби так фотографували мене?»). Кейс підтверджує, що навіть авторитетні міжнародні видання можуть припускатися етичних помилок, підмінюючи документалістику «смакуванням страждання».

Наразі за посиланням, де було вперше опубліковане фото (Допис ВВС Україна), його немає, а допис ВВС Україна доповнено дисклеймером: «Оновлення: Через порушення редакційних стандартів ВВС щодо надання згоди ми відредагували пост та прибравли фотографії з цієї фотогалереї».

Кейс 3.

6 березня 2023 року в інформаційному просторі з'явилося відео розстрілу росіянами українського військовополоненого після його слів «Слава Україні!». Подія, що сталася поблизу Красної Гори (Донецька обл.), спричинила безпрецедентний резонанс. Численні медіа оперативно поширювали відео страти українського військового без належної обробки відео, без блюру обличчя.

Так, сайт ТСН опублікував відео з незаблюреним обличчям у супроводі з клікбейтним заголовком ««Слава Україні!», НЕЛЮДИ. Росіяни СТРАТИЛИ українського військового» («Слава Україні!», НЕЛЮДИ. Росіяни СТРАТИЛИ українського військового).

На сайті видання BBC Україна під заголовком «Розстріл українського військового. Хто на відео» також оприлюднили відео без спроб редагування (Розстріл українського військового. Хто на відео).

У матеріалі BBC названо ім'я військового, яке, як виявилось згодом, було помилковим. Тож, ключовою проблемою кейсу стала не тільки публікація сенситивного відео, але й помилкова ідентифікація загиблого: спочатку медіа та офіційні структури (30-та окрема механізована бригада) назвали ім'я Тимофія Шадури. Цю неперифіковану інформацію розповсюдили також Deutsche Welle (Розстріл бійця на відео: в Україні назвали загиблого), із заголовком «Тимофій Шадура. ГЕРОЯ РОЗСТРІЛЯЛИ за слова «Слава Україні!»» дезінформацію поширив «5 канал» (Тимофій Шадура. ГЕРОЯ РОЗСТРІЛЯЛИ за слова «Слава Україні!»).

Лише після тривалих експертиз СБУ 12 березня 2023 року було офіційно підтверджено, що на відео був Олександр Мацієвський, якого родина вважала безвісно зниклим.

Етичний аналіз через призму професійних стандартів:

Конфлікт оперативності та достовірності (Порушення ст. 6 та ст. 9 Кодексу етики). Поспішна ідентифікація особи на основі візуальної схожості без офіційного підтвердження ДНК-експертизою призвела до поширення недостовірної інформації. Це завдало тяжкого емоційного удару родинам обох військовослужбовців, що ілюструє порушення принципу «мінімізації шкоди».

Візуалізація моменту смерті та ретравматизація. Поширення кадрів страти, створених агресором як інструмент пропаганди страху, поставило перед медіа дилему: документування воєнного злочину проти ризику стати ретранслятором ворожого ПСО. Згідно з позицією КЖЕ, поширення таких кадрів може завдати глибокої емоційної шкоди аудиторії, що перебуває у стані хронічного стресу.

Приватність останніх хвилин життя. Публікація відео останніх секунд життя людини без попередньої згоди родини (яка на той момент офіційно вважала бійця зниклим безвісти) є критичним відхиленням від етичних норм.

Застосування моделі «скринька Поттера»:

Цінності: Протистояння цінності правди та документування злочину (доказова база для трибуналів) цінностям психологічного добробуту родини та суспільства.

Принципи: Відповідно до теорії утилітаризму, медіа виправдовували публікацію «найбільшим благом» — героїзацією спротиву. Однак, деонтологічний підхід вказує на неприпустимість використання смерті конкретної людини як «засобу» для досягнення інформаційної мети без поваги до її особистої гідності.

Лояльність: У початковій фазі медіа виявили лояльність до швидкості та «хайпу», що призвело до помилки; надалі — до державної безпеки та правди через складні експертизи СБУ.

Висновки за кейсом. Кейс Олександра Мацієвського демонструє, що в умовах війни стандарт «оперативності» має остаточно поступитися стандарту «своєчасності» та «достовірності». Помилкова ідентифікація Шадури/Мацієвського стала хрестоматійним прикладом того, як медійний тиск може спотворити процес офіційного розслідування та завдати повторну травму близьким загиблих.

Тобто описані кейси демонструють дієвість застосування моделі морального аналізу в реальній журналістській практиці та може слугувати зразком для прийняття етично виважених рішень у ситуаціях невизначеності.

3.2. Особливості роботи медіа з постраждалими від війни в умовах дії воєнного стану

З метою вивчення особливостей роботи сучасних медіа з особами, які постраждали внаслідок війни та/або стали свідками чи жертвами воєнних злочинів в умовах дії воєнного стану та визначення особливостей етичної взаємодії журналістів із респондентами та подальшою діяльністю із оприлюднення матеріалу про осіб, які постраждали внаслідок війни та/або стали

свідками чи жертвами воєнних злочинів в умовах дії воєнного стану ми провели експертне опитування працівників сучасних медіа.

До опитування залучено 119 осіб, які на момент дослідження працюють в медіа. Усім експертам запропоновано анкету із 29 питань (див. Додаток А), зокрема: шість організаційних питань, два відкритих питання, всі інші питання містили варіанти відповідей. Анкетування проведене за допомогою сервісу Google-forms шляхом прямого надсилання анкети представникам медіа.

Анкету через прямі електронні розсилки поширили медійні організації: Internews Ukraine, Інститут Масової інформації, Різні Рівні медіа, Lviv media Forum, Donbas Media Forum; також ми персоналізовано надіслали анкету редакторам медіа, які працюють на фронті, з полоненими та жертвами воєнних злочинів: 18000 (Черкаси), КордонМедіа (Суми), Цукр (Суми), Varosh (Ужгород), Накипіло (Харків), Харківська Думка (Харків), Слобідський край (Харків), Реальна Газета (Луганськ), КраматорськPost (Краматорськ), Новини Слов'янська (Слов'янськ), СОДА (Запоріжжя), Запорізький центр розслідувань (Запоріжжя), Інтент (Одеса), МикВісті (Миколаїв), ШосткаІнфо (Шостка), Гречка (Кропивницький), Новини Донбасу (Донеччина), Вільне Радіо (Донеччина), Точка Сходу (Донеччина), МістоРічка (Дніпро), 1 Криворізький (Кривий Ріг); професійні закриті спільноти фіксерів та журналістів-міжнародників, які працюють в зоні бойових дій, прифронтових регіонах та на деокупованих територіях. Анкета не поширювалась у вільному доступі та в соціальних мережах, тобто до опитування залучено вузьку професійну спільноту з досвідом роботи зі створенням контенту в умовах війни, що свідчить про експертність отриманих відповідей. Анкетування було повністю анонімне без збору персональних даних респондентів.

Для обробки й інтерпретації отриманих результатів опитування частково використано інструменти штучного інтелекту — зокрема, мовну модель ChatGPT (OpenAI, 2023). Інструменти штучного інтелекту використовувалися виключно як допоміжний засіб для технічного структурування та редакційного

уточнення окремих текстових формулювань. Усі інтерпретації результатів, аналітичні узагальнення та наукові висновки виконані автором самостійно.

Для обробки результатів дослідження ми застосували кількісно-якісний аналіз та статистичну обробку отриманих даних (середні арифметичні, коефіцієнт кореляції r-Пірсона).

Використання коефіцієнта кореляції r-Пірсона зумовлене поширеною практикою аналізу узагальнених показників шкал Лайкерта у психологічних і соціокомунікаційних дослідженнях, де такі дані за достатнього обсягу вибірки можуть інтерпретуватися як наближені до інтервального рівня вимірювання.

Для встановлення кореляційних зв'язків між відповідями на питання анкети ми застосували коефіцієнт кореляції r-Пірсона на рівні достовірності $p \leq 0.01$. Дані обробляли за допомогою програмного забезпечення MS Excel.

Для всіх питань закритого типу ми використали семантичну диференціальну шкалу (Ні, ніколи; Частково, іноді; Важко сказати; Скоріше так, ніж ні; Так; Не знаю, не знайомий (не знайома) з цим поняттям) (Osgood et al. 1967); для двох питань застосували п'ятиступеневу шкалу Лайкерта від «категорично не згоден» до «категорично згоден» (Likert R. 1932). Також застосовано Interpretative Phenomenological Analysis, IPA (Smith 2008), який використовувався для розроблення питань анкети та подальшої інтерпретації отриманих даних.

До питань із семантичною диференційованою шкалою (Ні, ніколи; Частково, іноді; Важко сказати; Скоріше так, ніж ні; Так; Не знаю, не знайомий (не знайома) з цим поняттям) (Osgood et al. 1967) далі ми застосували шкалу ранжування від 5 до 0, де 5 — Ні, ніколи; 4 — Частково, іноді; 3 — Важко сказати; 2 — Скоріше так, ніж ні; 1 — Так; 0 — Не знаю, не знайомий (не знайома) з цим поняттям. Цю шкалу ми використовували для визначення середнього значення відповідей респондентів з метою вивчення особливостей роботи сучасних медіа з особами, які постраждали внаслідок війни та/або стали свідками чи жертвами воєнних злочинів в умовах дії воєнного стану та визначення особливостей етичної взаємодії журналістів із респондентами та

подальшою діяльністю із оприлюднення матеріалу про осіб, які постраждали внаслідок війни та/або стали свідками чи жертвами воєнних злочинів в умовах дії воєнного стану.

Статистичний портрет експертів (n=119), які були залучені до опитування має такий вигляд.

1. За досвідом роботи: 1-5 років — 39 осіб, 32,8%; 5-10 років — 25 осіб, 21 %; 10 і більше років — 55 осіб, 46,2 %.

2. За кількістю працівників в медіа: від 1 до 10 — 54 особи, 45,4 %; від 10 до 20 — 37 осіб, 31,1 %; 20 і більше — 28 осіб, 23,5 %.

3. Охоплення видання, в якому працює експерт: локальне — 23 особи, 19,3 %; регіональне — 59 осіб, 49,6 %; всеукраїнське — 35, 29,4 %; міжнародне — 1 особа, 0,8 %; інше — 1 особа, 0,8 %.

4. Тип медіа, в якому працює експерт: ТБ — 9 осіб, 7,6 %; радіо — 2 особи, 1,7 %; онлайн-видання — 89 осіб, 74,8 %; друковане медіа — 7 осіб, 5,9 %; незалежний/фріланс — 7 осіб, 5,9 %; інше — 5 осіб, 4,2 %.

5. Географія експертів та медіа, в яких вони працюють: м. Київ — 29 осіб, 24,4 %; Вінницька область — 5 осіб, 4,2 %; Волинська область — 7 осіб, 5,9 %; Дніпропетровська область — 2 особи, 1,7 %; Донецька область — 9 осіб, 7,6 %; Житомирська область — 1 особа, 0,8 %; Закарпатська область — 1 особа, 0,8 %; Запорізька область — 1 особа, 0,8 %; Івано-Франківська область — 2 особи, 1,7 %; Київська область — 1 особа, 0,8 %; Кіровоградська область — 1 особа, 0,8 %; Луганська область — 3 особи, 2,5 %; Миколаївська область — 1 особа, 0,8 %; Одеська область — 4 особи, 3,4 %; Полтавська область — 24 особи, 20,2 %; Сумська область — 5 осіб, 4,2 %; Тернопільська область — 1 особа, 0,8 %; Харківська область — 9 осіб, 7,6 %; Херсонська область — 1 особа, 0,8 %; Хмельницька область — 1 особа, 0,8 %; Черкаська область — 4 особи, 3,4 %; Чернівецька область — 2 особи, 1,7 %; Чернігівська область — 1 особа, 0,8 %.

6. Пріоритетність платформ публікування матеріалів виданням, в якому працюють експерти, представлено на Рис. 3.2.1 (де 1 — найпріоритетніше, 5 — найменш пріоритетне або не використовується)

29. Розставте пріоритетність платформ публікування матеріалів вашим виданням, де 1 – найпріоритетніше, 5 – найменш пріоритетне або не використовується

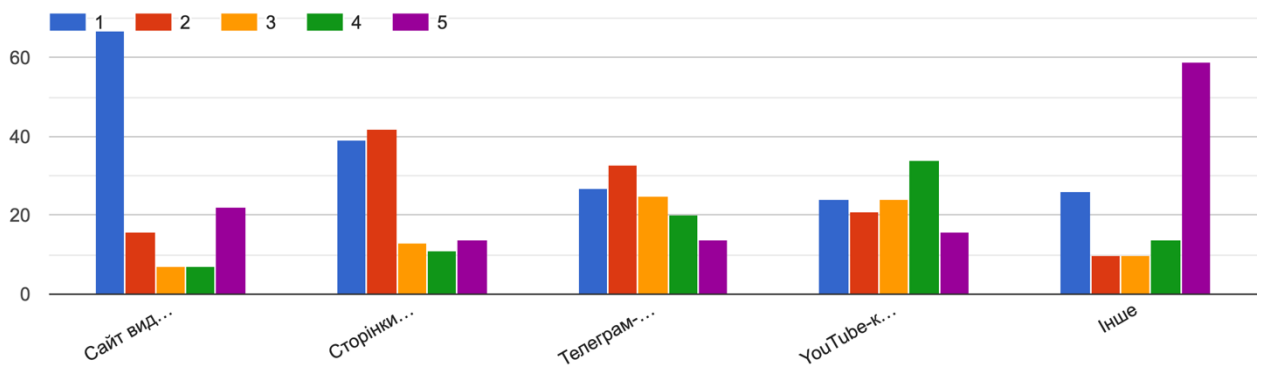

Рис. 3.2. Пріоритетність платформ публікування матеріалів виданням, в якому працюють експерти

Отже, представимо якісно-кількісний аналіз відповідей експертів-респондентів на питання анкети.

Аналіз відповідей респондентів на запитання щодо наявності випадків порушення свободи слова та свободи вираження поглядів унаслідок внутрішньоредакційної цензури свідчить про деяку неоднозначність. Майже половина респондентів (46,2%) вказали, що не стикалася з такими проявами («ні, ніколи»), що може свідчити як про відсутність системної цензури в окремих редакціях, так і про різний рівень чутливості журналістів до подібних явищ.

Водночас 27,7 % респондентів обрали варіанти «частково, іноді» та 10,1% «скоріше так, ніж ні». Такий розподіл може вказувати на наявність прихованих або ситуативних форм внутрішньоредакційного впливу на зміст матеріалів. Припускаємо, що цензура не завжди має відкритий характер, а часто реалізується у формі непрямих обмежень, редакційної політики або самоцензури.

12,6 % респондентів прямо підтвердили наявність таких випадків («так»), що вказує на існування практик обмеження свободи слова. Водночас незначна

частка відповідей «важко сказати» (2,5%) або «Не знаю, не знайомий (не знайома) з цим поняттям» (0,8%) може вказувати на недостатній рівень усвідомлення проблеми або відсутність чіткого розуміння критеріїв внутрішньоредакційної цензури. Проте із загального масиву опитаних це складає всього 3,3%.

1. Чи зустрічались ви у своїй роботі з виявами порушення свободи слова та висловлювань через внутрішньоредакційну цензуру?

119 відповідей

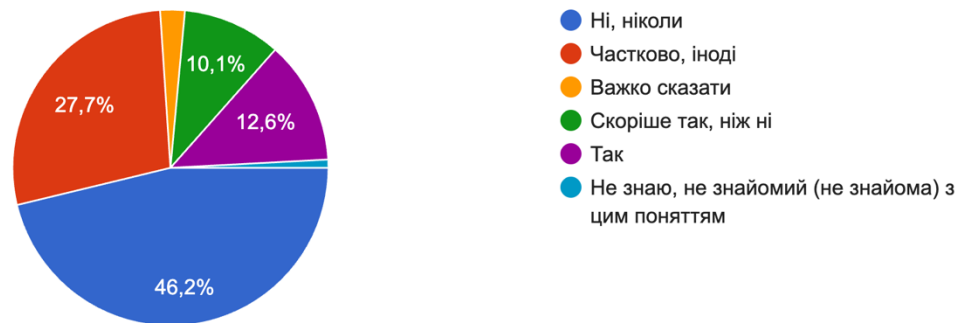

Рис. 3.3. Розподіл відповідей респондентів на питання «Чи зустрічались ви у своїй роботі з виявами порушення свободи слова та висловлювань через внутрішньоредакційну цензуру?»

Результати опитування на запитання щодо наявності випадків порушення свободи слова та свободи вираження поглядів унаслідок зовнішньої цензури свідчить про більш виражену поширеність цього явища порівняно з внутрішньоредакційною цензурою. Значна частина опитаних підтвердила наявність таких випадків, обравши варіанти «так» (20,2%), «скоріше так, ніж ні» (16,8%) та «частково, іноді» (32,8%), що вказує на системний або принаймні регулярний характер зовнішнього впливу на журналістську діяльність. Тобто майже 70% респондентів так чи так у своїй журналістській діяльності стикались

із випадками зовнішньої цензури та впливу зовнішніх чинників на їхню діяльність.

Водночас кількість відповідей «ні, ніколи» (20,2%) є меншою у порівнянні з попереднім питанням та дає змогу припустити, що зовнішні чинники (політичний, економічний, інший тиск) частіше впливають на свободу висловлювань журналістів, ніж внутрішньоредакційні обмеження.

Результати дають підстави стверджувати, що зовнішня цензура є вагомим чинником впливу на діяльність журналістів і суттєво впливає на реалізацію принципів свободи слова. Це свідчить про необхідність посилення уваги до питань професійної етики, незалежності журналістики та захисту журналістів від зовнішнього тиску, особливо в умовах дії воєнного стану.

Таблиця 3.2. Результати відповідей респондентів на запитання:
«Чи доводилося вам ухвалювати рішення щодо неопублікації або зміни
матеріалу через етичні сумніви?»

Варіант відповіді	Кількість	Частка, %
Так	46	38,7 %
Скоріше так, ніж ні	19	16,0 %
Частково, іноді	32	26,9 %
Ні, ніколи	15	12,6 %
Важко сказати	7	5,9 %
Разом	119	100 %

Відповіді респондентів на питання 3 анкети вказують, що найбільша частка обрала варіант «так» (38,7%). Це свідчить про досить високу поширеність ситуацій, у яких журналісти змушені ухвалювати рішення щодо неопублікації або коригування матеріалу через етичні сумніви. Сукупна частка відповідей «так», «скоріше так, ніж ні» та «частково, іноді» становить 81,6 %, що дає підстави стверджувати: етичний компонент істотно впливає на редакційні рішення та практичну діяльність журналіста. Водночас порівняно невелика частка відповідей «ні, ніколи» (12,6 %) вказує на те, що повна відсутність таких дилем є радше винятком, ніж правилом. Отже, отримані результати підтверджують, що

морально-етичний вибір є постійною складовою професійної діяльності журналіста, особливо в темах, пов'язаних із чутливим контентом і суспільно значущою інформацією.

Результати опитування щодо наявності внутрішнього конфлікту між професійними стандартами та редакційною політикою під час підготовки чутливих матеріалів свідчить про неоднозначний характер цього явища в практиці сучасних медіа (див. Рис. 3.4).

4. Чи виникав у вас внутрішній конфлікт між професійними стандартами і редакційною політикою під час підготовки та публікації чутливих матеріалів?

119 відповідей

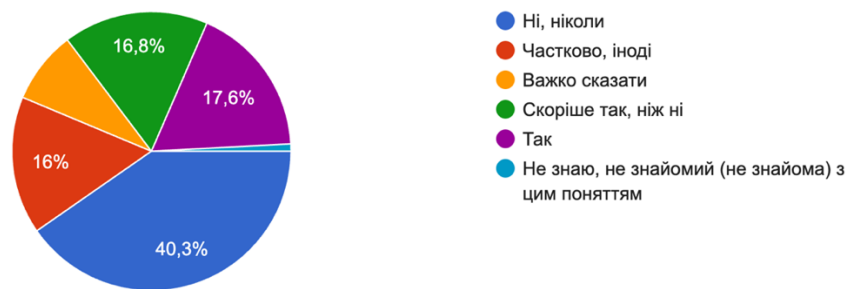

Рис. 3.4. Розподіл відповідей респондентів на питання «Чи виникав у вас внутрішній конфлікт між професійними стандартами і редакційною політикою під час підготовки та публікації чутливих матеріалів?»

Зокрема, відповіді «так», «скоріше так, ніж ні» та «частково, іноді» демонструють, що більша частина журналістів хоча б іноді стикаються з необхідністю узгодження власних професійних переконань із редакційною політикою.

Водночас чимало відповідей «ні, ніколи» може вказувати як на ефективну інтеграцію професійних стандартів у редакційну політику окремих медіа, так і на можливу адаптацію журналістів до нинішніх умов, коли потенційні суперечності не завжди усвідомлюються як конфлікт.

Наявність відповідей «важко сказати» та «не знайомий з поняттям» свідчить про складність цього явища, а також про різний рівень рефлексії журналістів щодо власної професійної діяльності.

Можемо припустити, що внутрішній конфлікт між професійними стандартами та редакційною політикою не є постійним явищем, однак має ситуативний і поширений характер. Це підкреслює важливість формування чітких етичних орієнтирів і редакційних практик, які б мінімізували такі конфлікти, особливо у процесі роботи з чутливими та соціально значущими темами.

Таблиця 3.3. Результати відповідей респондентів на запитання:
«Чи погоджуєтесь ви з твердженням, що журналіст має з повагою ставитися до приватного життя людини?»

Варіант відповіді	Кількість	Частка, %
Так	89	74,8 %
Скоріше так, ніж ні	20	16,8 %
Частково, іноді	4	3,4 %
Ні, ніколи	1	0,8 %
Важко сказати	4	3,4 %
Не знаю / не знайомий з поняттям	1	0,8 %
Разом	119	100 %

Як видно з даних таблиці 3.3, результати опитування свідчать про високий рівень усвідомлення значущості принципу поваги до приватного життя в професійній діяльності журналіста. Абсолютна більшість опитаних погоджується з цим твердженням: сукупна частка відповідей «так» і «скоріше так, ніж ні» становить 91,6 %, що демонструє домінування відповідних етичних установок у професійній свідомості журналістів.

Водночас незначна частка відповідей «частково, іноді» та «важко сказати» може свідчити про існування певних ситуацій, у яких принцип поваги до приватного життя сприймається як відносний або такий, що може підлягати

переосмисленню залежно від контексту (зокрема, суспільної значущості інформації чи умов дії воєнного часу).

Отже, отримані результати дають підстави стверджувати, що повага до приватного життя є усталеною цінністю у професійному середовищі журналістів, однак її практична реалізація може супроводжуватися складними етичними виборами, особливо у випадках висвітлення чутливих тем, пов'язаних із жертвами воєнних злочинів.

Аналіз відповідей респондентів на питання 6 «Чи вважаєте ви, що найпершим обов'язком журналіста є повага до права громадськості на повну та об'єктивну інформацію про факти та події?» свідчить про високий рівень підтримки принципу пріоритету права громадськості на повну та об'єктивну інформацію як одного з ключових обов'язків журналіста. Сукупна частка відповідей «так» і «скоріше так, ніж ні» становить 87,4%, що вказує на домінування відповідної професійної установки в журналістському середовищі (див. Рис. 3.5).

6. Чи вважаєте ви, що найпершим обов'язком журналіста є повага до права громадськості на повну та об'єктивну інформацію про факти та події?

119 відповідей

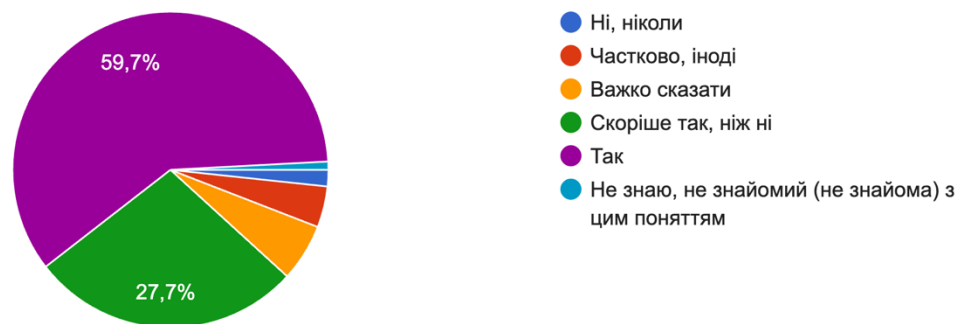

Рис. 3.5. Розподіл відповідей респондентів на питання «Чи вважаєте ви, що найпершим обов'язком журналіста є повага до права громадськості на повну та об'єктивну інформацію про факти та події?»

Водночас наявність відповідей «частково, іноді» та «важко сказати» свідчить про те, що в окремих ситуаціях цей принцип може підлягати переосмисленню залежно від контексту, зокрема у випадках, коли виникає необхідність балансування між суспільним інтересом та іншими етичними категоріями, такими як право на приватність або недопущення шкоди.

Незначна кількість відповідей «ні, ніколи» та «не знайомий з поняттям» підтверджує загальне визнання цього принципу як фундаментального для журналістської діяльності.

Як підсумок, результати дослідження засвідчують, що журналісти в цілому орієнтовані на забезпечення права суспільства на інформацію, однак практична реалізація цього принципу супроводжується необхідністю етичного балансування, особливо у випадках висвітлення чутливих тем, пов'язаних із людськими стражданнями та воєнними злочинами.

Важливо звернути увагу на один із ключових аспектів діяльності журналіста: пріоритет захисту приватного життя людини та усвідомлення обов'язку забезпечити суспільство повною та об'єктивною інформацією. Питання 5 та питання 6 анкети якраз і вказують на цей конфлікт. Порівняння результатів відповідей на запитання щодо поваги до приватного життя людини (91,6 %) та визнання права громадськості на повну й об'єктивну інформацію (87,4 %) дає змогу виявити один із ключових етичних конфліктів сучасної журналістики. Йдеться про необхідність постійного балансування між захистом приватності особи та реалізацією суспільного інтересу. Особливо гостро ця суперечність проявляється під час висвітлення чутливих тем, пов'язаних із жертвами воєнних злочинів, коли оприлюднення суспільно значущої інформації може супроводжуватися ризиком порушення гідності, безпеки чи психологічного стану постраждалої особи. Отже, отримані результати підтверджують, що в сучасній журналістській практиці обидва принципи сприймаються як однаково важливі, а їхнє узгодження потребує підвищеної етичної рефлексії та професійної відповідальності.

7. Що для вас важливіше у роботі над матеріалами про наслідки війни? (Розставте пріоритетність, де 1 – найпріоритетніше, 5 – найменш пріоритетне або не використовується)

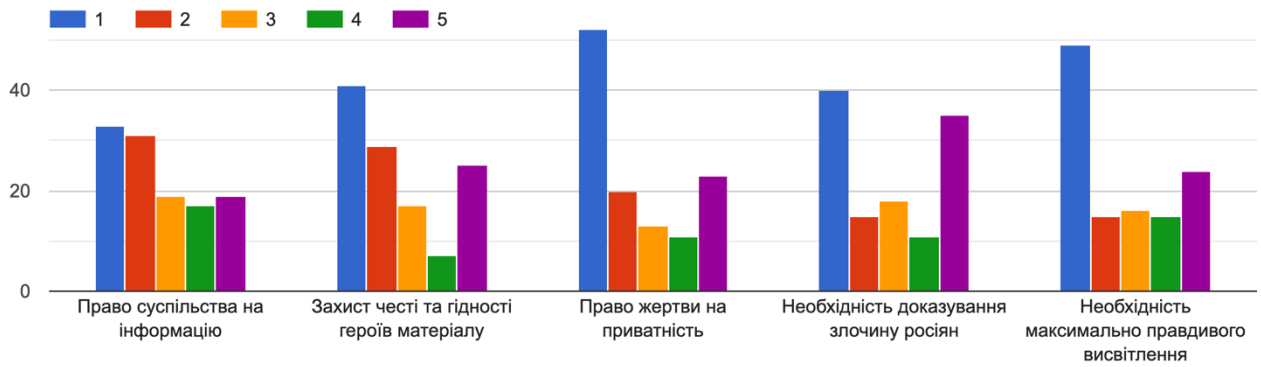

Рис. 3.6. Розподіл відповідей респондентів на питання «Що для вас важливіше у роботі над матеріалами про наслідки війни? (Розставте пріоритетність, де 1 — найпріоритетніше, 5 — найменш пріоритетне або не використовується)»

Як видно з даних на Рис. 3.6, ранжування свідчить про складну ієрархію пріоритетів у професійній свідомості журналістів під час роботи з матеріалами про наслідки війни.

Найвище в ієрархії розташовується необхідність доказування воєнних злочинів, що відображає актуальний контекст війни та роль журналістики як інструменту фіксації й документування порушень міжнародного гуманітарного права. Високі позиції також займає право суспільства на інформацію та принцип максимально правдивого висвітлення подій, що вказує на домінування орієнтації на об'єктивність і достовірність інформації як базової професійної цінності. Яскравіше це видно за підрахунком середнього рангу кожного варіанту відповіді (див. Табл. 3.4.)

Таблиця 3.4. Результати відповідей респондентів на запитання:

«Що для вас важливіше у роботі над матеріалами про наслідки війни? (Розставте пріоритетність, де 1 — найпріоритетніше, 5 — найменш пріоритетне або не використовується)» (середні значення)

Показник	Середній ранг
Право суспільства на інформацію	2,6
Захист честі та гідності героїв матеріалу	2,5
Право жертви на приватність	2,4
Необхідність доказування злочину росіян	2,9
Необхідність максимально правдивого висвітлення	2,6

Водночас такі етичні категорії, як захист честі та гідності героїв матеріалу та право жертви на приватність, займають нижчі позиції в ієрархії пріоритетів. Це не означає їхнє ігнорування, однак свідчить про те, що в умовах дії воєнного стану журналісти частіше надають перевагу суспільному інтересу та необхідності інформування над індивідуальними правами окремої особи.

Тож, отримані результати демонструють наявність ієрархії цінностей, у якій домінують інформаційні та суспільно значущі функції журналістики. Водночас це підтверджує існування потенційного етичного конфлікту між потребою правдивого й повного інформування та необхідністю захисту прав і гідності жертв воєнних злочинів. З одного боку, журналісти декларують важливість приватності, а з іншого — в пріоритетах визначають правду та доказ. Такі результати опитування свідчать про розрив між декларованими цінностями та практикою журналістської діяльності.

Результати відповідей на наступне питання анкети — На вашу думку, чи виправдане свідоме втручання у фото- / відеоконтент журналістами та його зміна задля пом'якшення враження (обрізання зображення, розмиття об'єктів, людей)? — переконливо засвідчили про наявність механізмів балансування між правдою і гуманністю в сучасній журналістській діяльності. Результати відповідей респондентів представлено на Рис. 3.7.

8. На вашу думку, чи виправдане свідоме втручання у фото- / відеоконтент журналістами та його зміна задля пом'якшення враження (обрізання зображення, розмиття об'єктів, людей)?
119 відповідей

Рис. 3.7. Розподіл відповідей респондентів на питання «Що для вас важливіше у роботі над матеріалами про наслідки війни? (Розставте пріоритетність, де 1 — найпріоритетніше, 5 — найменш пріоритетне або не використовується)»

Допустимість свідомого втручання у фото- та відеоконтент з метою пом'якшення емоційного впливу має позитивне або умовно-позитивне ставлення до таких практик. Сукупна частка відповідей «так», «скоріше так, ніж ні» та «частково, іноді» становить 87,3 %, що вказує на широке визнання доцільності використання таких інструментів у журналістській діяльності.

Водночас домінування варіанту «частково, іноді» (31,9 %) свідчить про відсутність однозначного підходу до цього питання та підкреслює його контекстуальний характер. Журналісти схильні розглядати втручання у візуальний контент не як універсально допустиму практику, а як інструмент, застосування якого залежить від конкретної ситуації, змісту матеріалу та потенційних наслідків для аудиторії й героїв публікацій.

Незначна частка відповідей «ні, ніколи» свідчить про те, що абсолютна відмова від редагування візуального контенту є радше винятком, ніж правилом. Це може бути пов'язано з усвідомленням журналістами необхідності

дотримання етичних принципів, зокрема недопущення повторної травматизації, захисту гідності постраждалих та обмеження надмірно шокуючого контенту.

Отже, отримані результати демонструють, що втручання у фото- та відеоматеріали сприймається журналістами як легітимний етичний інструмент, спрямований на балансування між правдивістю висвітлення подій і необхідністю мінімізації шкоди для людини. Це підтверджує тенденцію до гуманізації журналістських практик у контексті висвітлення наслідків війни.

Таблиця 3.5. Результати відповідей респондентів на запитання:

«Чи звертаєтесь ви до Кодексу етики українського журналіста при ухваленні складних рішень?»

Варіант відповіді	Кількість	Частка, %
Так	34	28,6 %
Скоріше так, ніж ні	22	18,5 %
Частково, іноді	25	21 %
Ні, ніколи	20	16,8 %
Важко сказати	11	9,2 %
Не знаю / не знайомий з поняттям	7	5,9 %
Разом	119	100 %

Як видно із даних Табл. 3.5, відповіді вказують про неоднорідний рівень звернення журналістів до Кодексу етики українського журналіста у процесі ухвалення професійних рішень. Хоча значна частина опитаних зазначає, що використовує цей документ у своїй діяльності (сукупно «так» і «скоріше так, ніж ні» — 47,1 %), водночас помітна частка респондентів обирає варіант «частково, іноді» (21 %), що вказує на несистемний характер його застосування.

Крім того, досить відчутною є частка відповідей «ні, ніколи» (16,6 %) та «не знайомий з поняттям» (5,9 %), що свідчить про наявність прогалів у практичному використанні або навіть знанні ключових етичних документів у професійному середовищі.

Отримані результати дають змогу зробити висновок, що Кодекс етики українського журналіста, попри його нормативну значущість, не завжди є

основним орієнтиром у процесі прийняття рішень. Натомість журналісти часто покладаються на власний досвід, редакційну політику або ситуативні етичні рішення.

10. Чи є обов'язковим, на вашу думку, чітке відокремлення фактів, суджень та коментарів в умовах висвітлення наслідків війни?

119 відповідей

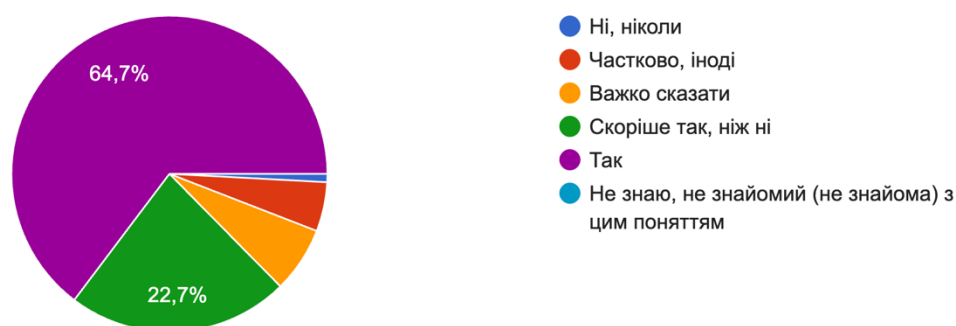

Рис. 3.8. Розподіл відповідей респондентів на питання «Чи є обов'язковим, на вашу думку, чітке відокремлення фактів, суджень та коментарів в умовах висвітлення наслідків війни?»

Дані з Рис. 3.8 свідчать про високий рівень підтримки принципу чіткого відокремлення фактів, суджень і коментарів як одного з базових стандартів журналістської діяльності. Сукупна частка відповідей «так» і «скоріше так, ніж ні» становить 87,4 %, що підтверджує домінування цього принципу в професійній свідомості журналістів навіть в умовах висвітлення наслідків війни.

Водночас наявність відповідей «частково, іноді» (5%) та «важко сказати» (6,7%) свідчить про те, що в окремих ситуаціях журналісти допускають можливість відхилення від цього стандарту або його гнучкого застосування. Це може бути зумовлено складністю контексту воєнного часу, емоційною насиченістю матеріалів, а також необхідністю швидкого реагування на події.

Мінімальна кількість відповідей «ні, ніколи» підтверджує практично загальне визнання цього принципу як обов'язкового елементу професійної діяльності журналіста.

Аналіз відповідей респондентів на питання 11 «Чи погоджуєтесь ви із твердженням, що журналіст зобов'язаний зробити все можливе для виправлення будь-якої поширеної інформації, якщо виявилось, що вона не відповідає дійсності?» свідчить про майже одностайне визнання обов'язку журналіста виправляти поширену недостовірну інформацію. Абсолютна більшість опитаних обрала варіант «так» (88,2 %), а разом із відповіддю «скоріше так, ніж ні» цей показник становить 95,8 %, що демонструє високий рівень усвідомлення принципу відповідальності за достовірність інформації.

Незначна частка відповідей «частково, іноді», «ні, ніколи» та «важко сказати» свідчить про поодинокі випадки сумнівів або альтернативних підходів до реалізації цього принципу, однак вони не впливають на загальну тенденцію.

Отримані результати нашої вихують на висновок, що відповідальність за точність і достовірність інформації є однією з найстійкіших професійних установок у журналістському середовищі. На відміну від інших етичних питань, де спостерігається варіативність і ситуативність, у цьому випадку домінує чітка нормативна позиція.

Питання 12 анкети стосувалось ставлення журналістів до принципу рівності та недискримінації і результати засвідчили про високий рівень підтримки принципу рівності та недискримінації як базового етичного орієнтира журналістської діяльності. Абсолютна більшість опитаних погоджується з твердженням про рівність прав незалежно від статі, мови, раси, релігії чи інших ознак: сукупна частка відповідей «так» і «скоріше так, ніж ні» становить 90,8 %, що демонструє домінування відповідних ціннісних установок у професійній свідомості журналістів.

Таблиця 3.6. Результати відповідей респондентів на запитання:

«Чи допускається, на вашу думку, зобов'язання редакцією в службовому порядку писати чи виконувати будь-що, якщо це суперечить власним переконанням чи принципам журналіста?»»

Варіант відповіді	Кількість	Частка, %
Ні, ніколи	49	41,2 %
Частково, іноді	29	24,4 %
Скоріше так, ніж ні	8	6,7 %
Так	5	4,2 %
Важко сказати	24	20,2 %
Не знаю / не знайомий з поняттям	4	3,4 %
Разом	119	100 %

Аналіз відповідей респондентів щодо допустимості примусу журналіста до виконання завдань, які суперечать його власним переконанням чи принципам, свідчить про домінування негативного ставлення до таких практик. Найбільша частка опитаних (41,2 %) обрала варіант «ні, ніколи», що вказує на чітке неприйняття порушення професійної автономії журналіста.

Водночас сукупна частка відповідей «частково, іноді», «скоріше так, ніж ні» та «так» становить 35,3 %, що свідчить про існування певної толерантності до таких ситуацій або визнання їх можливості в окремих умовах. Це може бути зумовлено реаліями функціонування медіаорганізацій, впливом редакційної політики, зовнішнього тиску або специфікою роботи в умовах війни.

Значна частка відповідей «важко сказати» (20,2 %) та «не знайомий з поняттям» (3,4 %) свідчить про неоднозначність сприйняття цього питання та різний рівень усвідомлення меж професійної незалежності серед журналістів.

Загалом результати демонструють, що принцип редакційної незалежності та свободи професійного вибору в цілому визнається журналістами як важливий, однак у практичній діяльності можливі ситуації його обмеження. Це підтверджує наявність напруження між індивідуальною професійною етикою журналіста та інституційними вимогами медіаорганізацій.

Аналіз відповідей респондентів на питання 14 «Чи погоджуєтесь ви із твердженням, що свідоме порушення норм журналістської етики є абсолютно

несумісним з професійною журналістикою?» свідчить про високий рівень підтримки твердження про несумісність свідомого порушення норм журналістської етики з професійною діяльністю. Абсолютна більшість опитаних погоджується з цією позицією: сукупна частка відповідей «так» і «скоріше так, ніж ні» становить 89,9 %, що вказує на домінування чітких нормативних уявлень про професійні межі журналістики.

Водночас наявність відповідей «частково, іноді», «важко сказати» та поодиноких «ні, ніколи» свідчить про існування певної варіативності у сприйнятті цього питання. Це може бути пов'язано з реальними умовами професійної діяльності, в яких журналісти змушені діяти в ситуаціях етичного компромісу або вибору між конкуруючими цінностями.

Загалом, результати підтверджують, що професійна етика сприймається журналістами як невід'ємна складова професії, однак її реалізація має складний і контекстуально залежний характер.

Відповіді респондентів на питання 15 «Чи дотримуєтесь ви у своїй діяльності усіх положень Кодексу етики?» переконливо доводять позитивне ставлення до дотримання положень Кодексу етики у професійній діяльності, однак із помітною варіативністю у ступені їх реалізації. Сукупна частка відповідей «так» і «скоріше так, ніж ні» становить 80,7 %, що вказує на домінування орієнтації на етичні стандарти серед журналістів.

Водночас чимало відповідей «скоріше так, ніж ні» (45,4 %) порівняно з відповіддю «так» (35,3 %) свідчить про те, що повне і безумовне дотримання всіх положень Кодексу не завжди є можливим у практичній діяльності. Це може бути пов'язано з впливом редакційної політики, зовнішніх чинників, часових обмежень або складністю етичних ситуацій, особливо в умовах війни.

Таблиця 3.7. Результати відповідей респондентів на запитання:

«Чи працювали ви з людьми, які пережили полон, катування, сексуальне насильство, втрату близьких?»

Варіант відповіді	Кількість	Частка, %
Так	82	68,9 %
Скоріше так, ніж ні	11	9,2 %
Частково, іноді	12	10,1 %
Ні, ніколи	13	10,9 %
Не знаю, не знайомий (не знайома) з цим поняттям	1	0,8 %
Разом	119	100 %

Як видно із таблиці 3.7, відповіді журналістів свідчать, що більшість із них має безпосередній досвід роботи з людьми, які пережили полон, катування, сексуальне насильство або втрату близьких. Зокрема, сукупна частка відповідей «так» і «скоріше так, ніж ні» становить 78,1 %, що вказує на високу залученість журналістів до висвітлення чутливих і травматичних тем, пов'язаних із наслідками війни.

Наявність відповідей «частково, іноді» (10,1 %) свідчить про те, що ще частина журналістів мала епізодичний досвід взаємодії з такими категоріями респондентів. Водночас порівняно небагато відповідей «ні, ніколи» (10,9 %) вказує на те, що лише обмежена частина опитаних не стикалася з подібною практикою.

Отримані результати дають змогу резюмувати, що робота з жертвами воєнних злочинів є поширеною складовою професійної діяльності сучасних українських журналістів. Це своєю чергою підвищує значущість етичних норм, стандартів і професійної відповідальності, оскільки така взаємодія пов'язана з високим рівнем психологічної вразливості респондентів та ризиком повторної травматизації.

Аналіз відповідей респондентів на питання 17 «Чи має журналіст, на вашу думку, бути готовим надати базову психологічну підтримку під час інтерв'ю?» (див. Рис. 3.2.8) свідчить про загалом позитивне ставлення до ідеї надання журналістом базової психологічної підтримки під час інтерв'ю. Сукупна частка відповідей «так» і «скоріше так, ніж ні» становить 62,2 %, що вказує на усвідомлення журналістами своєї ролі не лише як інформаторів, але й як учасників комунікації з людьми, які перебувають у вразливому психологічному стані.

17. Чи має журналіст, на вашу думку, бути готовим надати базову психологічну підтримку під час інтерв'ю?

119 відповідей

Рис. 3.9. Розподіл відповідей респондентів на питання «Чи має журналіст, на вашу думку, бути готовим надати базову психологічну підтримку під час інтерв'ю?»

Водночас 21% відповідей «частково, іноді» свідчить про контекстуальний характер цього питання. Журналісти не розглядають психологічну підтримку як універсальний або обов'язковий елемент своєї діяльності, а радше як додаткову функцію, яка залежить від конкретної ситуації, типу матеріалу та стану респондента.

Наявність відповідей «важко сказати» (11,8 %) та поодиноких «ні, ніколи» (4,2 %) може свідчити про невизначеність меж професійної ролі журналіста, а також про брак чітких стандартів щодо поєднання журналістської та психологічної функцій.

Результати демонструють тенденцію до розширення професійної ролі журналіста в умовах війни, де він є не лише збирачем інформації, але й комунікатором, що взаємодіє з травмованими людьми. Це підкреслює необхідність розвитку додаткових компетенцій, зокрема базових навичок етичної комунікації та розуміння психологічного стану респондентів.

Аналіз відповідей респондентів на питання 18 «Чи відчуваєте ви емоційне вигорання/травматизацію через характер роботи?» свідчить про високий рівень емоційного навантаження та психологічної вразливості журналістів, які працюють із темами війни. Сукупна частка відповідей «так» і «скоріше так, ніж ні» становить 68 %, що вказує на поширеність явищ емоційного вигорання та вторинної травматизації серед представників професії.

22,7% відповідей «частково, іноді» свідчить про те, що навіть ті журналісти, які не відчувають постійного вигорання, все ж періодично стикаються з психологічним напруженням, пов'язаним із характером їхньої роботи. Це підтверджує, що робота з чутливими темами, зокрема з жертвами воєнних злочинів, має кумулятивний емоційний ефект.

Отримані результати підтверджують необхідність врахування психологічного аспекту у дослідженні професійної етики журналіста. Емоційне вигорання та травматизація можуть впливати на процес прийняття рішень, етичну оцінку ситуацій і взаємодію з респондентами, що підкреслює важливість розвитку механізмів професійної підтримки та психологічної підготовки журналістів.

Важливими для нашого дослідження у контексті професійного вигорання та психологічної травматизації були відповіді респондентів на наступне питання — «Чи надає ваша редакція підтримку (психолога/супервізора) журналістам, які працюють з травматичним досвідом?». Відповіді засвідчили про недостатній рівень інституційної підтримки журналістів, які працюють із травматичним контентом. Майже половина опитаних (42,9 %) зазначила, що їхні редакції взагалі не надають психологічної підтримки.

Водночас сукупна частка відповідей «так» і «скоріше так, ніж ні» становить лише 21,8 %, що свідчить про обмежене поширення структурованої підтримки журналістів на рівні редакцій. Наявність відповідей «частково, іноді» (24,4 %) вказує на епізодичний характер таких ініціатив, які не мають системного або регулярного характеру (див. Рис. 3.2.9).

Отримані результати демонструють суттєвий дисбаланс між рівнем психологічного навантаження журналістів (зафіксованим у попередньому питанні) та наявністю механізмів його компенсації. Отже, існує наявність системної проблеми у сфері організації журналістської діяльності, що полягає у недостатній увазі до психологічного добробуту журналістів.

19. Чи надає ваша редакція підтримку (психолога/супервізора) журналістам, які працюють з травматичним досвідом?

119 відповідей

Рис. 3.10. Розподіл відповідей респондентів на питання «Чи надає ваша редакція підтримку (психолога/супервізора) журналістам, які працюють з травматичним досвідом?»

За результатами аналізу відповідей на питання 20 «Чи вважаєте ви, що Кодекс етики журналіста нині є актуальним?» можна встановити, що хоча майже половина опитаних (48,7 %) вважає його актуальним, чимало респондентів обрали варіант «складно сказати» (39,5 %), що вказує на невизначеність у оцінці його відповідності сучасним викликам.

Помітна частка відповідей «ні» (11,8 %) свідчить про те, що частина журналістів вважає наявний Кодекс недостатньо адаптованим до реалій воєнного часу, нових етичних дилем і трансформацій медіасередовища.

Отримані результати дають змогу підсумувати, що, попри загальне визнання значущості етичних норм, сам Кодекс етики не сприймається як актуальний інструмент регулювання професійної діяльності. Значна частка невизначених відповідей може свідчити про розрив між формально закріпленими нормами та практичними потребами журналістів.

Отож, результати свідчать про необхідність модернізації етичних регуляторів журналістської діяльності, зокрема адаптації Кодексу етики до умов воєнного часу та нових професійних викликів.

Таблиця 3.8. Результати відповідей респондентів на запитання:

«Чи, на вашу думку, потрібно доповнити Кодекс етики пунктами, які враховують роботу з жертвами війни?»

Варіант відповіді	Кількість	Частка, %
Так	82	68,9 %
Складно сказати	30	25,2 %
Ні	7	5,9 %
Разом	119	100 %

Зрештою, респонденти висловлюють чітко виражену потребу в оновленні Кодексу етики журналіста з урахуванням специфіки роботи з жертвами війни. Більшість опитаних (68,9 %) вважає за потрібне доповнення Кодексу відповідними положеннями, що вказує на усвідомлення недостатності наявних етичних норм для регулювання сучасних професійних викликів.

У той же час чверть відповідей «складно сказати» (25,2 %) свідчить про певну невизначеність або недостатню рефлексію щодо змісту можливих змін. Це може бути пов'язано як із різним рівнем обізнаності журналістів із чинним Кодексом, так і з відсутністю усталених підходів до етичної регламентації роботи з травматичним досвідом.

Незначна кількість відповідей «ні» (5,9 %) підтверджує, що лише обмежена частина журналістів не вбачає необхідності змін, що не впливає на загальну тенденцію до переосмислення етичних норм.

Результати демонструють запит професійної спільноти на модернізацію етичних стандартів журналістики, зокрема шляхом розроблення положень, що регламентують роботу з жертвами воєнних злочинів, враховують психологічні аспекти взаємодії та забезпечують баланс між суспільним інтересом і захистом гідності людини.

Для встановлення кореляційних зв'язків між відповідями на питання анкети та визначення статистично значущих зв'язків був застосований коефіцієнт кореляції r-Пірсона на рівні достовірності $p \leq 0.01$. Обробка даних відбувалась за допомогою програмного забезпечення MS Excel.

Відповідно до таблиці критичних значень (Кисельов, Комарова, Мілько, Бакарджиєв 2017) задля визначення рівня достовірності для вибірки обсягом $n=119$ визначено табличне значення $r= 0,175$ достовірності $p \leq 0,05$ і табличне значення $r= 0,230$, що відповідає вищому рівню достовірності $p \leq 0,01$. У цих межах маємо статистично значущі кореляційні зв'язки, які підтверджують наші теоретичні висновки за результатами якісного аналізу результатів дослідження.

Отже, за результатами обрахунків маємо такі результати (див. Табл. 3.2.8).

Таблиця 3.9. Кореляційні зв'язки за коефіцієнтом кореляції r-Пірсона

Питання анкети	Значення коефіцієнта кореляції r-Пірсона
Вияви порушення свободи слова та висловлювань через внутрішньоредакційну цензуру та вияви порушення свободи слова та висловлювань, через зовнішню цензуру	0,5156
Вияви порушення свободи слова та висловлювань, через зовнішню цензуру та ухвалення рішення щодо неопублікації або зміни матеріалу через етичні сумніви	0,3235
Вияви порушення свободи слова та висловлювань через внутрішньоредакційну цензуру та внутрішній конфлікт між професійними стандартами і редакційною політикою під час підготовки та публікації чутливих матеріалів	0,3459
Ухвалення рішення щодо неопублікації або зміни матеріалу через етичні сумнів та внутрішній конфлікт між професійними стандартами і редакційною політикою під час підготовки та публікації чутливих матеріалів	0,3486
Вияви порушення свободи слова та висловлювань, через зовнішню цензуру та внутрішній конфлікт між професійними стандартами і	0,2872

Питання анкети	Значення коефіцієнта кореляції r-Пірсона
редакційною політикою під час підготовки та публікації чутливих матеріалів	
Ухвалення рішення щодо неопублікації або зміни матеріалу через етичні сумнів та звернення до Кодексу етики українського журналіста при ухваленні складних рішень	0,1789
Ухвалення рішення щодо неопублікації або зміни матеріалу через етичні сумнів та відчуття емоційного вигорання/травматизації через характер роботи	0,2601
Внутрішній конфлікт між професійними стандартами і редакційною політикою під час підготовки та публікації чутливих матеріалів та чітке відокремлення фактів, суджень та коментарів в умовах висвітлення наслідків війни	0,1763
Журналіст має з повагою ставитися до приватного життя людини та найпершим обов'язком журналіста є повага до права громадськості на повну та об'єктивну інформацію про факти та події	0,2235
Журналіст має з повагою ставитися до приватного життя людини та чітке відокремлення фактів, суджень та коментарів в умовах висвітлення наслідків війни	0,2595
Журналіст має з повагою ставитися до приватного життя людини та журналіст зобов'язаний зробити все можливе для виправлення будь-якої поширеної інформації, якщо виявилось, що вона не відповідає дійсності	0,2613
Журналіст має з повагою ставитися до приватного життя людини та всі мають рівні права, не зважаючи на свою стать, мову, расу, релігію, національне, регіональне чи соціальне походження або політичні уподобання	0,2266
Журналіст має з повагою ставитися до приватного життя людини та чи дотримуетесь ви у своїй діяльності усіх положень Кодексу етики	0,2194
Журналіст має з повагою ставитися до приватного життя людини та чи відчуваєте ви емоційне вигорання/травматизацію через характер роботи	0,2081
Свідоме втручання у фото- / відеоконтент журналістами та його зміна задля пом'якшення враження (обрізання зображення, розмиття об'єктів, людей) та чи звертаєтесь ви до Кодексу етики українського журналіста при ухваленні складних рішень	0,1899
Свідоме втручання у фото- / відеоконтент журналістами та його зміна задля пом'якшення враження (обрізання зображення, розмиття об'єктів, людей) та чи має журналіст, на вашу думку, бути готовим надати базову психологічну підтримку під час інтерв'ю	0,1865
Чи звертаєтесь ви до Кодексу етики українського журналіста при ухваленні складних рішень та зобов'язання редакцією в службовому порядку писати чи виконувати будь-що, якщо це суперечить власним переконанням чи принципам журналіста	0,1946
Чи звертаєтесь ви до Кодексу етики українського журналіста при ухваленні складних рішень та чи дотримуетесь ви у своїй діяльності усіх положень Кодексу етики	0,3276

Питання анкети	Значення коефіцієнта кореляції r-Пірсона
Чи звертаєтесь ви до Кодексу етики українського журналіста при ухваленні складних рішень та чи має журналіст, на вашу думку, бути готовим надати базову психологічну підтримку під час інтерв'ю	0,2187
Чітке відокремлення фактів, суджень та коментарів в умовах висвітлення наслідків війни та журналіст зобов'язаний зробити все можливе для виправлення будь-якої поширеної інформації, якщо виявилось, що вона не відповідає дійсності	0,2538
Журналіст зобов'язаний зробити все можливе для виправлення будь-якої поширеної інформації, якщо виявилось, що вона не відповідає дійсності та всі мають рівні права, не зважаючи на свою стать, мову, расу, релігію, національне, регіональне чи соціальне походження або політичні уподобання	0,4005
Журналіст зобов'язаний зробити все можливе для виправлення будь-якої поширеної інформації, якщо виявилось, що вона не відповідає дійсності та відоме порушення норм журналістської етики є абсолютно несумісним з професійною журналістикою	0,3464
Журналіст зобов'язаний зробити все можливе для виправлення будь-якої поширеної інформації, якщо виявилось, що вона не відповідає дійсності та чи дотримуєтесь ви у своїй діяльності усіх положень Кодексу етики	0,2090
Всі мають рівні права, не зважаючи на свою стать, мову, расу, релігію, національне, регіональне чи соціальне походження або політичні уподобання та чи дотримуєтесь ви у своїй діяльності усіх положень Кодексу етики	0,1977
Всі мають рівні права, не зважаючи на свою стать, мову, расу, релігію, національне, регіональне чи соціальне походження або політичні уподобання та чи працювали ви з людьми, які пережили полон, катування, сексуальне насильство, втрату близьких	0,1848
Свідоме порушення норм журналістської етики є абсолютно несумісним з професійною журналістикою та чи дотримуєтесь ви у своїй діяльності усіх положень Кодексу етики	0,2915
Чи працювали ви з людьми, які пережили полон, катування, сексуальне насильство, втрату близьких та чи відчуваєте ви емоційне вигорання/травматизацію через характер роботи	0,1941

Проведене емпіричне дослідження дало змогу виявити особливості формування та застосування норм професійної етики журналіста в умовах висвітлення наслідків війни, зокрема у роботі з жертвами воєнних злочинів. Отримані результати засвідчують складний, багатовимірний і контекстуально залежний характер сучасної журналістської етики.

Встановлено, що журналісти демонструють *високий рівень усвідомлення базових етичних принципів професії*. Абсолютна більшість респондентів

підтримує такі фундаментальні норми, як повага до приватного життя, забезпечення права суспільства на повну та об'єктивну інформацію, недискримінація, відповідальність за достовірність інформації та необхідність її виправлення у разі помилки. Це свідчить про наявність стійкого етичного ядра, яке залишається незмінним навіть в умовах війни.

Водночас результати дослідження виявили *наявність суттєвих етичних дилем*, що виникають у практичній діяльності журналістів. Зокрема, встановлено існування *напруження між правом суспільства на інформацію та необхідністю захисту приватності і гідності особи*. Цей конфлікт особливо загострюється під час роботи з жертвами воєнних злочинів, коли оприлюднення суспільно значущої інформації може супроводжуватися ризиком повторної травматизації або порушенням прав постраждалих.

Аналіз результатів також виявив, що, *попри декларування високих етичних стандартів, їхнє практичне застосування має ситуативний характер*. Журналісти часто змушені ухвалювати рішення в умовах невизначеності, балансує між професійними нормами, редакційною політикою, суспільним інтересом і конкретними обставинами.

Окрему увагу привертає питання *використання етичних інструментів у професійній діяльності*. З'ясовано, що Кодекс етики українського журналіста визнається важливим нормативним документом, однак його застосування не є системним. Частина журналістів покликається до нього лише епізодично або покладається на власні професійні переконання. Це свідчить про розрив між нормативною етикою та реальною журналістською практикою.

Водночас чимало респондентів висловлює *сумніви щодо актуальності Кодексу етики в сучасних умовах*, а також підтримує необхідність його доповнення положеннями, що враховують специфіку роботи з жертвами війни. Це вказує на запит професійної спільноти на модернізацію етичних регуляторів відповідно до нових викликів.

Дослідження також виявило трансформацію професійної ролі журналіста в умовах війни. Зокрема, встановлено, що *журналісти дедалі частіше виконують*

не лише інформаційну, а й комунікативно-підтримувальну функцію, взаємодіючи з людьми, які перебувають у стані психологічної травми. Це проявляється у визнанні необхідності надання базової психологічної підтримки під час інтерв'ю, що свідчить про розширення професійних компетенцій журналіста.

Водночас результати дослідження засвідчили *високий рівень емоційного вигорання та вторинної травматизації серед журналістів*, які працюють із травматичним контентом. У той же час встановлено суттєвий дисбаланс між рівнем психологічного навантаження та наявністю інституційної підтримки: значна частина редакцій не забезпечує журналістів відповідними ресурсами (психологічною допомогою, супервізією тощо). Це створює додаткові ризики як для самих журналістів, так і для якості їхньої професійної діяльності.

Крім того, виявлено *вплив редакційної політики на процес прийняття етичних рішень*. Частина журналістів зазначає наявність внутрішніх конфліктів між професійними стандартами та вимогами редакції, а також допускає можливість певного обмеження професійної автономії. Це свідчить про існування інституційних факторів, які можуть впливати на реалізацію етичних норм.

Тож, узагальнення результатів дослідження дає дійти висновку, що сучасна журналістська етика в умовах дії воєнного стану характеризується поєднанням стабільного нормативного ядра та гнучких, адаптивних практик його застосування. Журналісти зберігають орієнтацію на базові професійні принципи, однак їхня реалізація відбувається у складних умовах морального вибору, що потребує постійного балансування між конкуруючими цінностями.

Отже, професійна етика журналіста в умовах висвітлення воєнних злочинів набуває динамічного та контекстуально залежного характеру, що зумовлює необхідність її подальшого теоретичного осмислення та практичного вдосконалення. Особливої актуальності набуває питання адаптації етичних стандартів, зокрема оновлення Кодексу етики українського журналіста з урахуванням специфіки роботи з травматичним досвідом, а також впровадження механізмів психологічної підтримки журналістів.

3.3. Етичні стандарти роботи журналіста з постраждалими в умовах війни та повоєнного відновлення

З метою визначення дієвості Кодексу етики українського журналіста (Кодекс етики) у сучасних реаліях ми провели експертне опитування фахівців, які на момент дослідження працюють в медіа або ведуть іншу журналістську практику. Узагальнені результати опитування представлено у параграфі 3.2, проте анкета містила й відкриті питання, які були не обов'язковими. Ці відкриті питання мають важливе значення для нас, оскільки респонденти мали можливість висловити свою експертну думку щодо дієвості Кодексу щодо роботи з людьми, які постраждали внаслідок війни та/або стали свідками чи жертвами воєнних злочинів в умовах дії воєнного стану.

Нагадаємо, що Кодекс етики українського журналіста (Кодекс етики) ухвалений 24 квітня 2004 року на з'їзді журналістів — підписантів документу, а в останній редакції зі змінами — 4 жовтня 2013 року на з'їзді підписантів Кодексу (Кодекс етики).

Документ затверджено 12 грудня 2013 року на пленумі Національної спілки журналістів України та раніше — рішенням Комітету Незалежної медіапрофспілки України (Кодекс етики).

Кодекс містить 19 статей. Вони написані на основі прав і свобод людини, викладених у Загальній декларації прав людини, Всесвітній Хартії свободи преси ООН, Декларації принципів поведінки журналіста Міжнародної Федерації журналістів, Конституції України та чинного законодавства (Кодекс етики).

Звертаємо увагу, що Кодекс був затверджений у 2013 році і відтоді не зазнавав змін чи доповнень. Наше дослідження повною мірою засвідчило його деяку застарілість та неврахування реалій дій воєнного стану в Україні, воєнних дій з 2014 року, повномасштабного вторгнення російської федерації на територію нашої держави у лютому 2022 року та майбутнього повоєнного відновлення.

Отже, відкриті питання експертного опитування були сформульовані так: 1. Якими пунктами, на вашу думку, варто доповнити Кодекс етики у контексті умов воєнного стану, активних бойових дій на території України та роботою журналістів зі свідками та жертвами воєнних злочинів? 2. Що для вас є найбільшою етичною дилемою у висвітленні теми війни?

На перше питання було отримано 37 відкритих відповідей експертів, на друге — 56.

Розглянемо детальніше та узагальнимо відкриті відповіді на питання від респондентів-експертів.

Щодо першого питання — Якими пунктами, на вашу думку, варто доповнити Кодекс етики у контексті умов воєнного стану, активних бойових дій на території України та роботою журналістів зі свідками та жертвами воєнних злочинів? — ми одразу виключили відповіді типу «не можу сказати», «важко сказати», «не знаю». Всі інші ми детально проаналізували — їх можна згрупувати у шість основних кластерів.

1. Пріоритетність недопущення повторної травматизації

Найпоширенішою тематикою у відповідях є необхідність уникнення повторної травматизації жертв. Експерти вказують на неприпустимості нав'язливих запитань, повторного інтерв'ювання без потреби, а також деталізації травматичних подій, що може завдати шкоди постраждалим.

У контексті етичних стандартів респонденти вказують на важливість обмеження питань про насильство, врахування психологічного стану респондента, відмови від публікації матеріалу у разі зміни позиції постраждалого.

Кодекс етики закріплює норму поваги до приватного життя особи та недопущення завдання моральної шкоди, проте, на нашу думку, традиційне розуміння приватності *трансформується у принцип травмозапобігаючої журналістики*, який наразі прямо не закріплений у ньому.

2. Усвідомлена згода та контроль над матеріалом

У відповідях експертів зафіксовано чітке усвідомлення необхідності отримання повної, інформованої згоди респондента на участь у матеріалі. Журналісти підкреслюють, що людина має розуміти формат використання її історії, можливі наслідки публікації, право відмовитися або змінити рішення

У контексті Кодексу *принцип достовірності набуває безпекового значення*, що виходить за межі класичного розуміння точності інформації.

3. Захист гідності, приватність та безпека

Окрема група відповідей акцентує на необхідності анонімізації постраждалих, обмеження публікації чутливих деталей, отримання дозволу на використання фото та цитат, врахування ризиків для життя та безпеки.

Також підкреслюється важливість уникнення сенсаціоналізації та експлуатації болю, зокрема під час висвітлення тем смерті, поховань або насильства. Це свідчить, що у контексті Кодексу *етичні норми набувають характеру ситуаційного вибору, а не формального правила*.

4. Підвищені вимоги до перевірки інформації

Респонденти наголошують на необхідності посилення стандартів фактчекінгу, особливо у контексті воєнних злочинів, масових поховань, свідчень про катування та зґвалтування, інформаційної війни та пропаганди

Зазначається неприпустимість використання неперевіраних джерел, зокрема повідомлень із соціальних мереж і месенджерів. Кодекс етики українського журналіста закріплює загальний принцип достовірності інформації та обов'язок її перевірки, однак *не містить конкретизованих положень щодо роботи з інформацією в умовах війни та гібридних інформаційних впливів*. Зокрема, у ньому відсутні чіткі рекомендації щодо використання цифрових джерел, контенту із соціальних мереж або матеріалів, що можуть бути елементами ворожої пропаганди.

5. Безпековий вимір журналістської діяльності

Значна частина відповідей стосується необхідності врахування питань безпеки: недопущення розголошення військової інформації, дотримання вимог акредитації, уникнення ризиків для військових і цивільних.

Кодекс етики українського журналіста містить лише загальні положення щодо відповідальності журналіста перед суспільством, однак не передбачає окремих норм, що регламентують діяльність у контексті воєнного стану та національної безпеки. Зокрема, у ньому *відсутні чіткі орієнтири щодо співвідношення права суспільства на інформацію та ризиків для обороноздатності держави.*

б. Розширення професійної ролі журналіста

У відповідях простежується усвідомлення необхідності базових знань із психології, етичної комунікації з травмованими людьми, врахування емоційного стану співрозмовника.

Це підтверджує трансформацію ролі журналіста в умовах війни — від інформатора до чутливого комунікатора і вказує на необхідність доповнення Кодексу етики положеннями, які б враховували *психологічний вимір журналістської діяльності та принципи травмоорієнтованої комунікації.*

В окрему групу можна виділити відповіді щодо критики Кодексу, відсутність конкретики щодо воєнного контексту, необхідність нових розділів

Узагальнено респонденти вказують на необхідність доповнення Кодексу розділами про роботу з жертвами війни, регламентацію роботи з військовими, ветеранами, ВПО, чіткими правилами щодо інформаційної війни.

Щодо відкритих відповідей на питання 2 «Що для вас є найбільшою етичною дилемою у висвітленні теми війни?», то їх можна представити так.

У відкритих відповідях експерти вказували на дилеми, із якими вони стикаються під час висвітлення подій війни чи під час роботи з людьми, які постраждали внаслідок війни та/або стали свідками чи жертвами воєнних злочинів в умовах дії воєнного стану.

Дилема правди та шкоди. Найбільш домінантною у відповідях є дилема балансу між правом суспільства знати правду, обов'язком не нашкодити постраждалим. У цьому аспекті багато респондентів підкреслюють тонку межу між інформуванням і травматизацією, зазначаючи, що навіть суспільно важлива інформація може завдати додаткового болю жертвам або їхнім родинам.

Дилема суспільного інтересу та національної безпеки. Окрема група відповідей стосується необхідності балансування між відкритістю інформації, ризиками для військових, цивільних та держави. Тут ідеться про публікування фотоматеріалів з місць обстрілів, інформації про втрати та оперативні деталі воєнних дій.

Дилема у висвітленні страждань та експлуатації болю. Багато відповідей пов'язані з питаннями про показ страждання, не перетворення цього на сенсацію або «клікбейт». Особливо це стосується фото загиблих, похоронів, емоцій родичів

Дилема приватності. Респонденти неодноразово підкреслюють проблему порушення приватності жертв, неможливості отримати згоду (особливо у випадку загиблих), ризику довготривалих наслідків публікації.

Дилема взаємодії професійних стандартів та емоційного стану журналіста. Частина відповідей демонструє внутрішній конфлікт журналіста у складності збереження об'єктивності, емоційному залученні, почутті ненависті до агресора.

Дилема об'єктивності. Деякі респонденти ставлять під сумнів класичний принцип балансу думок: чи потрібно подавати позицію ворога, чи є це етично допустимим.

Дилема правди. Окремі відповіді стосуються доволі складного питання: чи висвітлювати внутрішні проблеми (корупцію, помилки), чи утриматися заради єдності суспільства

Дилема інформування та ретравматизації. Багато респондентів підкреслюють проблему повторного переживання травми та впливу контенту не лише на героїв, а й на аудиторію.

Як бачимо із відповідей респондентів, усі дилеми, із якими вони стикаються під час висвітлення подій війни чи під час роботи з людьми, які постраждали внаслідок війни та/або стали свідками чи жертвами воєнних злочинів в умовах дії воєнного стану прямо пропорційно співвідносяться із відповідями щодо невідповідності Кодексу сучасним реаліям.

Отже, на основі проведеного теоретичного аналізу та емпіричного дослідження щодо формування та застосування норм професійної етики журналіста у роботі з жертвами воєнних злочинів можемо сформулювати відповідні сучасності рекомендаційні положення до Кодексу етики українського журналіста.

Таблиця 3.10. Рекомендаційні положення до Кодексу етики українського журналіста

Статті Кодексу українського журналіста (затверджено 12 грудня 2013 року на пленумі Національної спілки журналістів України та раніше — рішенням Комітету Незалежної медіапрофспілки України)	Рекомендаційні положення до Кодексу етики українського журналіста
Свобода слова та висловлювань є невід’ємною складовою діяльності журналіста	Свобода слова має реалізовуватися через призму відповідальності з урахуванням принципів людської гідності, недопущення шкоди, суспільної відповідальності та можливих наслідків оприлюднення інформації для осіб, які перебувають у вразливому стані.
Служіння інтересам влади чи засновників, а не суспільства, є порушенням етики журналіста	Найвищим пріоритетом журналіста є служіння інтересам людини як головної цінності. Медіа не мають інструменталізувати приватне горе задля просування будь-яких ідеологічних чи політичних наративів. Неприпустимим є використання людського страждання, травматичного досвіду чи вразливого стану особи як інструменту маніпуляції, тиску, пропаганди або комерційної вигоди.
Журналіст має з повагою ставитися до приватного життя людини	Приватність є безумовною в моменти гострого горя, шоку чи фізичного страждання. Журналіст зобов’язаний отримати інформовану згоду на зйомку та публікацію, переконавшись, що особа усвідомлює наслідки оприлюднення її стану. Журналіст має з повагою ставитися до приватного життя людини, особливо у випадках, коли йдеться про осіб, які пережили втрату, насильство, травму, катастрофу, злочин чи іншу надзвичайну подію. Під час роботи з такими людьми журналіст зобов’язаний уникати надмірного втручання в особистий простір, нав’язливих запитань, примусу до коментування та

Статті Кодексу українського журналіста (затверджено 12 грудня 2013 року на пленумі Національної спілки журналістів України та раніше — рішенням Комітету Незалежної медіапрофспілки України)	Рекомендаційні положення до Кодексу етики українського журналіста
	безпідставного розкриття персональних даних.
Висвітлення судових процесів має бути неупередженим щодо звинувачених	Висвітлення судових процесів має бути неупередженим щодо звинувачених із дотриманням презумпції невинуватості, а також із повагою до гідності, приватності та безпеки потерпілих, свідків і членів їхніх родин. Журналіст має уникати деталей, які можуть спричинити повторну травматизацію, вторинну віктимізацію, суспільне таврування або інші негативні наслідки для вразливих осіб.
Журналіст не розкриває своїх джерел інформації, окрім випадків, передбачених законодавством України	Журналіст несе персональну та інституційну відповідальність за фізичну та цифрову безпеку джерел. У разі роботи з вразливими джерелами журналіст має вживати додаткових заходів для захисту їхньої особи, якщо розкриття або непряма ідентифікація може спричинити для них фізичну, психологічну, соціальну або правову шкоду. У разі ризику для життя джерела, право на мовчання є абсолютним етичним обов'язком.
Повага до права громадськості на повну та об'єктивну інформацію про факти та події є найпершим обов'язком журналіста	Повага до права громадськості на повну та об'єктивну інформацію про факти та події є найпершим обов'язком журналіста. Водночас реалізація цього обов'язку має поєднуватися з повагою до людської гідності, права на приватність, принципу «не нашкодити» та необхідності захисту осіб, щодо яких публікація може мати травматичні чи небезпечні наслідки. Об'єктивність не тотожна безсторонності в оцінці актів насильства. Повна інформація має включати не лише факти, а й контекст допомоги, розв'язання проблеми та захисту прав постраждалих.
Інформаційні та аналітичні матеріали мають бути чітко відокремлені від реклами відповідною рубрикацією	<i>Категорія не потребує сутнісних змін.</i> Доцільно уточнити, що будь-які спонсорвані, партнерські, грантові чи інші матеріали, створені за підтримки третіх сторін, мають бути чітко і прозоро марковані, щоб аудиторія могла однозначно відрізнити редакційний контент від матеріалу з іншою природою.
Редакційна обробка матеріалів, включаючи знімки, текстівки, заголовки, відповідність	Редакційна обробка матеріалів, включно зі знімками, текстівками, заголовками,

Статті Кодексу українського журналіста (затверджено 12 грудня 2013 року на пленумі Національної спілки журналістів України та раніше — рішенням Комітету Незалежної медіапрофспілки України)	Рекомендаційні положення до Кодексу етики українського журналіста
відеоряду та текстового супроводу тощо, не повинна фальсифікувати зміст	відповідністю відеоряду та текстового супроводу, не має фальсифікувати зміст. Неприпустимими є маніпулятивний монтаж, перекручення свідчень, перебільшення, виривання слів із контексту, шокова візуалізація та сенсаційність людського болю заради посилення емоційного ефекту. Водночас технічне редагування (ретуш, блюр) чутливого контенту є обов'язковим етичним фільтром. Це не фальсифікація, а інструмент дотримання балансу між правдою та гуманністю.
Факти, судження та припущення мають бути чітко відокремлені одне від одного	Факти, судження та припущення мають бути чітко відокремлені одне від одного. Це правило однаковою мірою поширюється на інформацію, отриману з офіційних джерел, від очевидців, із цифрових платформ, соціальних мереж, месенджерів та інших непервинних каналів: неперевірені дані не можуть подаватися як встановлені факти. Суб'єктивні оціночні підписи під зображеннями чужих страждань, що є формою десуб'єктивізації героя матеріалу є несумісними з професією журналіста.
Точки зору опонентів, у тому числі тих, хто став об'єктом журналістської критики, мають бути представлені збалансовано	Точки зору опонентів, зокрема тих, хто став об'єктом журналістської критики, мають бути представлені збалансовано. Водночас баланс думок не має використовуватися для легітимізації злочинів, дезінформації чи мови ворожнечі. Журналіст має право на «емоційну дистанцію», але не на моральну байдужість.
Не допускається таке вибіркве цитування соціологічних досліджень, яке призводить до викривлення змісту	Не допускається таке вибіркве цитування соціологічних досліджень, яке призводить до викривлення змісту. Журналіст має також вказувати контекст, часові рамки, методологічні обмеження та релевантність дослідження, аби уникати маніпулятивного, спрощеного або хибного тлумачення даних.
Журналіст зобов'язаний зробити все можливе для виправлення будь-якої поширеної інформації, якщо виявилось, що вона не відповідає дійсності	Журналіст зобов'язаний зробити все можливе для оперативного, помітного та недвозначного виправлення будь-якої поширеної інформації, якщо виявилось, що вона не відповідає дійсності. Особливо це стосується випадків, коли помилка може зашкодити честі, гідності, безпеці, репутації чи психологічному стану конкретної

Статті Кодексу українського журналіста (затверджено 12 грудня 2013 року на пленумі Національної спілки журналістів України та раніше — рішенням Комітету Незалежної медіапрофспілки України)	Рекомендаційні положення до Кодексу етики українського журналіста
	людини або групи людей. виправлення помилок, що стосуються ідентифікації осіб, має бути миттєвим та публічним. Стандарт достовірності є вищим за стандарт оперативності.
Журналіст не повинен використовувати незаконні методи отримання інформації	Етично недопустимим є збір інформації через маніпуляцію емоційним станом, використання «прихованих» камер чи аудіозапису, а також тиск на рідних постраждалих. Так само неприпустимими є морально неприйнятні способи взаємодії з людиною, яка перебуває у стані шоку, горя, сильного стресу, травматизації або іншої вразливості, якщо така взаємодія фактично позбавляє її можливості дати усвідомлену згоду на спілкування, запис чи публікацію.
Плагиат несумісний із званням журналіста	<i>Категорія не потребує змін.</i>
Ніхто не може бути дискримінований через свою стать, мову, расу, релігію, національне, регіональне чи соціальне походження або політичні уподобання	Ніхто не може бути дискримінований через свою стать, мову, расу, релігію, національне, регіональне чи соціальне походження, політичні уподобання, стан здоров'я, інвалідність, вік, сексуальну орієнтацію, гендерну ідентичність, пережиту травму, соціальний статус або інші ознаки. Журналіст має уникати стигматизації осіб, які постраждали внаслідок насильства, злочинів, катастроф, вимушеного переміщення чи інших кризових обставин. Потрібно уникати створення образу «жертви» як пасивного об'єкта жалю, повертаючи героям їхню суб'єктність.
Журналіста не можна в службовому порядку зобов'язати писати чи виконувати будь-що, якщо це суперечить його власним переконанням чи принципам	Журналіста не можна в службовому порядку зобов'язати писати чи виконувати будь-що, якщо це суперечить його професійним переконанням і етичним принципам. Це право охоплює також відмову від дій, що принижують людську гідність, експлуатують страждання, навмисно посилюють травматизацію або порушують принцип «не нашкодити». Журналіст має право відмовитися від роботи з травматичним контентом, якщо це загрожує його ментальному здоров'ю.
Незаконне отримання журналістом матеріальної винагороди чи будь-яких пільг за виконаний чи невиконаний	Незаконне отримання журналістом матеріальної винагороди чи будь-яких пільг за виконаний чи невиконаний

Статті Кодексу українського журналіста (затверджено 12 грудня 2013 року на пленумі Національної спілки журналістів України та раніше — рішенням Комітету Незалежної медіапрофспілки України)	Рекомендаційні положення до Кодексу етики українського журналіста
журналістський матеріал є несумісним із званням журналіста	журналістський матеріал є несумісним із званням журналіста. Так само неприпустимим є отримання вигоди за інсценування, перекручення, приховування суспільно значущих фактів або використання вразливого стану людини для створення комерційно привабливого контенту.
Журналіст має бути особливо обережним при висвітленні питань, пов'язаних із дітьми	Журналіст має бути особливо обережним у висвітленні питань, пов'язаних із дітьми. У будь-яких ситуаціях, де дитина є потерпілою, свідком, учасником травматичної події або перебуває у вразливому стані, журналіст зобов'язаний застосовувати посилений стандарт захисту: уникати безпідставної ідентифікації, не провокувати повторне переживання травми, враховувати довгострокові наслідки публікації та діяти, виходячи з найкращих інтересів дитини.
Свідоме порушення норм журналістської етики є абсолютно несумісним з професійною журналістикою	Свідоме порушення норм журналістської етики є абсолютно несумісним із професійною журналістикою. Особливо важкими формами такого порушення потрібно вважати свідоме поширення недостовірної інформації, розголошення даних, що можуть зашкодити людині, приниження гідності, маніпулятивне використання людського болю та дії, які призводять до повторної травматизації постраждалих.

Порівняльний аналіз чинних положень Кодексу етики українського журналіста та розроблених рекомендаційних доповнень дає підстави стверджувати, що базові засади професійної журналістської етики зберігають свою нормативну цінність, однак потребують послідовного осучаснення відповідно до викликів сучасного медіасередовища.

Таблиця 3.10 відображає послідовне осучаснення системи саморегулювання: разом зі збереженням базових норм вона доповнена аспектами, необхідними для роботи журналіста в умовах сучасних криз, масових

травматичних подій і вразливих станів людини. Головний змістовий зсув розроблених рекомендацій полягає в переході від формально-декларативного розуміння етики до людиноцентричної моделі журналістики. У новій редакційній логіці в центрі стоять людська гідність, безумовне право на приватність, інформована згода та повага до суб'єктності героя матеріалу. Це фіксує кардинальну трансформацію ролі журналіста — від моделі «об'єктивного інформатора» до моделі «чутливого комунікатора», відповідального за психологічні, соціальні та правові наслідки оприлюдненої інформації.

У змістовому вимірі запропоновані положення фіксують перехід від переважно формального розуміння професійної етики до людиноцентричної моделі журналістики, в якій центральними стають принципи «не нашкодити», повага до суб'єктності героя матеріалу та усвідомлення психологічних, соціальних і правових наслідків публікації. У цій логіці журналіст постає не лише як ретранслятор фактів, а як відповідальний професіонал і чутливий комунікатор, чия діяльність передбачає володіння навичками травмоорієнтованої комунікації, етичного самоконтролю та готовність оцінювати ризики для героя, джерела, аудиторії й самого медійника. Водночас важливим результатом є те, що запропоновані рекомендації не зводять етику лише до системи заборон, а формують позитивний стандарт професійної поведінки журналіста, що ґрунтується на гуманності, точності, обережності, відмові від маніпуляції чужим болем, сенсаціоналізації страждання та легітимізації насильства чи дезінформації.

Пропонована система положень підсилює напрями, що раніше були представлені фрагментарно:

Захист суб'єктності та гідності: рекомендації прямо забороняють десуб'єктивізацію потерпілих (перетворення їх на «об'єкт» для емоційного трафіку чи клікбейту).

Пріоритет достовірності над оперативністю: на основі аналізу критичних помилок ідентифікації зафіксовано нову ієрархію стандартів, де в

ситуаціях, що стосуються ідентифікації осіб чи воєнних злочинів, достовірність визнається абсолютним пріоритетом.

Безпека та анонімізація: посилено вимоги до захисту вразливих джерел та етичних меж візуальної обробки контенту задля запобігання повторній травматизації.

Інституціоналізація права на етичну відмову: вперше обґрунтовано право журналіста відмовитися від роботи з травматичним контентом, якщо це загрожує його ментальному здоров'ю.

Особливого значення набуває закріплення пріоритету достовірності над оперативністю насамперед у випадках, що стосуються ідентифікації осіб, висвітлення воєнних злочинів, катастроф, насильства та інших кризових подій.

На нашу думку, важливим здобутком також є вперше зафіксована інституціоналізація права журналіста на етичну відмову від роботи з травматичним контентом у разі загрози його ментальному здоров'ю.

У підсумку сформована порівняльна таблиця засвідчує можливість універсалізації оновлених етичних стандартів: попри те, що вони були вироблені з урахуванням досвіду воєнного стану, їхній зміст виходить за межі суто воєнного контексту та може бути застосований у висвітленні злочинів, катастроф, надзвичайних подій, випадків насильства й інших ситуацій масової або індивідуальної травми. Відповідно фінальна редакція рекомендаційних положень може бути розглянута як концептуальна модель розвитку професійної саморегуляції українських медіа, побудована на гуманістичній парадигмі, принципах захисту прав людини та сучасному розумінні відповідальної журналістської практики.

Ці положення інтегрують міжнародні принципи «trauma-informed journalism» у повсякденну практику, забезпечуючи життєздатність оновленого Кодексу як під час кризових подій, так і в період повоєнного відновлення та в подальшій мирній діяльності. У підсумку, розроблені положення усувають розрив між декларативним визнанням норм Кодексу та реальною професійною практикою, пропонуючи чіткі алгоритми дій для репортерів.

З огляду на проведені дослідження (див параграф 3.1 та 3.2), сформульовані положення з оновлення Кодексу, запропоновані підходи до аналізу моральних та етичних дилем, які постають перед журналістом та редакційними колективами під час роботи із сенситивними та травмачутливими матеріалами вважаємо за потрібне сформулювати «**Модель ухвалення етичного рішення**». Запропонована модель може бути прикладним інструментом, який розширює модель «скринька Поттера» і покликана допомогти журналістам та редакційним колективам в ухваленні рішень щодо публікації чутливих матеріалів, зокрема, які стосуються жертв воєнних злочинів. Така необхідність, на нашу думку, виникає з огляду на те, що модель «скринька Поттера» хоч і є ефективним інструментом структурування моральної дилеми, але водночас не дає чіткого формулювання щодо фінального практичного вибору.

Мета цієї моделі з урахуванням співвіднесення ключових параметрів: оцінки суспільної важливості інформації та оцінки потенційної шкоди від її оприлюднення встановити можливі ризики для героїв, свідків, очевидців та джерел матеріалу, їхніх родин та інших уразливих осіб і водночас встановити ступінь суспільної важливості матеріалу та виробити рекомендовану форму дії: публікувати, публікувати з обмеженням, відкласти публікацію або відмовитись від публікації матеріалу. Така модель дасть змогу відійти від загального декларування етичних норм перейти до чіткішого алгоритму дій у кризових і травматичних ситуаціях та пришвидшити ухвалення рішень у висвітленні оперативних подій, які потребують негайного реагування.

Використання цієї моделі передбачає триетапний аналіз теми чи матеріалу, який готується до публікації та потребує підготовчого етапу до її реалізації, який схематично зображено на рис. 3.11.

Рис. 3.11. Етапи роботи журналіста / медіа при підготовці до реалізації моделі ухвалення етичного рішення

Перейдемо до пису етапів реалізації «Моделі ухвалення етичного рішення» журналістами / медіа.

На *першому етапі* журналіст або редакція має встановити, чи є інформація достатньо верифікованою. Якщо факт (чи факти) не підтверджений або підтверджений частково, матеріал не може переходити до наступного етапу оцінювання і не може бути опублікований. У цьому випадку єдиним правильним рішенням є тільки відкладення публікації до остаточної верифікації, що забезпечить пріоритетність стандарту достовірності над оперативністю.

У випадку, коли факти, джерела та думки верифіковані, оцінювання матеріалу може бути передано до *другого етапу* – оцінка потенційної шкоди від його публікування.

Для оцінювання можливої шкоди від публікування матеріалу пропонуємо кілька параметрів, які не є вичерпними і можуть уточнюватись залежно від редакційних принципів та політик редакцій:

- фізична або безпекова загроза для журналіста;
- фізична або безпекова загроза для героя, джерела, рідних, свідків;
- психологічна шкода або загроза ретравматизації;
- репутаційні чи соціальні загрози;
- правові загрози;
- ризик ідентифікації вразливої особи;
- шкода для дітей або інших осіб у стані особливої вразливості.

Для практичного використання у межах запропонованої нами моделі доцільно встановити *три рівні шкоди*: низька, середня, висока.

Високий рівень шкоди варто встановити у випадках, якщо публікація матеріалу може прямо чи опосередковано загрожувати життю, безпеці, психічному стану журналіста, героїв, свідків, очевидців та джерел або призвести до незворотних наслідків для цих осіб. До середнього рівня варто віднести ризики, які можна істотно зменшити чи усунути редакційними засобами. Низький рівень загрози відповідає випадкам, в яких потенційна шкода для всіх причетних до створення матеріалу мінімальна або переважно контрольована.

На *третьому етапі* оцінювання матеріалу, в межах запропонованої нами моделі, журналіст чи редакційний колектив має зважити суспільну важливість оприлюднення цієї публікації.

Для визначення суспільної важливості автори матеріалу мають керуватися не емоційною залученістю, потенційною резонансністю чи редакційними здобутками, а за його реальною громадською значущістю. Для забезпечення якісного порівняльного аналізу пропонуємо проводити оцінювання цього показника за аналогією з попереднім за трирівневою шкалою: низька, середня та висока суспільна важливість.

У межах цього етапу оцінювання пропонуємо застосовувати такі базові параметри:

- потенційне викриття злочину, зловживань, системного порушення прав;
- значення для безпеки суспільства, національної безпеки;
- запобігання та захист інших людей від небезпеки;
- вплив діяльності державних органів, інституцій, прийняття суспільно значущих рішень;
- значення для розуміння суспільством важливого контексту події.

Цей перелік не є вичерпним та може бути доповнений редакційними колективами з огляду на внутрішні редакційні принципи та політики. Спираючись на перелічені критерії, редакційні колективи мають змогу ранжувати суспільну важливість інформації за трирівневою шкалою. Висока важливість оприлюднення інформації визначається, коли непублікація матеріалу завдає більшої шкоди суспільству, ніж його оприлюднення публікація. Саме такий баланс між правом аудиторії знати і принципом «не нашкодити» проходить крізь увесь текст дисертації. Для середньої суспільної важливості характерний показник, коли публікація є бажаною і корисною для суспільного розуміння, але відмова від її оприлюднення не створює критичних наслідків. Своєю чергою низька суспільна важливість властива матеріалам, публікація яких не має достатньої громадської цінності та не спричиняє суттєвих для суспільства змін.

Співставлення цих двох критеріїв на перших трьох етапах оцінювання матеріалу вже дає змогу раціоналізувати алгоритм ухвалення етичного рішення.

Водночас ми пропонуємо встановити додатковий четвертий етап, на якому, в разі доведеної суспільної важливості, журналіст чи редакційний колектив перед ухваленням фінального рішення має відповісти чи можна ще більше знизити ризики без втрати суспільно важливого змісту, зокрема засобами: анонімізації; відмови від імені, обличчя, геолокації, голосу; редагування або розмиття чутливих зображень; вилучення травматичних деталей; заміни прямих цитат на узагальнений переказ; отримання повторної, більш усвідомленої згоди; подання контексту допомоги, а не лише фактів злочинів та їхніх наслідків, страждань та горювання. На нашу думку, у випадку роботи із чутливими матеріалами технічне редагування сенситивного контенту зі збереженням контексту та достовірності є виправданим, а інколи й необхідним і не може вважатися фальсифікацією, якщо таке редагування працює як етичний фільтр між потребою доказування воєнних злочинів та гуманністю.

Підсумувавши результати триступеневого оцінювання матеріалу, пропонуємо журналістам чи редакційним колективам застосувати запропоновану нами в Таблиці 3.11 «Модель ухвалення етичного рішення».

Таблиця. 3.11. Модель ухвалення етичного рішення

Потенційна шкода	Суспільна важливість	Рекомендоване рішення
Низька	Низька	Публікацію можна здійснити, але доцільність залежить від редакційної ваги матеріалу; бажано уникати зайвої сенсаціоналізації та експлуатації горя
Низька	Середня	Публікувати після стандартної перевірки фактів і базового етичного редагування
Низька	Висока	Публікувати, забезпечивши точність, контекст і повагу до приватності та гідності героїв
Середня	Низька	Не публікувати в наявній формі: або істотно відредагувати матеріал, або відмовитися
Середня	Середня	Публікувати лише після зменшення шкоди: анонімізація, редагування, відкладення, контекстуалізація

Середня	Висока	Публікувати у змінений формі: частково, із захистом осіб та джерел, без травматичних деталей, а за потреби — відкласти у часі до зменшення потенційної шкоди
Висока	Низька	Не публікувати
Висока	Середня	Публікувати у змінений формі: частково, із захистом осіб та джерел, без травматичних деталей, а за потреби — відкласти у часі до зменшення потенційної шкоди. Пряме оприлюднення не бажане.
Висока	Висока	Винятковий випадок: публікація можлива лише за умови посиленої верифікації, редакційного обговорення, максимального зниження шкоди та чітко обґрунтованого суспільного інтересу

Наведена модель може бути орієнтиром для журналістів та редакційних колективів, однак вважаємо за потрібне також зауважити, що окрім перелічених у Таблиці випадків, які можна легко ранжувати, в редакціях мають бути впроваджені й внутрішні політики, які регламентують ситуації абсолютної етичної відмови від публікації. Наприклад, незалежно від суспільної ваги та редакційного інтересу можуть бути «забороненими» до публікації:

- інформація не верифікована належним чином;
- є реальна загроза життю або безпеці джерела чи героя матеріалу;
- матеріал ідентифікує дитину без переконливої суспільної необхідності;
- згода героя чи джерела була отримана в стані гострого шоку, що ставить під сумнів її усвідомленість;
- публікація є експлуатацією страждання без додаткової суспільної цінності;
- отримання інформації відбулося шляхом психологічного тиску, маніпуляції або зловживання вразливим станом особи.

Ці та інші обмеження узгоджуються з оновленими рекомендаційними положеннями до Кодексу етики та можуть бути скорочені чи доповнені редакційними колективами у власних редакційних політиках та принципах. Закцентуємо також на тому, що оцінка суспільної важливості має враховувати лише реальну громадську цінність інформації, її значення для безпеки, підзвітності, правозахисту чи запобіганню здійснення нових злочинів чи завдання нової шкоди і не може аргументуватися емоційним фактором чи потенційною резонансністю. У випадку, коли потенційна шкода від публікації

матеріалу низька чи середня, а суспільна важливість натомість – висока, такий матеріал можна публікувати за умови дотримання ключових стандартів: точності достовірності та за умов належної контекстуалізації й поваги до приватності та гідності. Натомість, якщо потенційна шкода є високою, такий матеріал перед публікацією має пройти подвійну верифікацію, редакційне обговорення та обробку задля використання всіх доступних на цей момент засобів мінімізації шкоди або ж відкладений до часу, коли потенційна шкода буде нижчою. Повна відмова від публікації матеріалу або відкладення матеріалу також рекомендується й у випадках, коли потенційна шкода є високою, а суспільна важливість – низькою чи середньою. У підсумку, запропонована модель, на наше переконання, дає змогу змістити фокус етичного міркування від загального принципу в площину практичного алгоритму і може бути застосована як універсальний інструмент самозарадності й самоконтролю в редакційних колективах під час роботи з чутливими темами, вразливими групами та під час кризових подій, зокрема воєнного стану.

З урахуванням наведеної моделі ухвалення етичних рішень під час підготовки до публікації чутливих матеріалів, які викликають моральні та етичні дилеми, вважаємо за потрібне структурувати та уточнити *орієнтовний алгоритм дій журналіста, який бере інтерв'ю чи коментарі в загрозованих осіб*. Для підготовки матеріалу, який містить інтерв'ю чи коментарі людей, які постраждали від воєнних дій чи інших кризових ситуацій, пропонуємо семиетапний підхід роботи.

Етап I. Попереднє оцінювання психологічного стану та готовності до спілкування.

На цьому етапі журналіст має, наскільки це можливо, оцінити психічний, моральний та фізичний стан особи та визначити чи має співрозмовник змогу брати участь у розмові без очевидної шкоди для себе, навіть попри бажання самого героя чи героїні ділитись інформацією. Важливо зауважити, що тут не йдеться про клінічну діагностику, яка потребує фахової освіти. Журналіст має провести базове професійне спостереження та виявити маркери усвідомленого

розуміння подій, що відбуваються та їхніх можливих наслідків. Зокрема, чи орієнтується співрозмовник у поточній ситуації, чи розуміє, з ким говорить. Мета такого оцінювання запобігти роботі з людиною, яка перебуває у стані гострого шоку, дезорієнтована у часі чи просторі, має ознаки фізичного виснаження або емоційного зриву. На цьому етапі журналіст має встановити чи готовий співрозмовник до повноцінної розмови. Якщо є ознаки, які дають підстави підозрювати, що наразі особа не в змозі вести повноцінну усвідомлену розмову, інтерв'ю краще відкласти у часі до стабілізації стану співрозмовника, змінити формат інтерв'ю, а в виняткових випадках – відмовитися від проведення інтерв'ю. Такий підхід має забезпечити обов'язкове врахування фізичного та емоційного стану співрозмовника, встановити межі допустимого проникнення в особисті кордони співрозмовника та запобігти експлуатації чужого горя й емоцій для сенсаціоналізації інформаційного приводу.

Етап II. Отримання інформованої згоди.

Ми вважаємо, що перед початком інтерв'ю, у випадку позитивного висновку отриманого на першому етапі, журналіст повинен чітко та доступно пояснити особі, хто він, яке медіа представляє, мету інтерв'ю та в якому форматі буде використана інформація отримана під час спілкування; чи буде показане обличчя співрозмовника, назване ім'я та прізвище, місце події чи проведення інтерв'ю або інші факти, які можуть ідентифікувати співрозмовника. Журналіст має пересвідчитись, що людина достеменно усвідомлює наслідки публікації матеріалів, погоджується з ними та має можливість відмовитися від участі у розмові. Під час роботи у місцях кризових ситуацій, інформована згода осіб, які ймовірно перебувають у стані гострого горя, шоку, фізичного страждання потребує особливо обережного підтвердження.

Етап III. Безпечна структура запитань.

Виходячи із важливості попередніх етапів, журналіст має докласти максимально можливих у конкретних умовах зусиль, аби побудувати запитання так, щоб не провокувати в людини проживання повторної травми пов'язаної із подією. Журналіст мусить усвідомлено уникати нав'язливих наративів,

обвинувальних, сенсаційних та гіперболізованих формулювань спрямованих на досягнення емоційного ефекту. Особливо у розмовах, які стосуються моментів фізичного чи психологічного чи насильства, сексуальних злочинів, катувань, втрати близьких людей. Доцільно обговорити заплановані запитання заздалегідь, аби дати співрозмовнику змогу одразу визначити допустимі до обговорення теми та відмовитись від особливо чутливих чи травматичних запитань. Заздалегідь варто проговорити також можливість у будь-який момент перервати або зупинити інтерв'ю та відмовитись від публікації. Потрібно зауважити, що з огляду на результати дослідження, вважаємо за потрібне визнати етично недопустимими форми отримання інформації через маніпулювання емоційним станом, тиск на співрозмовників чи його рідних, обіцянки нереалістичного розвитку подій та використання вразливості співрозмовника.

Етап IV. Емпатія під час проведення інтерв'ю.

Оскільки, спираючись на попередні результати нашого дослідження, ми доходимо до висновку, що журналіст у роботі з жертвами воєнних злочинів та постраждалими внаслідок воєнних дій людьми є не тільки ретранслятором, а й джерелом первинної психологічної допомоги, він має відстежувати у процесі розмови вербальні та невербальні ознаки втоми, виснаження, напруги, втрати концентрації чи небажання продовжувати. оскільки, погодившись на спілкування, співрозмовник може почувати обов'язок дотриматись своєї обіцянки і страх чи сором порушити своє слово, на журналіста має бути покладена відповідальність за забезпечення емоційного комфорту та психологічної безпеки співрозмовника. У такому випадку журналіст може запропонувати перерватися у розмові, перенести спілкування на інший час або припинити інтерв'ю взагалі. Журналіст мусить проявляти повагу та відсутність тиску до співрозмовника, демонструвати спокій та неквапливість, що забезпечує модель поведінки емпатійного та емоційно чутливого комунікатора, а не байдужого збирача інформації. Водночас важливо не підмінювати роль журналіста роллю психотерапевта.

Етап V. Допублікаційне погодження чутливої інформації.

Інтерв'ю з жертвами воєнних злочинів та потерпілими від війни може містити сенситивні дані, які можуть вплинути на безпеку, приватність чи репутацію співрозмовника та/або його родини, психологічний стан, приватність. У афективному стані співрозмовник може ділитись інформацією, не зважаючи на можливі наслідки. Тож на журналіста лягає відповідальність визначити та повідомити про подібні ризики і всі можливі наслідки оприлюднення матеріалу та узгодити можливість їх оприлюднення із героєм матеріалу. Це дасть змогу співрозмовникові уникнути ретравматизації або віктимізації після оприлюднення інформації. Водночас це не означає, що журналіст або редакційний колектив передає контроль над матеріалом героям публікації – але має надати змогу усвідомлено погодити чи відхилити фрагменти інтерв'ю, імена, маркери прив'язки до часу чи локацій озвучені у стані афекту.

Етап VI. Захист ідентифікації та забезпечення анонімності.

У нашому дослідженні ми вже обґрунтували, що журналіст несе персональну та інституційну відповідальність за фізичну та цифрову безпеку вразливих джерел та героїв матеріалів. Це означає, що в роботі з жертвами, свідками та очевидцями воєнних злочинів, потерпілими від війни журналіст повинен уникати безпідставного розкриття персональних даних таких осіб. У разі наявності ризиків, журналіст або редакційний колектив до публікації має застосувати всі доступні та допустимі засоби деперсоналізації: зміна імені, розмиття фрагментів фото та відео, які можуть деанонімізувати особу, приховування голосу, уникнення оприлюднення специфічних біографічних деталей, маркерів часу та геолокації та інших, що дають змогу прямо чи опосередковано ідентифікувати особу.

Етап VII. Супровід після інтерв'ю.

У дослідженні ми наголошуємо на важливості інформування співрозмовників про ймовірний розвиток подій, етапність підготовки матеріалів, подальші кроки для реалізації, оприлюднення та дистрибуції матеріалів. Тож, після розмови журналіст має не обмежуватись отриманням інформації, залишаючи людину в стані невизначеності. Окремо, якщо ситуація потребує, а

обставини дають змогу, журналіст може додатково надати співрозмовнику інформацію про доступні сервіси психологічної, правової чи соціальної підтримки.

Запропонований алгоритм дій журналіста у підготовці та проведенні інтерв'ю на травмачутливі теми із жертвами воєнних злочинів, свідками та постраждалими внаслідок війни може бути імплементований у роботу редакцій різних за форматом та формою власності медіа у вигляді внесення до редакційних принципів, норм та правил або інших політик або ж у вигляді інструктажу перед проведенням таких інтерв'ю. Підкріплюючи сформульовану нами «Модель ухвалення етичних рішень», такий алгоритм дає змогу трансформувати етичні категорії роботи журналіста у площину прикладних інструкцій для забезпечення конкретних професійних дій. Застосування такого алгоритму має забезпечити зниження ризиків ретравматизації співрозмовників та вищий захист гідності, приватності та безпеки жертв воєнних злочинів, свідків і постраждалих внаслідок війни. Це дає змогу редакційним колективам на практиці формувати всередині колективів людиноцентричну та травмачутливу модель журналістики, необхідність якої ми обґрунтували у своєму дослідженні.

Модель ухвалення етичних рішень та алгоритм проведення інтерв'ю з жертвами воєнних злочинів, постраждалими внаслідок війни, свідками та очевидцями кризових подій, які ми пропонуємо застосовувати, дають змогу вивести прикладну частину нашого дослідження за межі суто теоретичного аналізу поточної ситуації, та можуть бути застосовані як орієнтири для редакційних практик, формування правил та норм, редакційних політик, використані для професійного саморегулювання працівників медіа, а також використані в освітніх програмах.

Висновки до третього розділу

У результаті проведеного дослідження, спрямованого на екстраполяцію діяльності сучасних медіа на положення Кодексу етики українського журналіста,

встановлено, що в умовах дії воєнного стану професійна діяльність журналістів зазнає суттєвої трансформації, що зумовлює як розширення функціональних ролей журналіста, так і загострення етичних дилем.

Аналіз публікацій українських медіа щодо висвітлення подій, пов'язаних із жертвами війни та воєнних злочинів, засвідчив системні порушення базових професійних стандартів, зокрема у сфері дотримання права на приватність, поваги до людської гідності, недопущення завдання шкоди та забезпечення достовірності інформації. Встановлено, що в низці випадків журналістські матеріали містять ознаки сенсаційності, експлуатації емоційного стану постраждалих, а також використання візуального контенту без належної етичної обробки.

На основі контент-аналізу кейсів доведено, що журналісти систематично стикаються з конфліктом між суспільним інтересом та правом особи на приватність і гідність. У практиці сучасних медіа цей баланс часто порушується на користь емоційного впливу та медійного резонансу, що призводить до десуб'єктивації жертв та їхнього перетворення на об'єкти інформаційного впливу.

Важливим компонентом дослідження стало проведення експертного опитування журналістів (n=119), результати якого дали змогу здійснити якісно-кількісний аналіз сучасних професійних практик. Отримані дані засвідчили високий рівень декларативної підтримки базових етичних принципів журналістики, зокрема: необхідності виправлення недостовірної інформації; дотримання принципів рівності та недискримінації; неприйнятності свідомого порушення етичних норм.

Водночас результати опитування виявили наявність внутрішніх суперечностей у професійних установах журналістів. Зокрема, зафіксовано одночасно високий рівень підтримки як права на приватність, так і суспільного інтересу, що підтверджує існування глибокого етичного конфлікту у практичній діяльності журналістів.

Аналіз результатів експертного опитування журналістів засвідчив про сформоване розуміння значущості професійної етики. Водночас якісний аналіз відкритих відповідей дав змогу виявити низку проблемних зон: недостатній рівень навичок фактчекінгу в умовах інформаційної війни; складність роботи з травматичним досвідом респондентів; потребу в психологічній підготовці журналістів; відсутність системної підтримки з боку редакцій; необхідність оновлення Кодексу етики з урахуванням воєнного контексту.

Дослідження також підтвердило, що в умовах дії воєнного стану суттєво зростає значення безпекового компонента журналістської діяльності. Журналісти змушені враховувати вимоги інформаційної безпеки, що розширює традиційне розуміння етики журналістики до рівня відповідальності за потенційні наслідки поширення інформації.

Обґрунтовано доцільність використання моделі «скринька Поттера» як інструменту прийняття етичних рішень, що дає структурувати моральні дилеми та враховувати баланс між цінностями, принципами та відповідальністю журналіста. Доведено, що сучасна журналістика в умовах війни трансформується від моделі «об'єктивного інформатора» до моделі відповідального, етично чутливого комунікатора, який має враховувати психологічний стан героїв матеріалів, ризики ретравматизації та довгострокові наслідки публікацій.

Узагальнюючи, встановлено, що чинний Кодекс етики українського журналіста потребує актуалізації з урахуванням нових викликів, зокрема: роботи з жертвами воєнних злочинів; використання травматичного та візуально чутливого контенту; балансування між приватністю та суспільним інтересом; дотримання інформаційної безпеки; впровадження стандартів травмачутливої журналістики.

На основі експертного опитування та проведеного дослідження розроблено «Модель ухвалення етичного рішення» для журналістів та медіа для прийняття рішення про публікацію / не публікацію матеріалу, яка включає три етапи та умови для її реалізації. Відповідно до моделі розроблено семиетапний алгоритм

проведення інтерв'ю з жертвами воєнних злочинів, постраждалими внаслідок війни, свідками та очевидцями кризових подій.

Отже, результати дослідження підтверджують необхідність комплексного переосмислення етичних стандартів журналістики, посилення їхньої практичної імплементації та адаптації до умов дії воєнного стану та повоєнного відновлення.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено комплексне дослідження формування та застосування норм професійної етики журналіста у роботі з людьми, які постраждали внаслідок війни та/або стали свідками чи жертвами воєнних злочинів в умовах дії воєнного стану. За результатами проведеного дослідження досягнуто поставленої мети та розв'язано визначені завдання, що дає підстави сформулювати такі висновки.

1. У результаті вивчення та обґрунтування понять стандартів журналістики, етики та моралі в історичному і сучасному розрізах встановлено, що професійна етика журналіста є динамічною системою морально-нормативних орієнтирів, яка визначає межі допустимої професійної поведінки, регламентує процес збору, обробки та поширення інформації та забезпечує баланс між правом суспільства на інформацію і захистом прав людини. З'ясовано, що в умовах дії воєнного стану традиційне розуміння журналістських стандартів зазнає суттєвої трансформації: до класичних вимог достовірності, точності, балансу думок, відокремлення фактів від коментарів додаються гуманістичний, психологічний і безпековий виміри. Визначено, що поняття «етика», «мораль», «норма» і «стандарт» перебувають в ієрархічному та функціональному взаємозв'язку: етика формує загальні принципи належного, мораль втілює їх у системі суспільних цінностей, норми конкретизують правила поведінки, а стандарти інституціоналізують їх у професійній діяльності журналіста.

2. У процесі вивчення діяльності українських медіа на предмет порушень етичних і моральних принципів встановлено, що в умовах дії воєнного стану у практиці українських медіа наявні системні порушення професійної етики, пов'язані з недотриманням права на приватність, поваги до гідності постраждалих, принципу «не нашкодити», а також із сенсаційністю та клікбейтною подачею матеріалів. Контент-аналіз публікацій і кейсів висвітлення загибелі цивільних і військових, трагедій родин, ексгумацій, поховань і наслідків обстрілів засвідчив, що навіть за наявності суспільно значущої мети

документування воєнних злочинів окремі редакції виходять за межі етично допустимого, перетворюючи постраждалу людину з суб'єкта комунікації на об'єкт емоційного впливу. Доведено, що міри соціальної відповідальності журналіста в таких випадках реалізуються переважно через суспільний осуд, професійну критику, рішення органів саморегуляції насамперед Комісії з журналістської етики, тоді як юридична відповідальність є опосередкованою та пов'язаною передусім із порушенням законодавства про захист персональних даних, прав людини, обмеження воєнного стану та норм інформаційної безпеки.

3. У результаті аналізу діяльності закордонних медіа та журналістських спільнот з'ясовано, що міжнародна практика набагато активніше, ніж українська, інтегрує у професійну етику принципи «trauma-informed journalism», етику турботи, мінімізацію шкоди, захист гідності жертв та обережність у роботі з візуалізацією насильства і смерті. Встановлено, що у зарубіжних рекомендаціях, редакційних кодексах і професійних настановах чіткіше, ніж у чинному Кодексі етики українського журналіста, окреслено правила роботи з травматичним досвідом, згодою постраждалих, анонімністю, повторною травматизацією, використанням фото- і відеоматеріалів, а також із ризиками інформаційної війни. Доведено, що міжнародний досвід не може бути механічно перенесений в український контекст через події безпрецедентної війни, проте він створює важливе методологічне й прикладне підґрунтя для адаптації етичних стандартів до умов повномасштабної війни.

4. У ході характеристики психологічних особливостей роботи журналістів під час фіксації свідчень людей, які постраждали внаслідок війни та/або стали свідками чи жертвами воєнних злочинів, встановлено, що така професійна діяльність супроводжується підвищеним емоційним навантаженням, ризиками вторинної травматизації, професійного вигорання та морального виснаження. Доведено, що журналіст у таких умовах виконує не лише інформаційну, а й комунікативно-підтримувальну функцію, а отже має володіти базовими знаннями з психології травми, навичками етичної комунікації, розумінням меж допустимого запитування та вмінням враховувати емоційний стан

співрозмовника. Результати емпіричного дослідження засвідчили, що більшість журналістів мають досвід роботи з людьми, які пережили полон, катування, сексуальне насильство або втрату близьких, значна частина відчуває емоційне вигорання, тоді як інституційна підтримка з боку редакцій залишається недостатньою. Це дає змогу стверджувати, що психологічний вимір є невід'ємною складовою професійної етики журналіста в умовах дії воєнного стану.

5. На основі проведеного теоретичного, емпіричного, якісного та кількісного аналізу визначено рекомендації до морально-етичних норм роботи журналістів у зоні бойових дій, на деокупованих чи окупованих територіях, а також у процесі спілкування з постраждалими. Встановлено, що основними орієнтирами такої роботи мають бути: пріоритет людської гідності над медійним ефектом; усвідомлена згода на фіксацію та публікацію свідчень; неприпустимість повторної травматизації; анонімізація у випадках ризику для безпеки людини; обмежене й зважене використання шокового візуального контенту; обов'язкова верифікація інформації, особливо з цифрових джерел і соціальних мереж; дотримання вимог інформаційної безпеки; розуміння меж між документуванням злочину і експлуатацією чужого горя. Доведено доцільність використання моделі «скринька Поттера» як інструменту структурованого етичного аналізу в умовах морального вибору. Обґрунтовано, що чинний Кодекс етики українського журналіста потребує доповнення положеннями, які враховують воєнний контекст, роботу з жертвами війни, психологічну чутливість, травмоорієнтовану комунікацію та безпекові аспекти журналістської діяльності.

6. Результати експертного опитування журналістів і подальшого якісно-кількісного аналізу підтвердили, що в сучасній українській журналістиці існує розрив між декларативним визнанням етичних норм і реальною професійною практикою. Респонденти демонструють високий рівень підтримки базових принципів — поваги до приватного життя, права громадськості на повну й об'єктивну інформацію, обов'язку виправляти недостовірну інформацію,

недискримінації та неприйнятності свідомого порушення журналістської етики. Водночас у практичній діяльності журналісти регулярно стикаються з етичними дилемами, пов'язаними з внутрішньоредакційною і зовнішньою цензурою, редагуванням травматичного контенту, конфліктом між професійними стандартами і редакційною політикою, а також із необхідністю балансування між суспільним інтересом, приватністю, безпекою та психологічним добробутом героїв матеріалів. З цією метою та на основі отриманих результатів дослідження розроблено «Модель ухвалення етичного рішення» для журналістів та медіа для прийняття рішення про публікацію / не публікацію матеріалу, яка включає три етапи та умови для її реалізації. Відповідно до моделі розроблено семиетапний алгоритм проведення інтерв'ю з жертвами воєнних злочинів, постраждалими внаслідок війни, свідками та очевидцями кризових подій.

Проведене дослідження в цілому дає підстави стверджувати, що професійна етика журналіста в умовах висвітлення воєнних злочинів є не статичною системою норм, а динамічним комплексом моральних, професійних, психологічних і безпекових регуляторів, що потребує подальшого теоретичного осмислення та практичної інституціоналізації. Дослідження доводить, що сучасна українська журналістика потребує формування оновленої етичної культури, спроможної витримати виклики повномасштабної війни без втрати гуманістичного ядра професії. Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості їхнього використання для удосконалення Кодексу етики українського журналіста, розроблення редакційних протоколів роботи з жертвами війни, підготовки навчальних курсів і тренінгів для журналістів та студентів спеціальності 061 Журналістика, а також для подальших досліджень професійної етики журналіста в умовах дії воєнного стану та повоєнний період.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Акопян, К.А. (2022). *Медіаетика воєнного часу: військова журналістика в українсько-російській війні. Functioning of the Ukrainian media during martial law in Ukraine*. Scientific monograph. Riga, Latvia : «Baltija Publishing».
2. Аньєс, І. (2013). *Підручник із журналістики. Пишемо для газет*. (пер. з фр. А. Андрусак ; наук. ред. А. Яковець). Київ: Києво-Могилянська академія.
3. Барнич, К.І., Бисага, Ю.М., Берч, В.В., Дешко, Л.М., Фрідманський, Р.М. (2021). *Реалізація конституційного права на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань*. Монографія. Ужгород: ТОВ «РІК-У»
4. Білоус, О. (2019). Свобода слова і стандарти журналістської творчості у зв'язку з гібридною війною Росії проти України. *Український інформаційний простір*, 2(4), 74–88. [https://doi.org/10.31866/2616-7948.2\(4\).2019.186930](https://doi.org/10.31866/2616-7948.2(4).2019.186930).
5. Білоус, Р., Лизанчук, В. (2022). *Маніпулятори свободи слова під гаслами «вільна журналістика» і «захист прав людини»*. Журналістика майбутнього: виклики, тенденції, перспективи розвитку: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 18–19 жовт. 2022 р.). Львів : Простір-М.
6. Блек, К. 16 правил журналістського розслідування від експерта Лондонського Бюро розслідувальної журналістики. MediaSapiens. Режим доступу <https://ms.detector.media/profstandarti/post/16435/2016-04-15-16-pravyl-zhurnalistskogo-rozsliduvannya-vid-eksperta-londonskogo-byuro-rozslidivalnoi-zhurnalistyky/>. Дата звернення 01.05.2023.
7. Бондар, А. О., Цапок, О. М. (2018). *Дотримання фахових стандартів у роботі телевізійних журналістів-новинарів*. Актуальні проблеми природничих та гуманітарних наук у дослідженнях молодих учених

- «Родзинка — 2018». XX Всеукраїнська наукова конференція молодих учених. Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького.
8. Бондаренко, Т. (2011). Етичні дилеми в площині соціокомунікаційної діади журналіст — аудиторія. *Вісник Львівського університету. Серія Журналістика*, Вип. 34, 66–72.
 9. Борсук, Н., Онищук, В. (2022). Журналістські стандарти у новинних випусках телеканалів «1+1» та «Україна№. *Образ*, Вип. 1 (38), 53-61. DOI: [https://doi.org/10.21272/Obraz.2022.1\(38\)-53-61](https://doi.org/10.21272/Obraz.2022.1(38)-53-61).
 10. Борсук, Н.І., Бездіжа, А.А., Онищук, В.М. (2022). *Стандарти подачі інформації у новинних випусках*. The 7-th International scientific and practical conference-Topical issues of modern science, society and education (January 29–31, 2022) SPC «Sci-conf.com.ua», Kharkiv, Ukraine.
 11. Букреєва, О.С., Рибалко, В.І. (2025). *Основи стандартизації та оцінки відповідності*. електрон. навч. посіб. у схемах і табл. 2-ге вид., пререроб. і доп. Харків : ХНАДУ.
 12. В гонитві за рейтингами: чи втручаються у приватне життя ЗМІ, розповідаючи про жертв війни? Режим доступу: <https://www.helsinki.org.ua/articles/v-honytvi-za-reytynhamy-chy-vtruchaiutsia-u-pryvatne-zhyttia-zmi-rozpovidaiuchy-pro-zhertv-viyny/>. Дата звернення 24.03.2025.
 13. В Одесі завершили пошукову операцію: внаслідок російської атаки загинули 12 людей. Режим доступу: <https://sil.media/p/v-odesi-zavershili-poshukovu-operatsiiu-vnaslidok-rosiiskoyi-ataki-zaginuli-12-liudei-846020>. Дата звернення 11.05.2024.
 14. В Одесі знайшли тіла дітей — брата та сестри. 18+. Режим доступу: <https://ua.korrespondent.net/city/odessa/4668103-v-odesi-znaishly-tila-ditei-brata-ta-sestry-18>. Дата звернення 11.05.2024.
 15. В Одесі кількість жертв російських терористів зросла до 12: під завалами багатоповерхівки знайшли тіла двох дітей. Режим доступу: <https://kievlast.com.ua/news/v-odesi-kilkist-zhertv-rosijskih-teroristiv-zrosla->

do-12-pid-zavalami-bagatopoverhivki-znajshli-tila-dvoh-ditej/.

Дата

звернення 11.05.2024.

16. В Одесі рятувальники ДСНС завершили пошуково-рятувальні роботи: усього загинули 12 людей. Режим доступу: <https://nikvesti.com/ua/news/incidents/odesi-ryatuvalniki-dsns-zavershyly-poshukovo-ryatuvalni-robyty-usyoho-zahynulo-12-lyudey>. Дата звернення 11.05.2024.
17. Валуєк, Я.О. (2010). Наукові концепції моралі й моральності. *Проблеми сучасної психології*, Вип. 7, 76-86.
18. Васьків, М. (2022). Стандарти журналістики й «мова толерантності» в контексті законодавства й державно-національної безпеки. *Інтегровані комунікації*, (1 (13), 6-16. <https://doi.org/10.28925/2524-2644.2022.11>.
19. Великий тлумачний словник української мови (2001). (Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел). Київ : Ірпінь: ВТФ «Перун».
20. Виговський, Д., Нікіфорова, Т. (2020). Окремі питання кримінологічного висвітлення поняття «жертва злочину». *Університетські наукові записки*, Том 19. № 1 (73), 175-183.
21. Винник-Остапишин, В. (2016). Професійна мораль і моральність сучасного журналіста. *Вісник Прикарпатського університету. Філософські і психологічні науки*, Вип. 20, 108-114.
22. *Військова журналістика. Український аспект: становлення української військової журналістики; місце військової журналістики у медіапросторі в період воєнного стану; правові підстави діяльності військових журналістів під час воєнних дій (2023)* (Укл.: Копотун І. М., Коропатнік І. М., Микитюк М. А., Павлюк О. О., Пасіка С. П., Петков С. В.) Київ. ВД «Професіонал».
23. Владимиров, В.М. (2003). *Журналістика, особа, суспільство: проблема розуміння*. Монографія. Київ. КНУТШ, Ін-т журналістики.

24. Владимиров, В.М. (2011). *Вступ до спеціальності «Журналістика»*. Навчальний посібник. (за заг. ред. проф. В.В. Різуна). Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет».
25. Внаслідок удару російського дрона по багатоповерхівці в Одесі загинула 8-річна дитина. Режим доступу: <https://bukvy.org/vnaslidok-udaru-rosijskogo-drona-po-bagatopoverhivczi-v-odesi-zagynula-8-richna-dytyna/>. Дата звернення 11.05.2024.
26. Гайдар, Ю.С. (2018). *Професійні стандарти та журналістська етика у цифрову епоху*. Шевченківська весна. Серія: «Журналістика».
27. Гнатовський, М., Короткий, Т. Визначення воєнних злочинів у міжнародному кримінальному праві. *Юридична газета*. Режим доступу: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/viznachennya-voennih-zlochiv-u-mizhnarodnomu-kriminalnomu-pravi.html>. Дата звернення 23.03.2026.
28. Голуб, О.П. (2016). *Медіакомпас: путівник професійного журналіста*. Практичний посібник. Інститут масової інформації. Київ: ТОВ «Софія-А».
29. Гороховський, О., Мельникова-Курганова, О., Мірошніченко, П., Островська, Н. (2020). *Фактчекінг і медіаграмотність: словник термінів*. Київ: ГО «Центр аналітики і розслідувань».
30. Горчикова, А. (2014). ЗМІ як поширювач моральних цінностей: сучасний стан і перспективи. *Збірник студентських наукових праць*, № 1 (1), 176-182.
31. Горчикова, А. (2018). ЗМІ як важіль формування моральних орієнтирів в інформаційному суспільстві. *Вісник Львівського університету. Серія Журналістика*, Випуск 43, 84–88.
32. Гоцур, О. (2022). Особливості функціонування медіаринку України в умовах війни (лютий-вересень 2022 року). *Communications and Communicative Technologies*, Вип. 22, 47–53.
33. Гуйван, П. Д. (2020). *Про свободу слова як елемент правового статусу людини у демократичному суспільстві. Міжнародний підхід*. Актуальні

- питання розвитку юридичної науки в умовах COVID-19. Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Рівне, 10-11 груд. 2020 р.) Рівне : Видавн. дім «Гельветика», Ч. I.
34. Дворянин, П.Я. (2025). Розуміння стандарту: пошуки нових правил у журналістиці війни. *Вісник Львівського університету. Серія журналістика*, № 54-55. С. 43-57. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vjo.2024.54-55.12146>
 35. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text. Дата звернення 26.03.2026.
 36. *Долаючи бар'єри: Роль ЗМІ у висвітленні конфліктно-чутливих тем. Спеціальний звіт* (2016) (ред. Д. Дуцик). Київ: ГО «Детектор Медіа».
 37. Допис BBC Україна. Режим доступу: https://www.instagram.com/p/DEpglm7N6NI/?hl=uk&img_index=1. Дата звернення 26.03.2026.
 38. ДСНС завершила рятувальну операцію в Одесі, загинули 12 людей, в тому числі п'ятеро дітей. Режим доступу: <https://news.pn/uk/RussiaInvadedUkraine/305544>. Дата звернення 11.05.2024.
 39. Дубиняк, Т.С. (2016). *Основи стандартизації. Категорії стандартів*. Лекція для студентів. Тернопіль : ТНТУ імені Івана Пулюя.
 40. Дуже цікава дискусія розгортається довкола поширеної фотографії зі Львова. Режим доступу: <https://www.facebook.com/share/p/1HuihSGwub/>. Дата звернення 26.03.2026.
 41. Європейська конвенція з прав людини. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text. Дата звернення 26.03.2026.

42. Євтушенко, О. М., Ковальова, Т. В. (2023). Психологічна стійкість майбутніх журналістів як відповідь на виклики професії. *Образ*, Вип. 3 (43), 18-27. DOI: [https://doi.org/10.21272/Obraz.2023.3\(43\)-18-27](https://doi.org/10.21272/Obraz.2023.3(43)-18-27)
43. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text. Дата звернення 26.03.2026.
44. *Журналістика в умовах конфлікту: передовий досвід та рекомендації* (2016). Посібник рекомендацій для працівників ЗМІ. Київ: «Компанія ВАІТЕ».
45. *Журналістська етика*. (2022). Навч. посібник для студентів. (Укладач І. В. Хлистун). Умань : ВПЦ «Візаві».
46. Журналістські стандарти: інформаційна довідка. Режим доступу: <https://imi.org.ua/monitorings/jurnalistiski-standarti-informatsiyna-dovidka-i28623>. Дата звернення 26.03.2026.
47. З-під завалів будинку в Одесі дістали тіло ще однієї дитини. Режим доступу: <https://antikor.com.ua/articles/687509-iz-pod-zavalov-doma-v-odesse-izvlekli-telo-eshche-odnogo-rebenka>. Дата звернення 11.05.2024.
48. Закон «Про захист суспільної моралі». Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1296-15#Text>. Дата звернення 26.03.2026.
49. Закон України «Про медіа». Верховна рада України. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text>. Дата звернення 17.05.2025.
50. Закон України «Про правовий режим воєнного стану». Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>. Дата звернення 11.05.2024.
51. Заморська, Л.І. (2011). Генеза формулювання категорії «правова норма». *Актуальні проблеми держави і права*, Вип. 61, 306-311.

52. *Звіт Львівського медіафоруму: Дослідження потреб місцевих медіа під час війни — The research of local media needs during wartime.* (2023).
53. Зражевська, Н.І. (2025). Популізм у ЗМІ під час війни Росії в Україні. *Актуальні питання масової комунікації.* 2025, 37, 8-20. DOI: <https://doi.org/10.17721/CIMC.2025.37.08-20>
54. Іванов, В.Ф. (2015). Вимоги до роботи з фактами та джерелами інформації в мас-медіа. *Інформаційне суспільство*, Випуск 22, 17–20.
55. Іванов, В.Ф., Сердюк, В.Є. (2007). *Журналістська етика*. Підручник 2-ге вид., випр. Київ: Вища шк.
56. Імбіровська-Сиваківська, Л. (2019). Правове регулювання ЗМІ під час збройного конфлікту. *Вісник Львівського університету. Серія Журналістика*, Випуск 45, 21–27. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vjo.2019.45.9975>
57. Кант, І. (2004). *Критика практичного розуму*. Київ.
58. Карпенко, В. О. (2006). *Інформаційна політика та безпека*. Київ: Нора-Друк.
59. Кердивар, В.В., Христенко В.Є. (2021). *Синдром жертви у внутрішньо переміщених осіб із зони локального воєнного конфлікту*. Харків, 2021.
60. Кисельов О. В., Комарова І. Б., Мілько Д. О., Бакарджиєв Р. О. (2017). *Статистична обробка і оформлення результатів експериментальних досліджень (із досвіду написання дисертаційних робіт)*. Навч. посіб. Запоріжжя : СТАТУС.
61. Кількість загиблих внаслідок російського удару по Одесі зросла до десяти. Режим доступу: <https://sil.media/p/kilkist-zagiblikh-vnaslidok-rosiiskogo-udaru-po-odesi-zrosla-do-desiati-846010>. Дата звернення 11.05.2024.
62. Кодацька Н. О., Сенкевич Г. А. (2026). Етичні аспекти висвітлення конфліктів у журналістських матеріалах: європейські стандарти. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2026. Том 37 (76), № 1, Частина 2. С.221-228. <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2026.1.2/33>

63. Кодацька, Н. О., Обласова, О. І., Цветаєва, О. В. (2024). Європейські стандарти етичних засад журналістської діяльності. *Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації*, № 4 (60), 49-56. DOI 10.32840/cru2219-8741/2024.4(60).6
64. *Кодекс етики*. Комісія з журналістської етики. Режим доступу: <https://cje.org.ua/ethics-codex/> Дата звернення 01.05.2023.
65. Козак, В.А. (2022). Баланс думок і точок зору в контексті інших журналістських стандартів. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*, Том 33 (72), № 5, Ч. 2, 252-258. DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2022.5.2/42>
66. Козлова, Д. (2023). *Етика європейської журналістики та українські реалії*. Сучасний масовокомунікаційний простір: історія, реалії, перспективи : збірник наукових праць II Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих науковців, м. Суми, 25–26 травня 2023 р. (відп. за вип. В. О. Садівничий). Суми : Сумський державний університет.
67. Кокур, О. М., Мельничук, Т. І. (2023). *Резилієнс-довідник*. Практичний посібник. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України.
68. Коли малюків кладуть в домовини... Режим доступу: https://censor.net/ru/blogs/3476666/koli_malyukv_kladut_v_domovini. Дата звернення 11.05.2024.
69. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. (2010). *Офіційний вісник України*, № 72/1 (спеціальний випуск), 15, Ст. 2598. (Із змінами).
70. Корню, Д. (2004). Етика засобів масової інформації. (пер. з фр. С. Гринцевич). Київ: К.І.С.
71. Кость, С. (2016). *Журналістика і війна*. Навч. посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка.
72. Криворучко, С. В. (2003). *Професійна етика журналіста на сучасному етапі розвитку демократії в Україні*. Дисертація. Київ.

73. Кримінальний кодекс України. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>. Дата звернення 26.03.2026.
74. Кузнєцова, О. Д. (1998). *Журналістська етика та етикет: основи теорії, методики, дослідження трансформації незалежних видань України, регулювання моральних порушень*. Монографія. Львів.
75. Куляс, І., Макаренко, О. (2006). *Ефективне виробництво теленовін: стандарти інформаційного мовлення; професійна етика журналіста-інформаційника*. Практичний посібник для журналістів. Київ: Видавництво ХББ.
76. Кучерявенко, В.С. (2024). Стандарти журналістики як інструмент боротьби з інформаційними маніпуляціями. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*, Том 35 (74), № 5, Частина 2, 291-294. DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.5.2/43>
77. Ла Рош, В. (2005). *Вступ до практичної журналістики*. Навчальний посібник. (За заг. ред. В.Ф.Іванова та А.Коль). Київ: Академія Української Преси.
78. Лизанчук, В. (2018). Стандарти журналістської професії в умовах інформаційно-психологічної і збройної агресії російської федерації проти України. *Науково-інформаційний вісник Академії наук вищої освіти України*, № 1 (103), 33-34.
79. Лизанчук, В.В. (2017). *Інформаційна безпека України: теорія і практика*. Підручник. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка.
80. Маруховський, О. О. (2021). Етичні аспекти політичної журналістики, як професійної діяльності. Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка. Режим доступу: <http://dspace.khntusg.com.ua/bitstream/123456789/15663/1/3.pdf> Дата звернення 01.05.2023.
81. Марченко, В.В. (2021). *Журналістська етика : особливості регулювання професійної діяльності та ключові проблеми*. Сучасні проблеми науки :

- тези доповідей XXI Міжнародної науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених. Національний авіаційний університет. Київ.
82. Медіа та протидія насильству (2020). Посібник для журналістів і журналісток. UNFPA Ukraine, Міністерство соціальної політики України, Посольство Великої Британії в Україні, Internews Ukraine. Київ.
 83. Мезенцова, Н. В гонитві за рейтингами: чи втручаються у приватне життя ЗМІ, розповідаючи про жертв війни? Режим доступу: <https://www.helsinki.org.ua/articles/v-honytvi-za-reytnhamy-chy-vtruchaiutsia-u-pryvatne-zhyttia-zmi-rozpovidaiuchy-pro-zhertv-viyny/>. Дата звернення 11.05.2024.
 84. *Методологія моніторингу професійних стандартів журналістики*. Інститут масової інформації: офіційний веб-сайт. Режим доступу: <https://imi.org.ua/monitorings/metodolohiia-monitorynhu-profesiynykh-standartiv--zhurnalistyky-i28318>. Дата звернення 23.03.2026.
 85. Миролубенко, Г.А. (2011). *Інформаційна етика в просторі сучасних комунікативних процесів (філософсько-етичний аналіз)*. Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня. канд. філос. наук; спец.: 09.00.07. Етика. Київський національний університет імені Бараса Шевченка.
 86. Москаленко, А.З. (1998). *Теорія журналістики*. Київ, Експрес-об'ява.
 87. Надання психологічної підтримки українським журналістам. Режим доступу: <https://gfmd.info/briefings/%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0-%D0%BF%D1%96%D0%B4%D1%82%D1%80%D0%B8%D0%BC%D0%BA%D0%B0/>. Дата звернення 23.03.2026.
 88. Не завдати шкоди: як правильно працювати з потерпілими та свідками воєнних злочинів. Спільна колонка Анни Адамської-Галлант та Ольги Срібняк для УП. Режим доступу: <https://www.pravojustice.eu/ua/post/ne->

- [zavdati-shkodi-yak-pravilno-pracyuvati-z-poterpilimi-ta-svidkami-voyennih-zlochinyv](#). Дата звернення 23.03.2026.
89. Об'єднання професійних журналістів (Society of Professional Journalists). (2014). Кодекс етики SPJ, 6 вересня. Режим доступу: <https://www.spj.org/spj-code-of-ethics/> Дата звернення 12.10.2025.
 90. Обережно! Вразливий контент! Режим доступу: <https://sil.media/p/oberezhno-vrazlivii-kontent-846042>. Дата звернення 11.05.2024.
 91. Одеса та Курахове. Два міста, в яких мішенню для ворога стали цивільні, стали маленькі діти — МНС. Режим доступу: <https://kryvyirih.dp.ua/odesa-ta-kuraxove-dva-mista-v-yakix-mishennyu-dlya-voroga-stali-civilni-stali-malenki-diti-mns/>. Дата звернення 11.05.2024.
 92. Онацький, Є. (1959). *Журналіст*. (В Мала енциклопедія України (Кн. 4: Ж–Й)). Чемпіон.
 93. Павликівський, В.І. (2017). *Кримінально-правове забезпечення свободи слова та професійної діяльності журналістів*. Автореф. на здобуття наук. ступеня д-ра. юрид. наук: 12.00.08; Харківський національний університет внутрішніх справ.
 94. Павлів, В. (2012). Етика і мораль як типологічні параметри телевізійного тексту. *Теле- та радіожурналістика*, Випуск 11, 158-162.
 95. Петренко, С.І. (2020). *Правда як соціальнокомунікаційна категорія журналістики*. Дис. на здобуття ступеня д-ра філос. за спец. 061 Журналістика. Київ.
 96. Петренко, С.І. (2021). ПРОБЛЕМА ПРИНЦИПУ: ПРАВДИВІСТЬ ЧИ ОБ'ЄКТИВНІСТЬ? До питання про правду як соціальнокомунікаційну категорію журналістики. Препринт. Режим доступу: DOI: 10.13140/RG.2.2.26217.01124. Дата звернення 23.03.2026.
 97. Пилипець, А.Ю. (2025). Система кримінальних правопорушень, що полягають у незаконній пропаганді. *Науковий вісник Ужгородського*

- національного університету. *Серія Право*, Вип. 88, Ч., 162-167. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.3.24>.
98. Півтора тижні тому я втратила кохання свого життя. Режим доступу: <https://www.facebook.com/share/p/1DcSA4hgRz/> . Дата звернення 26.03.2026.
99. Після сьогоднішньої атаки живим на цьому фото залишився лише чоловік. Режим доступу: <https://t.me/andriysadovyi/2458>. Дата звернення 26.03.2026.
100. *Практикум із журналістської етики*. (2012). Навчальний посібник (Передм. В. П. Мостового. В. Ф. Іванов, С. В. Штурхецький. Під ред. проф. В. Ф. Іванова). Київ : Видавець О.Зень.
101. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні: Закон України від 16 листопада 1992 р. No 2782-ХІІ. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2782-12>. Дата звернення 23.03.2026.
102. Про Комісію з журналістської етики. Комісія з журналістської етики. Режим доступу: <https://cje.org.ua/about/> Дата звернення 01.05.2023.
103. *Протидія перешкоджанню законній професійній діяльності журналістів в Україні* (2017). Методичні рекомендації. Київ.
104. Професійна етика журналіста. Зasadничі принципи Режим доступу: <http://mediaunion.eu/ua/journalism-ethics/>. Дата звернення 23.03.2026.
105. Професійні стандарти журналістики. Школа з медіаграмотності, АУП, Київ, 15–20 серп. 2011. Що таке професійні стандарти журналістики? Презентація. Режим доступу : www.aup.com.ua/upload/profesiyni_standarty_jurnalistyky.pptx. Дата звернення 23.03.2026.
106. Ратніков, В.С., Теклюк, А.І. (2022). *Етика та раціональність у науковому дослідженні*. Навчальний посібник. Вінниця : ВНТУ.
107. Рекомендації КЖЕ щодо висвітлення загибелі людей під час війни. Режим доступу: <https://cje.org.ua/statements/rekomendatsii-kzhe-shchodo-vysvitlennia-zahybeli-liudey-pid-chas-viyny/>. Дата звернення 11.05.2024.

108. Рекомендації Комісії з журналістської етики щодо публікації фотографій людей, які загинули внаслідок агресії РФ. Режим доступу: <https://cje.org.ua/statements/rekomendatsii-komisii-z-zhurnalistskoi-etyky-shchodo-publikatsii-fotohrafiiy-liudey-iaki-zahynuly-vnaslidok-ahresii-rf/> .
Дата звернення 26.03.2026.
109. Репецький, В.М., Лисик, В.М. (2009). Поняття та ознаки воєнних злочинів. *Альманах міжнародного права*, Вип. 1, 120-125.
110. Римський статут Міжнародного кримінального суду. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text. Дата звернення 23.03.2026.
111. Різ, Г. Розслідування воєнних злочинів: Опитування постраждалих і вцілілих. Режим доступу: <https://gijn.org/ua/resurs-ua/rozsliduvanna-voennih-zlociniv-opituvanna-postrazdalih-i-vcililih/>. Дата звернення 23.03.2026.
112. Рожило, М.А., Заболотна, П.С. (2023). Особливості роботи журналіста з соціально-чутливими темами в медіа під час війни (на прикладі людей із порушенням слуху). *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*, Том 34 (73) № 2 Ч. 2, 141-145.
113. Розгляд скарг Комісією з журналістської етики. Режим доступу: <http://www.cje.org.ua/ua/code/tochky-zoruoponentiv-v-tomu-chysli-tyh-htostav-obyektom-zhurnalistskoyi-krytyky-mayut-buty>. Дата звернення 23.03.2026.
114. Розкошний, А.П. (2005). *Демократія в журналістській творчості*. Навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури.
115. Розстріл бійця на відео: в Україні назвали загиблого. Режим доступу: <https://www.dw.com/uk/zorstokij-rozstril-bijca-na-video-v-ukraini-nazvali-zagiblogo/a-64906519>. Дата звернення 26.03.2026.
116. Розстріл українського військового. Хто на відео. Режим доступу: <https://www.bbc.com/ukrainian/media-64879494>. Дата звернення 26.03.2026.
117. Російські нелюди вбили в Одесі двох немовлят, 3-річного та 10-річного хлопчиків і 8-річну дівчинку. Режим доступу:

- <https://argumentua.com/reportazh/ros-isk-nelyudi-vbili-3-r-chnogo-khlopchika-v-odes-yak-m-n-mum-trokh-doroslikh>. Дата звернення 11.05.2024.
118. *Саморегуляція українських медіа під час дії воєнного стану в Україні. З досвіду роботи Комісії з журналістської етики* (2022). Аналітично-довідковий збірник (За заг. ред. Л. Кузьменко, Л. Куш, М. Дворового, О. Погорелова). Київ. Комісія з журналістської етики.
119. Синчак, Б. (2022). Свобода вибору та свобода дій у площині українських масмедіа. *Вісник Львівського університету. Серія Журналістика*, Випуск 51, 106–124. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vjo.2022.51.11400>.
120. Синчак, Б.А. (2023). *Деонтологія журналістської діяльності: виклики, дилеми, тенденції*. Дисертація. Суми.
121. Сідоркіна, О.М. (2023). Морально-етичні виміри соціальних комунікацій (мовний контекст). *Вісник НАУ. Серія: Філософія. Культурологія*, № 2 (38), 37-42.
122. «Слава Україні!», НЕЛЮДИ. Росіяни СТРАТИЛИ українського військового. Режим доступу: https://youtu.be/aPwo_RBZiaI?si=Hu2t59Qh1ySouMHO. Дата звернення 26.03.2026.
123. *Словник іншомовних слів* (1974). (За ред. О. С. Мельничука). Київ.
124. Словник іншомовних слів. Режим доступу: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Qry=%CA%EE%E4%E5%EA%F1>. Дата звернення 23.03.2026.
125. Сорока, В. М. (2013). Європейські стандарти тележурналістики: огляд наукових та практичних надбань. *Інформаційне суспільство*, Вип. 17, 88-95.
126. Стаднік, І.В., Максюта, Н.В. (2023). Межі свободи слова в контексті верховенства права. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*, 39-50. DOI:<https://doi.org/10.31558/2786-5835.2022.1.4>.

127. Стандарт. Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/standart>. Дата звернення 17.02.2021)
128. Старкова, Г. В., Ярьсько, К.В., Афанасьєва, О.М. (2021). Етичні засади діяльності журналіста традиційних і нових медіа. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*, Т. 32 (71), № 6, Ч. 3, 177-181.
129. Стеблина, Н.О. (2014). *Етика у сфері соціальних комунікацій (професійні стандарти у журналістиці, рекламі та PR)*. Навчально-методичний посібник. Львів : ПАІС.
130. Стеблина, Н.О. Борищук, В.В. (2024). Комп'ютерний аналіз дотримання стандарту відокремлення фактів від коментарів в українських онлайн-ЗМІ. *Public networks and communications*, 38-47. DOI: <https://doi.org/10.31558/3083-5895.2024.2.6>.
131. Стівенс, М. (2008). *Виробництво новин: телебачення, радіо, Інтернет* (Пер. з англ. Н.Сгоровець). Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія».
132. Столярчук, О.А., Каліщук, С.М., Рева, О.М. (2025). Феномен колективної травми українського суспільства в екстремальних подіях війни. *Наукові інновації та передові технології*, 48 (8), С.1696-1708. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-8\(48\)-1696-1708](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-8(48)-1696-1708)
133. США. Кодекс професійної етики Товариства професійних журналістів. Режим доступу: <https://dyskurs.info/unit/ssha-kodeks-profesijnoyi-etyky-tovarystva-profesijnyh-zhurnalistiv-spj/>. Дата звернення 17.05.2025.
134. *Теорія держави і права*. (1995). (за ред. А. М. Колодія, В. В. Копейчикова [та ін.]). Київ.
135. Тероризм та засоби масової інформації: резолюція конференції ЮНЕСКО від 02.05.2002 р. Маніла: ЮНЕСКО, 2003. Режим доступу: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000135256?posInSet=1&queryId=5c663bfa5102-4da8-90d6-1b3fbb894d07>. Дата звернення 17.05.2025.

136. Тимофій Шадура. ГЕРОЯ РОЗСТРІЛЯЛИ за слова «Слава Україні!». Режим доступу: <https://www.dw.com/uk/zorstokij-rozstril-bijca-na-video-v-ukraini-nazvali-zagiblogo/a-64906519>. Дата звернення 26.03.2026.
137. Тимошик, М. (2022). Стандарти журналістики: поняття, генеза, зміст, практика. *Український інформаційний простір*, № 9, 30–56.
138. Тихонович, Л.А. (2011). Поняття соціальних норм та їх ознаки. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «Право»*, Вип. 16, 24 — 30.
139. Требус, О. (2017). Журналістська етика: теорія і практика. *Серія Журналістика*, Випуск 42, 185–190.
140. У Шишацькій громаді повідомляють про падіння двомісного військового літака СУ-24 М. Один пілот не вижив. Полтавська хвиля, 13 жовтня 2022. Режим доступу: <https://poltavawave.com.ua/p/u-gromadi-na-mirgorodshchini-vpali-viiskovi-litaki-ie-zagibli-onovliuietsia-702212>. Дата звернення 23.03.2026.
141. Удар дроном по будинку в Одесі: пошукову операцію на місці трагедії завершили — наслідки (фото). Режим доступу: <https://tsn.ua/ato/udar-dronom-po-budinku-v-odesi-poshukovu-operaciyu-na-misci-tragediyi-zavershili-naslidki-foto-2526823.html>. Дата звернення 11.05.2024.
142. Улибін, В. (2024). *Психологічні аспекти діяльності журналіста у контексті роботи з жертвами воєнних злочинів*. Збірник тез наукових доповідей Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції «Соціально-психологічна підтримка особистості в умовах суспільних трансформацій» 08 жовтня 2024 року. Київ: Факультет психології, соціальної роботи та спеціальної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка.
143. Улибін, В. (2024а). Етичні принципи журналістики в оприлюдненні матеріалів про жертв війни. *Інтегровані комунікації*, № 1 (17), 161-170. DOI: <https://doi.org/10.28925/2524-2644.2024.1721>

144. Улибін, В. (2025а). Модель «скринька Поттера» як інструмент етичного обґрунтування журналістських рішень в умовах війни. *Інтегровані комунікації*, (2(20), 73-79. DOI: <https://doi.org/10.28925/2524-2652.2025.29>
145. Улибін, В.А. (2025). *Робота воєнного журналіста у контексті дотримання етичних норм при публікації матеріалів про жертв воєнних злочинів*. Соціокомунікаційні тенденції в медійному та науково-освітньому дискурсах: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 22 травня 2025 р.) (упоряд. Н. М. Вернигора). Київ: Київський столичний університет імені Бориса Грінченка.
146. Улибін, В.А. (2025b). *Етичні норми та принципи журналістської діяльності: дилеми у міжнародному та національному контекстах*. Європейські стандарти етики у журналістиці, рекламі та PR : матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції. Дніпро: Університет митної справи та фінансів.
147. Улибін, В.А., Колісник, Ю.В. (2025). Свобода вираження та свобода слова у контексті стандартів роботи журналіста зі свідками та жертвами воєнних злочинів. *Вчені записки ТНУ. Серія: Філологія. Журналістика*, Том 36 (75), № 4, Частина 2, 243-250. DOI: <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.4.2/38>
148. *Фактчекінг і медіаграмотність: словник термінів* (2020). (О. Гороховський, О. Мельникова-Курганова, П. Мірошниченко, Н. Островська). Київ: ГО «Центр аналітики і розслідувань».
149. Фотографії агентства Reuters. Режим доступу: https://gdb.rferl.org/9676b82b-8835-40ef-a4b3-1d6b260e0681_w1023_s.jpg. Дата звернення 26.03.2026.
150. Франкл, В. (2016). *Людина в пошуках справжнього сенсу. Психолог у концтаборі*. (пер. з англ. О. Замойської). Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля».
151. Хоменко Т. (2011). Місійність журналістики: деонтологічний аспект. *Вісник Львівського університету. Серія журн.*, Вип. 35, 62-71.

152. Хомченкова Н. (2021). Формування професійної відповідальності майбутніх журналістів на бакалаврському рівні вищої освіти: критерії, показники і рівні сформованості. *Українська професійна освіта=Ukrainian Professional Education*, (9-10), 227–239. <https://doi.org/10.33989/2519-8254.2021.9-10.265085>
153. Царьова І., Голуб О. (2023). Сексуальне насильство — зброя в умовах воєнного конфлікту. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*, Спеціальний випуск № 2 (127), 9-14.
154. Чернявська, Ю., Чернявська, Л. (2022). *Журналісти на війні: проблеми та виклики медійного суспільства*. Журналістика майбутнього: виклики, тенденції, перспективи розвитку: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 18–19 жовт. 2022 р.). Львів : Простір-М.
155. Шалений біль! На Солом'янці дістали ще одне тіло! батьки чекали на сина до останнього. Режим доступу: <https://tsn.ua/youtube/shalenyuy-bil-na-solomiantsi-distaly-shche-odne-tlo-batky-chekaly-na-syna-do-ostannoho>. Дата звернення 26.03.2026.
156. Шевченко, В. (2018). Фактчекінг і верифікація у журналістській роботі. *Образ*, Випуск 1 (27), 140-153.
157. Ширченко, Я. І. (2009). *Журналістська етика проблеми і концепції (світовий та вітчизняний досвід)*. Дисертація. Київ.
158. Шмаленко, Ю. (2023). *Використання інформаційно-психологічних операцій (ІПСО) у сучасній війні в Україні*. Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів ХХІ століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень : у 2 т. : матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. Одеса : Юридика.
159. Шульженко, А. С., Рула, Н. В. (2022). Структура повідомлень українських інформаційних агентств під час висвітлення подій повномасштабної російсько-української війни. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*, Т. 33, 266-271.

160. Якщо так розпорядиться доля. Режим доступу: <https://www.facebook.com/share/p/1JqCpMUpNV/>. Дата звернення 26.03.2026.
161. Яновська, О.Г. (2017). Право на свободу слова та журналістська діяльність в Україні: вдосконалення кримінально правових захисних механізмів. *Вісник кримінального судочинства*, № 3, 121-127.
162. Ярмол, Л.В. (2019). *Свобода вираження поглядів та проблеми юридичного забезпечення її реалізації в Україні (загальнотеоретичне дослідження)*. Автореф. дис. докт. юрид. наук. 12.00.01. Львів.
163. American Psychological Association (2012), «Building your resilience». Retrieved from: <https://www.apa.org/topics/resilience/building-your-resilience>. Accessed March 26, 2026.
164. APA Dictionary of Psychology, «Resilience». Retrieved from: <https://dictionary.apa.org/resilience>. Accessed March 26, 2026.
165. Aristotle (1985). *Ética a Nicómaco*. Madrid: Centro de Estudios Constitucionales. Retrieved from: http://biblio3.url.edu.gt/Libros/2011/eti_no.pdf. Accessed March 26, 2026.
166. Assaf, R., Gupta, D., Kumar, R. (2023). The price of war: Effect of the Russia-Ukraine war on the global financial market. *The Journal of Economic Asymmetries*, Volume 28, e00328, <https://doi.org/10.1016/j.jeca.2023.e00328>.
167. BBC. Editorial Guidelines. Section 11: War, Terror and Emergencies — Introduction. Retrieved from: <https://www.bbc.co.uk/editorialguidelines/guidelines/war-terror-emergencies>. Accessed March 26, 2026.
168. Behnassi, M., El H., (2022). Implications of the Russia–Ukraine war for global food security. *Nat Hum Behav*, 6, 754–755. <https://doi.org/10.1038/s41562-022-01391-x>
169. Christians, C.G., Fackler, M., Richardson, K.-B., Kreshel, P.J., Woods, R.H. (2016). *Media ethics: Cases and moral reasoning* (10th ed.). New York: Routledge.

170. Dart Center Style Guide for Trauma-Informed Journalism. Retrieved from: <https://dartcenter.org/resources/dart-center-style-guide>. Accessed March 26, 2026.
171. Ebru, O. (2022). The Effects of the Russia — Ukraine War on Global Trade. *Journal of International Trade, Logistics and Law*, [S.l.], v. 8, n. 1, p. 141-146.
172. Fletcher, J. (1966) *Situation Ethics: The New Morality*. Philadelphia: The Westminster Press.
173. Franquet-Santos-Silva, M., & Ventura-Morujífo, C.-A. (2017). The Potter box model of moral reasoning. *Profesional De La información*, 26(2), 328–335. <https://doi.org/10.3145/epi.2017.mar.20>
174. GCJT Style Guide for Trauma-Informed Journalism. Retrieved from: <https://gcjt.org/resources/gcjt-style-guide-trauma-informed-journalism> Accessed March 26, 2026.
175. Hobfoll, S. E., Watson, P., Bell, C. C., Bryant, R. A., Brymer, M. J., Friedman, M. J. et al. (2007). Five Essential Elements of Immediate and Mid–Term Mass Trauma Intervention: Empirical Evidence. *Psychiatry*, 70(4), 283-315.
176. Horn, R. C. (1978). *On Professions, Professionals and Professional Ethics*. Malvern, Pn: American Institute of Property and Liability Underwriters.
177. Jagtap, S.; Trollman, H.; Trollman, F.; Garcia-Garcia, G.; Parra-López, C.; Duong, L.; Martindale, W.; Munekata, P.E.S.; Lorenzo, J.M.; Hdaifeh, A.; et al. (2022). The Russia-Ukraine Conflict: Its Implications for the Global Food Supply Chains. *Foods*, 11, 2098. <https://doi.org/10.3390/foods11142098>
178. Jones, N., Seddon, R., Fear, N. T., McAllister, P., Wessely, S., & Greenberg, N. (2012). Leadership, cohesion, morale, and the mental health of UK Armed Forces in Afghanistan. *Psychiatry*, 75(1), 49-59.
179. Kant, I. (1998). “Über ein vermeintes Recht aus Menschenliebe zu lügen”. In: *Kants werke* (hrsg. von Wilhelm Weischedel), Band IV. Darmstadt: Wissenschaftliche Gesellschaft.

180. Kitty, A. (2017). Objectivity and Journalism: Should We Be Skeptical? Retrieved from: https://www.skeptic.com/reading_room/objectivity-in-journalism-should-webe-skeptical/ Accessed March 26, 2026.
181. Likert, R. (1932). Technique for the Measurement of Professional Attitudes. Columbia university. Retrieved from: https://legacy.voteview.com/pdf/Likert_1932.pdf. Accessed March 26, 2026.
182. Lin, F., Xuecao, L., Ningyuan, J., Fan, F., Hai, H., Jianxi, H., Shenggen, F., Philippe, C., Xiao-Peng, S. (2023). The impact of Russia-Ukraine conflict on global food security. *Global Food Security*, Volume 36, 100661, <https://doi.org/10.1016/j.gfs.2022.100661>.
183. Media accountability and transparency project. Media Accountability in Europe. (2015). Retrieved from: <https://cordis.europa.eu/project/id/244147/reporting>. Accessed March 26, 2026.
184. Mill, J.S. (1965). *Principles of Political Economy*, Part I (Collected Works of John Stuart Mill — Vol 2), University of Toronto Press.
185. Morell, R. (2020), “Reporting and Resilience: How Journalists Are Managing Their Mental Health”, Nieman Reports, Summer. Retrieved from: <https://niemanreports.org/articles/reporting-andresilience-how-journalists-are-managing-their-mental-health>. Accessed March 26, 2026.
186. Nerlinger, M., Utz, S. (2022) The impact of the Russia-Ukraine conflict on energy firms: A capital market perspective. *Finance Research Letters*, Volume 50, 2022, 103243, <https://doi.org/10.1016/j.frl.2022.103243>.
187. Osgood, Ch.E., Suci, G.J., Tannenbaum, P.H. (1967). The measurement of meaning. Urbana: University of Illinois Press.
188. Parmelee, J. H., Roman, N., & Beasley, B. (2024). Moral framing in Ukraine war coverage. *Media, War and Conflict*, 18(3), 366-382. <https://doi.org/10.1177/17506352241264197>.
189. Pavlik, J. V. (2023). The Russian War in Ukraine and the Implications for the News Media. *Athens Journal of Mass Media and Communications*, Volume 9, Issue 4, 291-306. <https://doi.org/10.30958/ajmmc.9-4-5>

190. Potter, R. B. (1965). *The structure of certain American Christian responses to the nuclear dilemma*, 1958-1963. Doctoral thesis, Harvard University.
191. Rafeeq, A. (2023). Examining the role of peace journalism in newscoverage of the Russia-Ukraine conflict: A study of Gulf News and Khaleej Times. *Cogent Social Sciences*, 9, 2260609. DOI: <https://doi.org/10.1080/23311886.2023.2260609>
192. Raippalinna, L.-M., Mononen, S., Mykkänen, M., and Uskali, T. (2025). Ethical Principles in the Portrayal of Death and Suffering: Finnish Photographers Covering the Russia–Ukraine War. *Cogitatio*, Volume 13, 10720. <https://doi.org/10.17645/mac.10720>
193. Shalev, A. Y. (2022). Surviving Warfare Adversities. A Brief Survival Advice for Civilians Under War Stress. *Psychosomatic Medicine and General Practice*, 7(1), e0701357. <https://doi.org/10.26766/pmgp.v7i1.357>.
194. Smith, J. A. (2008). *Qualitative Psychology: A Practical Guide to Research Methods*. Sage Publications: Los Angeles.
195. Swain, K.A. (1994). Beyond the Potter Box: a decision model based on moral development theory. Retrieved from: https://www.academia.edu/2766204/Beyond_the_Potter_Box_A_Decision_Model_Based_on_Moral_Development_Theory Accessed March 26, 2026.
196. *The Works of Jeremy Bentham*, published under the Superintendence of his Executor, John Bowring (Edinburgh: William Tait, 1838-1843). 11 vols. Vol. 3.
197. The World Must Know... About Memory, Dehumanization and Compassion. Режим доступу: <https://zn.ua/eng/the-world-must-know-about-memory-dehumanization-and-compassion.html> . Дата звернення 26.03.2026.
198. Tong, E. (2024). Repercussions of the Russia–Ukraine war. *International Review of Economics & Finance*, Volume 89, Part A, 366-390, <https://doi.org/10.1016/j.iref.2023.07.064>.
199. Tosun, O. K., Eshraghi, A. (2022) Corporate decisions in times of war: Evidence from the Russia-Ukraine conflict. *Finance Research Letters*, Volume 48, 102920, <https://doi.org/10.1016/j.frl.2022.102920>.

200. Universal Declaration of Human Rights: UN. General Assembly, Paris, 10 December 1948. (General Assembly resolution 217 A). Retrieved from: <https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/udhr.pdf>. Accessed March 26, 2026.
201. Zacher, L. (1997). Rewolucja informacyjna i społeczeństwo. Warsaw. Transformacje.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

**АНКЕТА ДЛЯ РЕДАКТОРІВ, ЖУРНАЛІСТІВ, ФРІЛАНСЕРІВ ТА
ФОТОКОРЕСПОНДЕНТІВ, ЯКІ ПРАЦЮЮТЬ НАД ВИСВІТЛЕННЯМ
ПЕРЕБІГУ ВІЙНИ В УКРАЇНІ ТА ЇЇ НАСЛІДКІВ**
(<https://forms.gle/rvvoTCp7Eefv6Yig7>)

Шановні колеги!

Кожен та кожна з вас нині щодня у своїй роботі стикається із новинами, репортажами, довгочитами, фото та відеоконтентом, який висвітлює наслідки вторгнення росії в Україну. Просимо вас відповісти на питання анкети, мета якої — з'ясувати, як журналісти оцінюють дотримання норм професійної етики у висвітленні подій війни, зокрема у спілкуванні з жертвами та свідками воєнних злочинів, на деокупованих територіях, у місцях обстрілів тощо.

Анкетування є анонімним. Ваша щирість — важливий внесок у наукове дослідження.

 Орієнтовний час опитування — 15 хвилин.

1. Чи зустрічались ви у своїй роботі з виявами порушення свободи слова та висловлювань через внутрішньоредакційну цензуру?

Ні, ніколи

Частково, іноді

Важко сказати

Скоріше так, ніж ні

Так

Не знаю, не знайомий (не знайома) з цим поняттям

2. Чи зустрічались ви у своїй роботі з виявами порушення свободи слова та висловлювань, через зовнішню цензуру?

Ні, ніколи

Частково, іноді

Важко сказати

Скоріше так, ніж ні

Так

Не знаю, не знайомий (не знайома) з цим поняттям

3. Чи доводилося вам ухвалювати рішення щодо неpubлікації або зміни матеріалу через етичні сумніви?

Ні, ніколи

Частково, іноді

Важко сказати

Скоріше так, ніж ні

Так

Не знаю, не знайомий (не знайома) з цим поняттям

4. Чи виникав у вас внутрішній конфлікт між професійними стандартами і редакційною політикою під час підготовки та публікації чутливих матеріалів?

Ні, ніколи

Частково, іноді

Важко сказати

Скоріше так, ніж ні

Так

Не знаю, не знайомий (не знайома) з цим поняттям

5. Чи погоджуєтесь ви з твердженням, що журналіст має з повагою ставитися до приватного життя людини?

Ні, ніколи

Частково, іноді

Важко сказати

Скоріше так, ніж ні

Так

Не знаю, не знайомий (не знайома) з цим поняттям

6. Чи вважаєте ви, що найпершим обов'язком журналіста є повага до права громадськості на повну та об'єктивну інформацію про факти та події?

Ні, ніколи

Частково, іноді

Важко сказати

Скоріше так, ніж ні

Так

Не знаю, не знайомий (не знайома) з цим поняттям

7. Що для вас важливіше у роботі над матеріалами про наслідки війни? (Розставте пріоритетність, де 1 — найпріоритетніше, 5 — найменш пріоритетне або не використовується)

	1	2	3	4	5
Право суспільства на інформацію					
Захист честі та гідності героїв матеріалу					
Право жертви на приватність					
Необхідність доказування злочину росіян					
Необхідність максимально правдивого висвітлення					

8. На вашу думку, чи виправдане свідоме втручання у фото- / відеоконтент журналістами та його зміна задля пом'якшення враження (обрізання зображення, розмиття об'єктів, людей)?

Ні, ніколи

Частково, іноді

Важко сказати

Скоріше так, ніж ні

Так

Не знаю, не знайомий (не знайома) з цим поняттям

9. Чи звертаєтесь ви до Кодексу етики українського журналіста при ухваленні складних рішень?

Ні, ніколи

Частково, іноді

Важко сказати

Скоріше так, ніж ні

Так

Не знаю, не знайомий (не знайома) з цим поняттям

10. Чи є обов'язковим, на вашу думку, чітке відокремлення фактів, суджень та коментарів в умовах висвітлення наслідків війни?

Ні, ніколи

Частково, іноді

Важко сказати

Скоріше так, ніж ні

Так

Не знаю, не знайомий (не знайома) з цим поняттям

11. Чи погоджуєтесь ви із твердженням, що журналіст зобов'язаний зробити все можливе для виправлення будь-якої поширеної інформації, якщо виявилось, що вона не відповідає дійсності?

Ні, ніколи

Частково, іноді

Важко сказати

Скоріше так, ніж ні

Так

Не знаю, не знайомий (не знайома) з цим поняттям

12. Чи вважаєте ви, що всі мають рівні права, не зважаючи на свою стать, мову, расу, релігію, національне, регіональне чи соціальне походження або політичні уподобання?

Ні, ніколи

Частково, іноді

Важко сказати

Скоріше так, ніж ні

Так

Не знаю, не знайомий (не знайома) з цим поняттям

13. Чи допускається, на вашу думку, зобов'язання редакцією в службовому порядку писати чи виконувати будь-що, якщо це суперечить власним переконанням чи принципам журналіста?

Ні, ніколи

Частково, іноді

Важко сказати

Скоріше так, ніж ні

Так

Не знаю, не знайомий (не знайома) з цим поняттям

14. Чи погоджуєтесь ви із твердженням, що свідоме порушення норм журналістської етики є абсолютно несумісним з професійною журналістикою?

Ні, ніколи

Частково, іноді

Важко сказати

Скоріше так, ніж ні

Так

Не знаю, не знайомий (не знайома) з цим поняттям

15. Чи дотримуетесь ви у своїй діяльності усіх положень Кодексу етики?

Ні, ніколи

Частково, іноді

Важко сказати

Скоріше так, ніж ні

Так

Не знаю, не знайомий (не знайома) з цим поняттям

16. Чи працювали ви з людьми, які пережили полон, катування, сексуальне насильство, втрату близьких?

Ні, ніколи

Частково, іноді

Важко сказати

Скоріше так, ніж ні

Так

Не знаю, не знайомий (не знайома) з цим поняттям

17. Чи має журналіст, на вашу думку, бути готовим надати базову психологічну підтримку під час інтерв'ю?

Ні, ніколи

Частково, іноді

Важко сказати

Скоріше так, ніж ні

Так

Не знаю, не знайомий (не знайома) з цим поняттям

18. Чи відчуваєте ви емоційне вигорання/травматизацію через характер роботи?

Ні, ніколи

Частково, іноді

Важко сказати

Скоріше так, ніж ні

Так

Не знаю, не знайомий (не знайома) з цим поняттям

19. Чи надає ваша редакція підтримку (психолога/супервізора) журналістам, які працюють з травматичним досвідом?

Ні, ніколи

Частково, іноді

Важко сказати

Скоріше так, ніж ні

Так

Не знаю, не знайомий (не знайома) з цим поняттям

20. Чи вважаєте ви, що Кодекс етики журналіста нині є актуальним?

Так

Ні

Складно сказати

21. Чи, на вашу думку, потрібно доповнити Кодекс етики пунктами, які враховують роботу з жертвами війни?

Так

Ні

Складно сказати

22. Якими пунктами, на вашу думку, варто доповнити Кодекс етики у контексті умов воєнного стану, активних бойових дій на території України та роботою журналістів зі свідками та жертвами воєнних злочинів?

23. Що для вас є найбільшою етичною дилемою у висвітленні теми війни?

24. Вкажіть ваш досвід роботи у журналістиці:

1-5 років

5-10 років

10 і більше

25. В якій області працює ваше медіа?

м. Київ

Вінницька

Волинська

Дніпропетровська

Донецька

Житомирська

Закарпатська

Запорізька

Івано-Франківська

Київська

Кіровоградська

Луганська

Львівська

Миколаївська

Одеська

Полтавська

Рівненська

Сумська

Тернопільська

Харківська

Херсонська

Хмельницька

Черкаська

Чернівецька

Чернігівська

АР Крим

26. Яке охоплення вашого видання:

Локальне

Регіональне

Всеукраїнське

Міжнародне

Інше: _____

27. Тип медіа:

ТБ

Радіо

Онлайн-видання

Друковане медіа

Незалежний/фріланс

Інше: _____

28. Скільки працівників налічує ваше видання:

Від 1 до 10

Від 10 до 20

20 і більше

29. Розставте пріоритетність платформ публікування матеріалів вашим виданням, де 1 — найпріоритетніше, 5 — найменш пріоритетне або не використовується

	1	2	3	4	5
Сайт видання					
Сторінки в соціальних мережах (Facebook, Instagram, X, Threads та інші)					
Телеграм-канал					
YouTube-канал					
Інше					